www.regayrasty.com

بەشی یەکەم

تێگەیشتن لە بیری سیکۆلاریزم
بەراورد کردنی لە گەڵ ئیسلام

لە دوای ئەوەی کە پروپاگەندەی چەپەکان یان بە گشتی بێ دینە کان لە هەوڵداندان بۆ هێنانە کایەی بیری {سیکۆلاریز} کاری بۆ دەکەن زۆر بە گەرمی لە سڕینەوەی ناسنامەی موسڵمانی گەڵی کوردن.

کەچی بە داخەوە گێلە جاهیلانی ئێمەیش دەڵێن باشە بە دین لە دەوڵەت جیابێتەوە، نازانن بە تەنها بەکار هێنانی ئەم ووشەیە کافر دەبێت لە ئیسلام دەردەچێت!!!

سەرەتا دەمەوێت ئاماژە بۆ ئەوە بکەم کە ئەم بیرە بۆ هاتوە لە کۆێوە سەرچاوەی گرتوە لە دژی کێ کاری بۆ کراوە وە پێناسەی ئەم بیرە چیە وە چۆن پێگیشتوە لەکوێ وە سەری هەڵداوە کێن ئەوانەی کە کاریان بۆ کردوە لە دژکام ئاین و چۆن هاتۆتە ناو ووڵاتی ئیسلامیەوە چۆن دەیەوێت خۆی فەرز بکات هۆکاری دروست بوونی چیە ؟

كەواتە لە سەرتاوە با پێناسەی {سیکۆلار} بکەین و بریتیە :
لە بێ دینی و دنیا ویستی،بانگەوازە بۆ دەمەزراندنی ژیان لەسەر بنەمایی زانست وهزر ئەمە پێناسەیەکی گشتیە.

لە ڕووی سیاسیەوە بریتیە: لە جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەت واتا هیچ یاساو ڕێسایەك لە دین وەرناگیرێت بۆ سیستەمی ژیان.
سەرهەڵدانی ئەم بیرە دەگێڕێتەوە بۆ سەردەمی { مجمع نیقیة 325 م}بەڵام ئەوەی کە من دەمەوێت ئاماژەی بۆ بکەم سەرهەڵدانی لە ئەوروپاو ڕۆژهەڵات لەسەدەی حەڤدەوە دەستی پێکرد لە ئەوروپا و لە رۆژهەڵات لە سەدەی نۆزدە وە دەستی پێ کرد، سەرنجتان ڕادەکێشم بۆ ئەوەی کە ئەم بیرە زادەی بیرێکە یان ڕەوتێکە لە پاشکۆی فکرێک بۆ جیهان تا دین لە دەوڵەت جیا بکاتەوە .

ئەمە تەنها سەرەتایەکە بۆ تێگەیشتن لە سیکۆلاریز.......

پێگەیشتنی ئەم بیرە و سەرهەڵدانی

خوێنەری ئازیز ئەمەوێت ئەوەتان بیر بخەمەوە کە سیکۆلار لە سەردەمی قۆستەنتەنیەوە دەستی پێ کردوە یان کۆمەڵەی نقی کە لەسەر بنمای ئەو دەستە واژە دەستی پێکردوە، کە دەڵێت {پارەی قیسەر بۆ قەیسەر وەماڵی خوا بۆ خوا}
{أعط مال قیصر لقیصر و مال الله لله}.

بەڵام ئەوەی کە گرنگە و پێویستە لەدوای سەرهەڵدانی سەردەمی لەدایك بوونەوە باسی دەکەین(ڕێنسانس) زیاتر درێژی ناکەینەوە بۆ ئەوەی لا ڕێمان نەکات بە هەندێك باسی باوەڕەوە، بەڵام لە دوای شۆڕشی فەرنساوە دەستی پێکرد کە مێژوەکەی دەگرێتەوە بۆ (1781)ز کە بە یەکەم دەوەڵەتی سیکۆلاریزم واتا لادینی دادەنرێت.

دیارە ئەمە وەك مێژوو،بەڵام بابزانین کێ لەم زەمەندا زادەی ئەم بیرە بوون ئەوکەسەنەی کە دەستیان هەبووە لەم بیرەدا وبنەمایی فکری و فەلسەفیان بۆ دارشتوە زۆرن ،بەڵام بەناوبانگ و رائیدەکانی بریتین لە:

یەکەم:(جان جاك ڕۆسۆ) لە ساڵی (1787) کتێبکی نوسی بەناوی { کتاب العقد الاجتماعي الذي يعد إنجيل الثورة}کە وەرگیراوە.

دووەم:(مۆنتسکۆ) ئەویش کتێبێکی نوسی ئەو سەردەمە کە ڕاڤەی فیکر سیکۆلار بوو بە ناوەی {مونتسكيو له روح القوانين}.

سێیەم:(سیبنوزا) ئەمە بە ڕەچەڵەك (یەهودیە)، بەڵام لە جیهانی سیکۆلاردا بە پەشەنگ پێشەوا دەژمێریت لە ڕاستی دا یەکێك بوو لەوانەی کە ئەم بیرەی دارشت بۆ یاسا.{ للحياة والسلوك وله رسالة في اللاهوت }

چوارەم : (ڤۆڵتێر) ئەمیش یەکێکە لە ڕابەرانی ئەم بیرە کتێبی {یاسا سروشت} نووسی لە ڕووی سیاسیەوە خاوەنی ئەوە یاسا سروشتیە ئەقلانیە کە بانگێشتەی بۆ دەکرد .

پێنجەم:(كانت) بەیەكێك لە خاوەن مەنهەجێكی دەدەنرێت لەم بیرە دا یان بڵێین خاوەنی مەنەفێستی تایبەتی خۆیەتی بەم بیرە کەلە ساڵی (1804) نووسی بە ناوی {ئاینی كانت لە سنوری هزردا}.

شەشەم:(ولیم جودین) كەسێكە بە نقیب و زانیانی ئەم بیرە یە كە لە ساڵی (1793) دوو كتێبی نووسی بە ناوی { داد پەروەری لە ڕامیاریدا، بانگەواز بۆبێ دینی یان جودای دین لە دەووڵەت }.

حەوتەم: بۆ زیاتر پشتگیری لەم فیكرە تیۆری پێشكەوتن خۆی نواند خۆی دەر خست لە ناو دەرەكانی گەوەرە زانیانی ئەو سەردەمە بریتی بوون لە (داروین) لە ساڵی (1859)دا كتێبێكی {اصل الانواع} نووسی.

هەشتەم : پاشان سەرهەڵدانی (نیچە) یان (نیشتە) بانگەوازی ئەو فەلسەفەیە كرد ئەوا خوا مردوە مرزۆڤ بەرز دەبێتەوە .

نۆهەم: بریتین لە (دوور كایم) و(فرۆید) لەسەر بنمایی سێكس كە دەڵێن پاڵنەری سێكسی لە هەموو كات و سات دا یان مرۆڤ لە گۆشە نیگای كەرت بوونەوە.

دەیەم: (كارڵ ماركس) كە خاوەنی ڕاڤەی مێژووی مادەیەو بڕوای بە گۆڕانكاری حەتمی و، یەكەم بانگەواز كەری شوعیەتە خاوەنی ئەو ووتەیە كە دەڵێت {دین ئەفیونی گەلانە}

یازدەهەم:(جان پۆڵ سارتەر) ئەمیش بانگەوازی بۆ وجودیەتی بێ باوەڕی كرد. بەگشتی ئەمە ئەو بیر ماندەنە بوون كە لە ئەوروپا سەریان هەڵداوە لە سەدەكانی پێشودا ئەمانە دەستیان هەبووە لە سەپاندنی دا و هەڵیان داوە بۆ پیادە كردنی لە ئەورپاو وا ئێستا كاری بۆ دەكرێت لە جیهاندا دەیانەوێت لە ووڵاتانی ئیسلامی ئەم بیرە بچسپێنن بەتایبەت هێنانە كایەی لە ڕۆژهەڵات. ئەوەی كە گرنگە ئاماژەی بۆ بكەین ئەویە كە ئەم بیرە لە ووڵاتانی ڕۆژهەڵات زۆر نامۆیە ئاشنا نیە بە ژینگە كەی بۆیە هەرگیز بڕوام نیە بچەسپێت

چونکە زادەی بیرێکە کە لە جێگاو کاتی تایبەتی خۆیدا لە بارانبەر ئاینی مەسیحی هاتە ناو کایەی ڕامیاری.
لە فکر یشدا هەر وایە، کاتێك دەتەوێت بیرێك بڵاو بکەیتەوە دەبێت پێشتر خوێندنەوەیەکت بۆ ناسینی کۆمەڵگاکەی هەبێت ئەم بیرە لەووڵاتانی ئیسلامیدا وەك داری توو وەیە کە هەرگیزاو هەرگیز ناتوانیت لە ووڵاتیکی وەك نەرویژ یان سوید بیڕوێنت لە بەر یەوەی نامۆیە بە ئاو هەواکەی هەر گیز بەر ناگرێت وە هاوکێشەکەی کە بە کاری دێنن لەبەرانبەر ئیسلامدا بە چاوی ئاینی مەسیحی سەری دەکەن ئەوەندەی تر خۆیان کەوتونەتە ناو گێژاوی فکر و دەرباز بونیان زۆر ئاستەمە، لە بەر ئەوە وا تێگەیشتون کە 1+1 دەکاتە دوو لە ڕستیدا لە بنەمای بیرکاریدا وایە، بەڵام لا بنەما ی فکریدا ئەمە ئاستەمە باکاتە دوو چونکە یەك پرتەقاڵ و یەك سێو ناکەتە دوو پارتاقاڵ یان دوو سێوو لە بە ئەوە وەك خۆی دەمێنێتەوە بیرەکە لا جێگای خۆیدا لەوانەیە سەرکەوت وبۆبێت بەڵام لە ژینگەیەکی تردا ئەو کارەی پێناکرێ.
لە ڕاستیدا دەبێت بزانین هاتنە کایەی بیری سیکۆلاریزم لە ڕۆژهەڵات لە سەر دەستی کێ بوو لە کوێوە دەستی پێکرد.
(SECULARISM) هاتنە کایەی لە ڕۆژهەڵات لەساڵی (1883)دا
لەسەر دەستی (خدێوی ئسماعیل) بوو کە ئەم پیاوە عەشقی غەرب بوو دەیویست کە میسر بکاتە ئەورپای سەردەم.
بەڵام ئەوامان لە بیر نەچێت لە سەردەمی هێرشی(ناپلیۆن) بۆ میسر ئەویش هۆکارێك بوو بۆ هاتنی (عەلمانیەت).
وە لە هندستانلە ساڵی (1791)بوو دیارە پێشتر لە ووڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو .
پاشان لە جەزائیر لە ساڵی (1830)دا، بەڵام لە تونس و مەغریب (1906)دا وە لە (1913)لەوێوە دەستی پێکرد و پاشان لە دوای ڕوخاندنی خەلافەتی ئیسلامی یان خەلافەتی عوسمانی لە تورکیا لە سەر دەستی (مصطفی کمال ئەتاتورك)وە

پاشان هەر لە سەدی بیستدا لە وولاتانی عێراق و ئێران و لوبنان و وولاتانی تری ئیسلامی دەستی پێکرد .
ئەو کەسانەی کە کاریان بۆ کرد لەم وولاتانە ناسراوترینیان بریتی بوون :
{احمد لوطفی سید، اسماعیل مضهر، قاسم امین، طه حسین، عبدالعزیز فهمی، مشیل عفلق، أنطون سعادة، سوکارنو، سوهارتو، نهرو ، مصطفی کمال أتاتورك، جمال عبد ناصر،انورسادات،د فواد زکریا،فرج فوده...هتد .}

هۆکاری دروست بوونی ئەم بیرە

هۆکارەکانی برتین لە :
یەکەم: نەهێشتنی پیاوانی دین
دووەم : رێگا گرتن لە زانست
سێیەم: کوشتن و زیندانی کردنی زانا ودانش مەنداەکان و بیرمەندەکانو فیلەسوفەکان.
ئەم هۆکارانە بووە بە هۆی ئەوەی کە ئەم بیرە زیاتر دروست بێت سەرهەڵبدات لە وولاتانی ژێر دەسەڵاتی کلێسا قیسەرەکان و بەگ زادەکان بۆ ووەڵامی هۆکاری یەکەم لە ناو ئیسلام دا ئەو تێگەیشتنەی کە بۆ پیاوانی ئاینی هەیە لە ناو ئیسلامدا دەست ناکەوێت .
چونکە پیاوانی دینی مەسیحی بەناوی خۆیانەوە یاساو رێسایان دەردەکرد تا وای لێهاتبوو بەهەشت و دۆزەخیان بە بە مەتر دەفرۆشت و سەروەت و سامانی خەڵکیان داگیر دەکرد بە ناوی پیرۆزیەکانەوە، لە هەمووی گرنگ تر ئەوە بوو کە پیاوانی دینی پیرۆزیان دەدا بە دەسڵاتی قیسەرەکان و تا خەڵکی لە بەردەمیاندا دەستەو سان بن، بەڵام لە ئیسلامدا لە هیچ زەمەنێکدا پێشەوایانی ئیسلام پیرۆزیان نەدەوە بە دەسڵات و هەمیشە شەریان بووە لە سەر مافەکانی

خەڵکی به هەزاران نمونەمان هەیه بۆیه لێره دا دەڵێن: خۆ فەرز کاردنی یەکمیان به پێچەوانەی ئەوەیه که سەرانی سیکۆلار بیریان لێکردۆتەوە.
بۆ وەڵامی دووەم : دەڵێن سەرتای دەبەزینی ئایەتی قورئانی پیرۆز به زانست ده ست پێدەکات، هەر گیزاو هەرگیز له ناو ئاینی ئیسلامدا دەقێك نیه که زانستێک رەت باکاتەوه مەگەر خراپەی هەبێت بۆ کۆمەڵگا دەنا، هەمێشه پشتگیری زانست و هەموو فەرهەنگه زانستیەکانی تر بووه له مێژووی چوارده سەدەی ئیسلام ئەوه دیاره کەس ناتوانێت نکوڵی لێ بکات، به هەزاران دانیشمەند و فەیله سوفی بەرهەم هێناوه نمونەکانی دیارن.
بۆ وەڵامی سێیەم : دەڵێن ئەگەر ڕێگای له زانست نه گرتبێت ئەوا هەرگیز کەسێکی ئازار نەداوه که خاوەنی داهێنان بووبێت وه هەمیشه له بیتولمالی موسڵمانان یارمەتیان داون کار ئاسانیان بۆ کراوه یارمەتی داروان تەنانەت خاوەنی چەندین زانکۆ بوون له وولاتانی ڕۆژئاوا، تەنانەت له ناو خۆدا به چەندین زانستی فیزیا و ماتماتیکی کیمایی که ئیسلام خاوەنی بەرهەمەکەیەتی دامەزراون ئیستاش جێگای شانازی مۆسڵمانن له وولاتانی جیهان وەك بیردۆز به کار دەهێنرێت.
بەڵام کەسێکی وەك (جرادانۆ) که خاوەنی دروست کردنی تلسکۆب بوو له ساڵی(1642)به دەستی کلێسا کوژرا وه نمونەی تر زۆرن باسی لێوه بکەین نامەوێت تەرخانی بکەم بۆ ناو کەم تا زۆر خەڵکی ئاگاداری ئەوەن بەڵام ئیسلام له مێژووی خۆیدا داهێنەرێکی نەکوشتوه بەڵکو دەست گیرۆی خەڵکانی بێباوەڕی کردوه بۆ داهێنانی زانست.
زۆر جار نمونەی (حەلاج) دەهێنەوه که گوایه ئەوه نیه ئیسلام زانایانی کوشتوه له ڕاستیدا (حەلاج) کەسێکی داهێنەر نەبوو بەڵکو دەیوسیت دەستکاری بیرو باوەڕی ئیسلامی باکات له کاتێکدا دادگاکەی زیاد له چل ساڵی خیاند و وه چەندین مەزهەب کۆک بون لەسەر کوشتنی، هۆکارەکەی زانست نەبوو بەڵکو

تەئویل و تەفسیر بوو لە لە بابەتە ئیمانیەکاندا کە خۆتان مەبەستم سیکۆلارەکانە کە ئیمان بە زانست دانانێن!!
کەواتە هۆکارەکەی لە سەر ئێمە دروست نابێت بە هەموو پێوەرێک جیاوازین لەگەڵ ئاینی مەسیح دا ناکەوینە یەك ترازوو .

جۆرەکانی عەلمانیەت

دوو جۆر علمانیەت هەیە:

یەکەم :عەلمانیەتی {لیبراڵ} محایدە واتا وەک ئەورپاوئەمریکا ئازادی لە کونجی مزگەوتێکدا برۆ چی دەکەیت بیکە بەڵام کە بوو یت بە زۆرینە لەسەرت دە دەین وتانەنەت دروشمە سادەکانتان پێشل دەکەین وەك فەرنسا چۆن سەرپۆشی قەدەغە کرد لە زانکۆدا کە سەرەتا ترین مافی مرۆڤە، ئەوەیە کە مرۆڤ چی حەز پێیاکات بی پۆشێت، بەڵام کە سیمای ئیسلام پیشان بدات، بێگۆمان دەبێت قەدەغە بکرێت بانێکەو دوو هەوا!.
دووەم: علمانیەتی شوعیی یان کۆمەنستی ئەمیش بریتیە لەوەی ڕوسیا کە مۆسلمان نویژیان دەکرد دەبوو باج بدەن قەدەغە کردنی ئاینە بە هەموو شێوەیەك!.
تێبینی : لە راستیدا دەڵێن با هەموو بیروو بۆچونێك ئازاد بێت بەڵام لە بەرانبەر ئیسلامدا ئەو جورئەتە ناکان دەیانەوێت ئیسلام پەراوێز بکەن لە سیاسەت و دەسەڵات لە کاتێکدا توانای بڕێوە بردنی حوکمڕانی هەبووە تا ئیستاش لە سەرتایی هاتنیەوە بۆ ساتەك لە دەسەڵات دانبڕاوە گەر بە ناویش بوبێت، هەر فەرمان ڕەوایی خۆی کردوە کەم تا زۆر پارت ڕێکخراو لە سەر بنەمایی ئاینی ئیسلام دروست بوون و هەر ڕوولە زیاد بووندان وێرایی ئەو هەموو هێزە کە لە دژی بەکاری دێنن ئەو هەموو ناو ناتۆرەی بۆ دروست

دەکەن ڕۆژ بە ڕۆژ لە برەودایە لە هەموو هەواڵ ئاژانسەکاندا باسی ئیسلام هەر یەکەمەو موسڵمانان چۆن چالاکی دەکەن کەواتە وازمان لێبێهنن با کاری سیاسی خۆمان ئەنجام بدەین یان لەوە دەترسن کە لەوان باشتر بین چونکە ئەگەر هزرو ئەعقڵ نەما ئەو کات با چەک دێنە پێشەوە کەواتە ئێوە دۆڕاون بە هەموو پێوەرێك، ئەوەی کە بۆ خۆتان ڕەوایە بۆ مۆسڵمانانی بەڕەوا ببینن ئیمەی موسڵمانان تەنها مزگەوتەکانی خۆمانمان بەسە بۆ کاری سیاسی بێ شك، دەتوانی لە میمبەرەوە دەسلات بگرینە دەست لەوانەیە بڵێن با مزگەوت نبێتە جێگایی سیاسی لەکاتێك یەکەم کاری پێغمبەر خوا دروست کردنی مزگەوت بوو بۆکاری سیاسی، تا دەسەڵاتی مۆسڵمانانی پێ ڕێکبخات و وە کردیشی هە لەو مزگەوتەوە توانی گەورەترین دەسڵاتی ئیسلام دروست بکات تا ئێستا لێرەو لەوێ هەر کاری خۆی دەکات ،لەوانەیە بپرسن خۆ ئاینی مەسیحی کەم تا زۆر دەسڵاتی هەبوو.؟

بەڵام لە راستیدا ئاینی مەسیحی خۆی حوکمی نەکردوە بەڵکو پیرۆزی داوە بە دەسڵاتی سەردەم، بۆیە ئەوان ئاینیان پەراوێز کرد تا لە پیرۆزی دەسڵاتی قەیسەرو بەگ زادە نەجاتیان بێت.

بەڵام ئیسلام خۆی خاوەنی حوکم یاساو ڕێسای تایبەت بە خۆیە لە هیچ بەرنامەیەکی سەر زەوی ناچیت قسەی لە سەر هەموو شتەکان کردوە هەر لەمزگەوت وە سەر چاوەی گرتوە کە مزگەوەت لە ڕاسیدا جێگای پەرلەمانی موسڵمانە هەلە وێوە هەموو یاساکان دەردەچن نەك بە ئارەزوو خەڵکی سەرخۆش وشەڕواڵ پیس، بەڵکو بە ویستی خوا.

لە هەمان کاتدا ئەوانەی کە دەڵێن با دین لە دەوڵەت جیابێتەوە لە گەڵ ئەویشدا خۆیان مزگەوتاکان بە کار دێنن بۆ مەرامی گڵاوی خۆیان یان بۆ پروپاگەندی حزبی خۆیان لەڕاستیدا مەوەتەوە بڵێن هەر خۆتان بە خۆتان بن سیکۆلارەکان.

خۆ سەپاندان وپاساوی عەلمانیەت

ئەو پاساوەی که دەوێت خۆی پێبسەپێنێت ئەوەیە که گوایە :
یەکەم پاساو: دەڵێن زەمەن زەمەنی پێشکەوتنەو و زانستە و باوی سروش و دین نەماوە.
دووەم پاساو:برتیە لەوەی که ئاین نەگۆڕەو دەبێت وازی لێ بهێنرێت تا ژیان بەرەو پێش بڕوات.
سێیەم پاساو: دەڵێن تەنها سیکۆلارە هاندانە بۆ پێشکەوتنی ڕەهایی!!.
بۆ وەڵام دانەوەی ئەم خۆ سەپاندنەی سیکۆلارەکان پێویستە بڵێن لە سەرتاوە ئاماژەمان بۆ کرد کە هەرگیز ئیسلام ڕێگا لە پێشکەوتن ناگریت وە لە هەمان کات دا سەیری چەمکە قورئانیاکان بکەین هەرگیزاو هەر گیز خۆی لە خۆرافاتە نابینێتەوە بەڵکو باس کردنە لا ناخی مرۆڤ، هاندانی مرۆڤە دوور خستنەوەیانە لە هەموو خورافاتێك وە ئەمیشی پراکتیزە کردوە لە سەردەمی هاتنیەوە خاڵکی فێرە کردوە کە واز لە شتی پڕو پوچ بێنن.
لە ڕستیدا کە دەڵێن ئیسلام ناگۆڕێت بنماکانی وەك خۆی وایە قسەمان لە سەر ئەمیش ئەوایە کە لە راستیدا وانیە ئیسلام گۆڕاوە لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی تر، ڕاستە وەك بیرو باوەڕ نەگۆڕە بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە کە لەبنەمای فیقهی نەگۆڕە بەڵکو گۆڕوە بە گوێرە ژینگەو کۆمەڵگاکە بۆ نمونە شافعی لە بەغداد شێوەیەك لە فیقهی پیادە کردوە لە میسر شێوەیەکی تر کەواتە ئەمشیان هەر هەگبەی بەتاڵ بوو.
خاڵی کۆتایی بێ گومان لە ئیسلامدا ڕەهایی دەست ناکەوێت، بەڵکو بە گوێرەی ئەو پێشکەوتن دەکرێت کە خەڵکی ماڵیان وێران نەبێت، تا ناکازاکیو هێرۆشیمایەکی تر دروست نە بێتەوە، تا کومەڵگا بەرەو وێرانی نەڕوات .

بەشی دووەم

ئیسلامی سیاسی چیە؟

سەرەتا لەوە دەست پێ دەکەم ئایا ئەم ووشەیە لەکوێوە سەرچاوەی گرتوە، لە ڕاستیدا ئەم ووشەیە لە ناو ئاینی ئیسلامدا هیچ بنەمایەکی نیە بەڵکو ووشەیەکی داهێنراوە بۆ ئەوەی ئیسلامی پێ پۆلێن بکەن تا دوو ئیسلام لە بەر چاوی خەڵکی دا دروست بکەن ئیسلامیاکیان ئەوەیە کە باوباپیرانمان کردویانەو بریتیە لە نوێژو ڕۆژوو حەج و زەکات کە لە ڕستیدا ئیسلام گەڕانەوەی حوکمی خوایە بۆ سەر زەوەی کە دەبێت بە لای کەمەوە یاساکانی ئیسلام بە پیرۆزی ڕابگیرێن و دەسەڵات لە ژێر دەسڵاتی موسڵمانان بێت نەك وولاتی ئیسلام بێت و کوفر حوکمی تێدا، بکات بە هیچ جۆرێك ڕێگە نادرێت کە خەڵکانی تر حوکمی موسڵمانان بکەن دەبێت کۆشش و خەبات بکرێت لە وپێناوەدا بۆیە ئەم ناوەکە پێ دەڵێن ئیسلامی سیاسی دروست کراوە تا ئەو هەستە خەبات گێریە کۆششیە لەناخی مرۆڤی موسڵماندا نەهێڵن.

لە ڕاستیدا ئیسلام هەر ئیسلامە بۆیە هاتووە تا دەسەڵات شەرع بچەسپێنێت کاریشی بۆ دەکات تا سەرکەوتنی نەك لە وولاتی موسڵمان بەس بەڵکو لە هەموو جیهان دا.

کەواتە ووشەی ئیسلامی سیاسی هیچ بنمایەکی نیە ئەوەی ئەو ووشەیە بەکار بهێنێت یارمەتی دوژمنانی دینی ئیسلام دەدات.

پێویستە سیاسەت بە کارێکی شەرعی بزانین هەموو موسڵمانێك سیاسی بێت بویە بە پێویستی دەزانم باسێکی سیاسەت بکەین بزانین چیە لە کوێوە سەرچاوەی گرتوە لە چەمکی سیاسەت تێبگەین پێناسەی یەکی سەرەتایی

بکەین و بیخینە ژێر پرسیارەوە بزانین دەگۆنجێت لە گەڵ ئیسلام وەك تێگەیشتن لە بنەماکانی.

سیاسەت چیە؟

سیاسەت بریتیە : لە شێوازی ئەو دەستکەوت و قازانجانەیە، لە پلەی یەکەمدا بریتیە لە کاروباری دەوڵەت، ڕێبازی دەوڵەت و بەڕێوە بردنی ووڵات، دیاری کردنی شێوەکانی ئەرك و ناوەڕۆکی چالاکییەکانی دەووڵەت.

خەڵە سەرەتایەکانی سیاسەت:

ووشەی سیاسەت بەمانای یاسایەکەی ئەگڕێتەوە بۆ ووشەی
{**Politique**}ی یۆنانی کۆن برتیە:
لەهونەری و دەستور وسیستمی بەڕێوە بردنی شارو دانانی هاووڵاتیو مافەکانی لە جێ و ڕێی شیاوی خۆی.
(ڕایدار لارسون)ی سویدی و مامۆستای دەوڵەتناسی لە زانکۆسوید، لەکتێبەکەیدا {ئایدۆلۆژی یە سیاسی یەکانی سەردەمی ئێمە} پێناسەی سیاسەت ئەکات و ئەڵێ:
سیاسەت بریتی یە لەململانێ ی نێوان گروپە جۆر بە جۆرەکانی دەربارەی چۆنیەتی بەرێوە بردن وڕێکخستنی کۆمەڵگە.
ئەو ململانێ یەش خۆی لە خۆیدا ڕەنگدانەوە تەفسیرکردن و ناوەڕۆکی بریارە سیاسیەکانە.
ململانێی ی نێوان نەتەوەکان لەسەر کۆنترۆڵ کردنی ووشکایی و مافی سوود وەرگرتن لە بەرهەمی ئاوی ئەمەش سیاسەتە.

ململانێ ی ناوخۆ تاك بە تاكی نەتەوەكان خۆشیان دەربارەی مافی تاكەكانی كۆمەڵگە هەر لە مافی هاووڵاتێتی یەوە بیگرە تا ئەگاتە یاسا وڕێسای و كارو كاركردن و زەریبە ئەمەیش سیاسەتە .

كار كاردنی پێكەوەی ڕێكخراوە پیشەیەكان بۆ دیاری كردنی موچە و كرێ ی كرێگرتە و ڕێسادانان بۆی سیاسەتە.

ململانێ ی بۆ بەڕێوە بردنی ڕێكخراوێك سیاسەتە.

ناوەرۆكی سیاسەت هێزو توانایە {قودرتە} قودرەتیش بۆ هێنانەدی ویست و ئارەزووە.

لە سەدان سەدە لە مەوبەروە كۆنترۆڵ كردنی دەزگاكانی دووڵەت گرنگترین ئامراز بوون بۆ كۆنترۆڵ كردنی و بە یاسا كردنی هەڵسوكەوتی مرۆڤ لە كۆمەڵگەدا .

ئەو گروپەی دەسڵاتی دەووڵەت ئەگرێتە دەست دوو دەزگا دادەمەزرێنێت، یەكێكیان بۆ یاسا دانان و ئەوەی تر بۆ سزادان بۆ ئەو كەسانەی كە مل كەچ نابن.

ناوەكانی سیاسەت :

سیاسەت گەلێك ناوی لێنراوە وەك { سیاسەتی پارێزگاری، سیاسەتی ئازاد، سیاسەتی ڕاستڕەو، سیاسەتی چەپڕەو، سیاسەتی ئابووری،سیاسەتی كۆمەڵایەتی سیاسەتی جەنگ.....هتد .

تێبینی :

{ ئەگەر لە جیاتی ئیسلام سیاسی بوترایە سیاسەتی ئیسلامی ئەو كات كێشەیەكی ئەوتۆ دروست نەدەبوو، هەمووڵاكان پەسندیان دەكرد }.

زانستی سیاسەت:

یەكەم: بریتی یە لە لێكۆلینەوەی لە دیاردەكانی دەووڵەت

دووەم:بریتی یە لە لێكۆلینەوەی لە دیاردەكانی دەسەڵات

سیستەمی سیاسی:

واتا بە مانای شێوازی دەوڵەتە جیاجیاکان دێت کە لە کاروباری کۆمەڵگە مرۆڤایەتیەکان دەبەن بەڕێگاوە.

سیستەمی سیاسی لەکۆندا بریتی بووە: لەشیوازو جۆری دەوڵەت نەك لە چالاکیەکانی دەسەڵات و لایەنە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی سەر بەو چالاکیانەی دەسەڵات .

واتا زیاتر لایەنی سیاسی دەوڵەتی لە خۆ گرتبوو. ئەوش لەبەر ئەوەی بوو کە دەوڵەت دەسەڵاتی لە بواری ئاسایش وپەیوەندی یەکانی ناوەوە ودەرەوەی ووڵات و هێنانەدی داد پەروەری لە نێوانی تاکەکانی کۆمەڵگەدا هەبووە بەڵام ئەمڕۆ بوارەکانی دەسلاتی دەوڵەت فراوانتر بوون و، دەوڵەت شوێن دەستی لەبوارە کۆمەڵایەتی و ئابووری و تەنانەت فکریشدا هەیە،لەو بوارەندا ململانێ لەگەڵ تاکەکانی کەمەڵگە دەکات.

زانستی سیاسەت ئەمڕۆ لەو ڕێکخراو و ئۆرگانانەش ئەکۆڵێتەوە کە شان بەشانی دەزگا ڕەسمیەکانی دەوولەت بوونیان هەیە و کار ئەکەن،وەك پارتە سیاسیەکان،ڕێکخراوی مافی مرۆڤ، پاراستنی منالٚ، ڕێکخراوی کرێکارو قوتابیان و ڕێکخراوی ژنان ..هتد

سیاسەت بە گشتی ئەبێ ئەم خاڵانە لە خۆ بگرێت:

یەکەم: بە زمانێکی سادە بدوێ.

دووەم:لە زنجیرەیەکی پێکەوە گرێدراودا خۆی دەربخات.

سێیەم: تەنها تیۆری نەبێت، بەڵکو بتوانێت لە مەیدانی عەمەلیدا پیادە بکرێت.

چوارەم: بیر لە ئێستاو داهاتوو بکاتەوە.

پینجەم:ڕێڕەوێکی نەگۆڕبگرێتە بەر و بێ ئاگاش نەبێ لە گۆڕانکاری و ئەزموونە ئەرێنی گەلانی دەوورو بەر یان دوور و نزیك.

شەشەم:سیاسەتمەدارو کادێر بۆ کۆمەڵگە دروست بکات نەك بۆپارت و تاکی فەرمان ڕەوا.

حەوت:زیندو بێت وهەمیشە لە رۆحێکی نوێ دا خۆی بنوێنێ.

هەشت:شوێن کەوتوانی بۆ هاوکاری و بنیات نان و هاندانیان بۆ گیانێکی لە خۆ بوردوونەك بۆ دووژمنایەتی،واتا پێکەیاندنیان بۆ کاری باشەو پێداویستیەکانی ئاشتی.

نۆیەم: ڕوو لەو جیهانیانە بێت کە خزمەتی مرۆڤەیاتی بەگشتی و ئەوەی کە کێشەکەتی بەلاوە گرنگە.

ئیسلام وسیاسەت

بنەماکانی سیاسەت لە ئیسلامدا:

بریتییە: لە حوکمی خوا پاشان ڕاوێژ و دەسەڵاتی گەل یان {ئومەت} جیا کردنەوەی سەروەت و سامانی خەلیفە لە سامانی دەوڵەتی ئیسلام.

ئیسلام و سیاسەت:

پاش ئەوەی کە ئیسلام یاساکانی کۆمەڵگەی بە ووردی ڕێکخستوە بەم شێوەیە، هاتوە کاروباری سیاسی و ئابوری و دادگای وپەروەردەی و سەربازی و ئاسایش و کاروبارەکانی تری کۆمەڵگاشی ڕێك خستوە.

لەبواری ڕێکخستنی سیاسەت و فەرمان ڕەوایدا لەسەر بنەمای یاسای قورئانی بەم شێوەیە، خوای گەورە بۆی دامەزراندوین کە دەفەرمێت.

{إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً}

بەڕاستی خوای پاك و بێگەرد بە ئێوە فەرمان ئەدات كە ئامانەت بدەنەوە خاوەنەكانیان وە هەركاتێك لە نێوانی خەڵكیدا داوەری بكەن بە دادگەرانە داوەری بكەن وە فەرمان بدەن، بەڕاستی خوا باش ئامۆژگاریتان دەكات وە خوای گەورە بیسەرو بینایە.

كەواتە لێرەوە بۆمان دەردەكەوێت كە سیاسەت ئەركێكە لەسەر شانی ئەو كەسانەی كەدەیانەوێت دەسەڵاتی موسڵمانان بگرنە دەست وەك زانراوە كە سیاسەت هەستیارێكی زۆر دژوارە بۆیە زۆر جار كەسێكی سیاسی دەتوانێت بە ووتارێك كۆمەڵگەیەك لەناو بەرێت وە بە پێچەوانەوە هەر بە ووتارێك كۆمەڵگەیەك بخاتە خۆشگوزەرانی جا كەواتە سیاسەت لەدەستی كەسێكدا بێت كە بزانێت چۆن ئەمانەتەكە دەپارێزێت ئەو كەسەش دەبێت بزانێت كە چاودێرێك بەسەریەوەیەتی كەلە هەموو كەس باڵا دەست ترە.
هەروەها پێغەمبەری خوا (دروودو سەلامی خوای لێبێت) فەرمویەتی:
{فالآمير الذي على الناس راع، وهو مسؤول عن رعيته كلكم راع ومسؤول عن رعيته}
واتا: ئەو كەسەی كە سەرپەرشتیارە بەسەر خەڵكەوە(ئەمیر) شوانەو سەرپەرشتی خەڵكە، بەرپرسیارە لەگەلەكەی هەریەكێكیش لە ئێوە شوان و بەپرسیارە لە گەلەكەی.
لەڕاستیدا جوانترین پارسەنگی سیاسیە لە نێوانی خەڵك و دەسەڵاتدا.
بەمە ئیسلام بناغەكانی دادگەری سیاسی و بەرپرسیاریەتی دەوڵەتی لەبرانبەر نەتەوەدا چەقاندوە كاروباری موسڵمانانی كردۆتە ڕاوێژ لە نێو خۆیاندا لەسەر بنەمایەكی یاسای قورئانی.
{وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ}

ئەوانەی کە بانگی پەروەردگاری خۆیان وەڵام داوەتەوەو نوێژیان بەجێ هێناوە وەکارو باریان بە تەگبیرو ڕاوێژ کردنە لە نێوخۆیاندا لەو ڕزق و ڕۆزی پێمان داون دەبەخشن.

هەروەها گوێڕایەڵکردنی دەسەڵاتی شەرعیشن ئەو دەسەڵاتە شەرعیەی کە دامەزراوە لەسەر بنچینەی بنەماکانی ئاین، هەروەها دروستی دادوەری کردۆتە ئەرك و فەرمانێکی فەرزو پێویست بنەمایەکی تری بۆ داڕشتوە

{...أطيعوا الله وأطيعوا الرسول واولي الآمر منكم...}

واتا: ...گوێ ڕایەڵی خواو گوێڕایەڵی پێغەمبەرو خاوەن کارو بارو سەرپەرشت کاری خۆتان بکەن...

هەروەها ئیسلام بەرپرسیارێتی پاراستنی سیستەمی کۆمەڵایەتی و کاری سیاسی کردۆتە بەرپرسیارێتی تەواوی خەڵکییەوە.

لە پەیامی ئاین دا وای دانەناوە کەئەوەی کەم تەرخەمی دەکات، بیکات و ئەوەی بەشی خوایە بۆ خوایە، بەڵکو کۆمەڵگەی بەرپرس کردوە لە هەڵسوڕاندنی کاروباری خۆی و خۆ بەڕیوە بردن لەسەر بنچینەو بنەماکانی شەریعەتی خوا وە لەسەر کۆمەڵانی خەڵك پەروەردەکردنی واقیع و باری کۆمەڵایەتی خۆیانی فەرزو پێویست کردوە هەروەها بەرهەڵستکاری کاری خراپەو فەسادو هەموو کارێکی زشتی قەدەغەکردوە وە بە پێویستی لەسەر کۆمەڵانی خەڵك داناوە کە خۆیانی لێ دوور بخەنەوە.

لەم بارەیوە پێغەمبەری خوا(درووود و سڵاوی خوای لەسەر بێت) دەفەرمێت:

(من رأى منكم منكرا فليغيره بيده، فان لم يستطع فبلسانه، فان لم يستطع فبقلبه، وذالك أضعف الايمان)

واتا: هەرکەسێك لەئێوە کارێکی خراپ و زشت و ناشرینی بەدی کرد با بەدەستی خۆی بیگۆڕێت و لەناوی بەرێت جا ئەگەر بەدەست نەیتوانی با بەزمانی بیگۆڕێت، خۆ ئەگەر هەر نەیتوانی هیچی بۆ نەکرا بە بەدڵی بیگۆڕێت کە ئەمەش یەکێکە لە پلە لاوازەکانی ئیمان و باوەڕ.

هەروەها ئیسلام بەرگریشی کردوە لە یاریدەدان و پشتگیری کردنی ستەم کاران، ئەم کارەی بەتاوانێکی گەورە لە قەڵەم داوە وە فەرمانی کردوە بە بەرپەرچ دانەوەی ستەم، تا دادوەری سەرجەمی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بگرێتەوە لە سایەی دادپەروەر ئیسلامدا باڵی خۆی بەسەردا بکیشێت ئەمیش هەر بەیاسای قورئانی بۆمان دیاری کراوە خوای گەورە دەفەرمێت:

{وَلاَ تَرْكَنُواْ إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللّهِ مِنْ أَوْلِيَاء ثُمَّ لاَ تُنصَرُونَ}

واتا: پەناو دالْدەی زالْمان مەدەن جا ئەگەر مەیلتان بۆ لای ستەم کار بێت ئەوە ئاگر دەتان گرێت وە بە ئاگری ئەوانەوە دەسوتێن، وە بێجگە لەخوای گەورە هیچ کەس پشت و پەناتان نییە وە ناشتوانن یارمەتی لە هیچ کەسێك وەبگرن.

تەواوی ئەم کارو بارو یاساو ڕێسایانەی ئیسلام هەربۆ ئەوە داینـاوە کە پەیوەندی نێوان حوکم و دەسەڵات و گەل (ئومە ت) پتەو بکات، بۆ ئەوی هاوکێشەی تیۆری سیاسەت حوکمڕانی ڕوون بکاتەوە کەلەسەر بنچینەی دادپەروەری و ڕاوێژ و گوێڕایەڵی ومافی ڕەخنە و لێپرسین و ئامۆژگاری لە نێوان گەل و دەسەڵاتدا.

ئەنجامی باسەکە دەری خست کە سیاسەتی ئیسلامی سیاسەتێکی گشت گیر ترەلە هەموو ئەو سیاسەتانەی کە سیکۆلار خۆی پێوە بادەدات کە نایزانێت ئەوەی ئیسلام لەلایەتی هێشتا ئەو هەر بەخەیاڵیشیا نەهاتوە و وە تەنانەت نەیوێراوە خۆی لە قەرەی بدات.

ئیتر ئیسلام سەرەتای دەست پێکی سیاسەت بووەو بانگەشەو خەڵکی بۆ کۆکراوەتەوە و هانی خەڵکی دراوە کە بەگیانی خۆیان بیپارێزن وە لەسەرەتای کۆچی پێغەمبەری ئازیزەوەیەکەم کاری دامەزراندنی مزگەوت و دەستور بوو.

بەشی سێیەم

دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی و
یەکەم دەستوور

بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی بنەماکانی باس دەکەین و وە مەبەستیشم لە یەکەم دەستور بۆ ئەوەیە کە گومانی ئەو گوماندارانە ڕەت بکەمەوە کە بزانن یەکەم کاری پێغەمبەری ئازیز دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی بوو هەڵبەتە ئەوەشی لەسەرەوە ئاماژەمان پێکرد وە ڕوونمان کردەوە بۆ دامەزراندنی دەوڵەت پیویستت بە سیاسەتە لێرەدا دووبارەی دەکەمەوە شتێك نییە لەم دنیایەدا ناوی ئیسلامی سیاسی بێت بەڵکو ئەم ووشەیە ووشەیەکی نەزۆك و زۆڵەك و زڕە تەنها بۆ بچوك کردنەوەی ئیسلامە دەیانەوێت خودی ئاینی پیرۆزی ئیسلام پۆلێن بکەن بەسەر چەند بەشێکدا لەبەر ئەوە بۆ خۆیان ووتیان ئیسلامی سیاسی و وە سەریشیان حەتمەن دەبێت بدات لە بەردی ئەلحەد بەڵام سیاسەتی ئیسلامی ئەوەیە کە باسی لێوە دەکەین و بەبێ هیچ شەرم و پێچ و پەنایەك ئامادەی لە خوانی هەموو مرۆڤەکاندا واڵای بکەین.

یەکێك لە کارە مەزنەکانی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەر بێت) لە دوای دروست کردنی مزگەوت، دانانی یاسایەك بوو بۆ ڕێك خستنی بۆ ئەو کۆمەڵگە نۆێ موسڵمانەی کە خۆی بونیادی نابوو وە نەهێشتنی خراپەو ستەمکاری و دەست درێژی لە نێوانیاندا وە ئەو یاسایەش بە گوێرەی فەرمانی خوا دانرا، بوو بە بناغەی پەیوەندی نێوان موسڵمانان و جولەکەو بت پەرستانی مەدینە تا هەمویان لە چوارگۆشەیەکی یاسادا کۆ بکاتەوە و لەسەری بڕۆن و دوور نەکەونەوە ئەمەش سەرەتای یەکەم سیاسەتی پێغەمبەری ئازیز بوو کە لە هەموو مرۆڤایەتیدا توانایەکی سیاسی وا بەدی نەکراوە.

پێغەمبەر(درووود و سڵاوی خوای لەسەر بێت) کە دەسەڵاتی کەوتە دەست یەکەم هەنگاوی سیاسی ئەوە بوو بە خێرای ڕێگایەکی وای دانا کە کەس نەتوانێت بە گوێرەی هەواو هەوەس دەوڵەت بە ڕێگاوە بەرێت موسڵمانانی کردە یەك کۆمەڵ تا هەموو پێویستیەکانی ژیانیانی لەدەست بێت و کردارو کردەوەی ناو گەڵ ڕێك بخەن و بەڕیوەی بەرن.
هەر گەلێك لە ناو خۆی کارو باری بە چاکی و بە گوێرەی یاسای خوا بەڕێوە نەبرد کارەکەیان دەشڵەژێت بێگانە دەسەڵاتی بەسەردا دەشکێ و پرژو بڵاویان دەکاتەوە.
یاسای دەستوری ئیسلام هەر لەیەکەم ڕۆژەوە کە دامەزرا جیاوازی نەکرد لە نێوانی پیاو و ژن و خاوەن دەسەڵات و بێدەسەڵات و دەوڵەمەند و هەژارو بێ ئاین و موسڵمان و جولەکە.
مافی جولەکەکانیشی بە تەواوی دیاری کرد لەژێر سێبەری ئیسلام بونەوە یەك ناوی ڕۆم و عەجەم و حەبەش وون بون و نەمان بە هەمویان دەووت گەلی ئیسلام.
جارێکیان کۆمەڵێك لە موسڵمانان کۆ بوونەوە لە مەدینە، وویستان سەلمانی فارسی بە سوکی ناو بێنن، هەریەکەیان خۆی و باوو باپیرانی هەڵدایەوە شانازیان بە نەسەبی خۆیانەوە دەکرد تاکو هاتنە لای سەلمانی فارسی و لێیان پرسی تۆ کوڕی کێیت؟ ئەویش ووتی من کوڕی ئیسلامم، بەو ڕستەیە هەمویان شەرمەزارو بێدەنگ بوون.
کاتێك کە ئیمامی عومەر ئەو قسەیەی سەلمانی بیست دەستی کرد بە گریان ئنجا هاواری کرد سەلمان ڕاستی گووت منیش کوڕی ئیسلامم ئەم ووتەیە بوە یاسایەك و دانیشتوانی مەدینە لە بەرەڵای هۆزایەتی ڕزگار بوون.
تێبینی: گێلە پیاوانی ناسیۆنالیزمی کوردی کە بانگێشە بۆ نەتەوەی بوونی دادەنێن کەچی لەناو سەرکردەکانیشیاندا سلێمانی چێتی و یان هەولێر چێتی یان ڕۆژهەڵاتی و ئاپۆچێتی دەکەن و وەك سەردەمی جاهیلی نوکتەوە قسەی ناشرین

لەسەر شارو لادێکان دادەنێن وە سوکایەتی بە یەکتری دەکەن وە زۆری تریش کە نامەوێت لە بابەت دەرچم.
ئەو دەستورەی کە دامەزرا بۆ ڕیکخستنی کۆمەڵگەی مەدینەی کە موسڵمان و جولەکە و بت پەرست لە سایایەیدا حەسانەوە مەگەر ئەوانەی کە لەدەستور لایان دابێت خۆیان توشی نەهامەتی و سەرگەردانی بوون ئەمەش هەندێك لە خاڵە گرنگەکانی دەستورەکەیە.

دەستوور:

یەکەم :موسڵمانان لە قوڕەیش و لە مەدینە و ئەوانە لەمەودوا بە یەك گەل دەژمێرێن و دەبێ بەرگری لەئەك بکەن و پشتیوانی یەکتر بن.
دووەم: موسڵمانان یەك گەلن جیاوازی هۆزو تیرە نەما مەهویان بەیەکەوە بەستراون پارێزگاری لە یەکتر دەکەن و دەبێ دیلەکان بکڕنەوە و، لە چاکەو دادپەروەریدا هەموو وەك یەك بەشدار دەبن.
سێیەم: پێویستە لەسەر موسڵمانان پیاوی قەرزارو زۆر خێزان وە دەست کورت و هەژار لەبیر نەکەن دەبێت بە هەموو لایەکیان یارمەتیان بدەن.
چوارەم: ئەگەر هاتوو یەکێك وویستی ستەم و خراپەو دەست درێژی بکات لە ناو موسڵمانان دەبێ بە هەمویان لێی ڕاست ببنەوە جا ئەگەر کوڕی هەر کەسێك بێت و سەر بەهەر عەشیرەتێك بێت.
پێنجەم: موسڵمانێك لە تۆڵەی کافرێك نابێت موسڵمانێك بکوژێت نابێت یارمەتی کافریش بدات لە دژی موسڵمان وە بەخیانەتی گەورە دادەنرێت.
شەشەم: ئاشتی موسڵمانان یەك ئاشتیە هەموو پێکەوە یەکسانن وە دەبێت بە یەکسانیش لە ڕێی خوادا کۆشش و خەبات بکەن نابێت کۆمەڵێك خەریکی خەبات بێت و کۆمەڵێکی تر واز بێنێت.

حەوتەم: تەنها خوا پەنامانە موسڵمانان لە پەنای خوان وە موسڵمانان براو پشتیوانی یەکترن.
هەشتەم: هەر موسڵمانێك دانی بەم دەستورەدا نا نابێت یارمەتی تاوانباران بدات و بیحەوێنێتەوە وە ئەگەر لە دەستور لایدا ئەوە خوای گەورە ڕەحمی پێناکاو لێی تورەیە لە قیامەتیشدا لێخۆشبوونی ناستەمە.
نۆیەم: جولەکەو موسڵمانان ئەگەر لەگەڵ دوژمن کەوتنە شەڕ بە ماڵ و سامان یارمەتی یەکتر دەدەن.
دەیەم: لە نێوان موسڵمانان و جولەکە ئامۆژگاری و ڕێگا دانان و چاکە هەیە نابێت خراپە لە نێوانیاندا هەبێت.
یازدەهەم: نابێت کەس ستەم لە هاوپەیمانی بکات ستەم لێکراو هەرکەس بێت دەبێت سەر بخرێت، ئەوانەشی کە لەگەڵ موسڵماناندا دەژین نابێت زیان و تاوانیان هەبێت.
دوازدەهەم: خوا لەگەڵ چاکەو باشەی ئەو دەستورەدایە هەرکەسێك چاکە بکات و خۆی لە خراپە بپارێزێت خوا میهرەبانی خۆی بەسەردا دەڕژێت.
سیازدەهەم: هەرکەسێك هێرشی هێنا بۆ سەر مەدینە دەبێت موسڵمان و جولەکە بەیەکەوە بیپارێزن.
چواردەهەم: جولەکەی بەرەی عەوف لەگەڵ موسڵمان یەك گەلن.
پازدەهەم: جولەکە لەسەر ئاینی خۆیان و موسڵمانیش لەسەر ئاینی خۆیانن.
شازدەهەم: جولەکەی بەرەی ساعیدە و بەرەی جوشەم و بەرەی ئەوس وەك جولەکەی بەرەی عەوف تەماشا دەکرێن.
حەڤدەهەم: هەرکەسێك لە جولەکەو موسڵمان لە مەدینە دەرچوو بۆ بازرگانی بۆ هەرکارێك یا مایەوە با لە خۆی دڵنیا بێت و کەس دەست درێژی ناکاتە سەر مەگەر ستەم بکات ئەو کات چاوەڕێی سزا بکات.

ئەو یاسایە هەموو لایەکی گرتەوە چ لایەنی بەرگری بێت چ لایەنی ئابوری بێت چ لایانی کۆمالایەتی وە لەهەمان کاتدا لایەنی سیاسی بە جوانترین شێوە دەردەخات.
ئەگەر سەرنجێك بدەین وە بە ووردی تێرابمێنین یان لە بنەمایەکی هزریەوە سەیری دەستورەکە بکەین دەبینین چەندە دادپەروەری لەم یاساو دەستورەدا بەدی دەکرێت کە تەواوی دەوڵەتی ئیسلامی پێ دامەزراوە ئەگەر دنینی ئیسلام سیاسەت نەبێت ئەم دەستورە بۆ لەسەرەتای کۆچی پێغەمبەری ئازیز!
لێرەدا بەڕەهای دەڵێم هیچ ڕژێمێکی ئەمڕۆ کە بێێ دەڵێن دیموکراتی یاسایەکی ئەوهای هەبوبێت و کرداری پێ کرابێت ڕاستە کەم تا زۆر لەوانەیە لە جێگایەکدا خزمەتی کردبێت بەڵام تەنها بە چینێك چینێکی تریشی کردوە بە ژێر دەستە بۆیە (ئەرستۆ) دەڵێت : یەکێك لە سیستەمە خراپەکانی بەڕیوە بردنی سەڵات دیموکراسیە چونکە کۆمەڵێك دەکات بە مشەخۆر بەسەر کۆمەڵێکی تروە لای هەموو کەسێکیش ئاشکرایە هەرچینێك یاسا دابنێت بەرژەوەندی و سودی خۆی ڕەچاو دەکات وە چینێکی تر دەخاتە ژێر دەستی خۆی کەواتە هەر خوایە کە یاسا دابنێت لە بەرژەوەندیەکانی مرۆڤە چونکە خوا بەرژەوەندی بە مرۆڤ نییە.

بنەماکانی دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی

دەوڵەتی ئیسلامی لە سەر ئەم بنمایەنە پێك دێت:

یەکەم: گەل {ئومەت}

دووەم:یاسا

سێیەم :دەسەڵات

چوارەم:سەروەری

*** له فیکری ئیسلامیدا زەمین مەرجێك نییە بۆ پێکهێنانی دەوڵەت، وەلێ دەوڵەت لەسەر زەویەك پێك ئەهێنرێ کە خەڵکی تیا نیشتە جێ بووبن، کە ئەم خەڵکەش هەبوون، هەوڵی ئەوە ئەدرێت کە دەوڵەتیان بۆ پێك بهێنرێ و لە چوار چێوەی یاسای ئەم دەوڵەتەوە، فەرهەنگی خۆی بەم خەڵکە بناسێنێ، واتە بەو مانایە: ئیسلام کە بەرنامەیەکی خوداییە و بۆ بەشەریەتیش هاتووە، وە تەنها لە چوار چێوەی حوکمەتێکیشەوە ئەکرێت کە سەرو بەری ئەو خەڵکەی لە ناودا بە چاکی لە ئیسلام حاڵی بکرێت.**

کەواتە زەوی ناکەوێتە مەرجی کەسایەتی دەوڵەتەوە، بگرە زەوی ئەبێتە مەرجێك بۆ دروست بوونی دەوڵەت. دەوڵەت دروست نابێت لە سەر زەویەك نەبێت کە تاکو کۆمەڵی خەڵکەکەی تیا نیشتە جێ نەبێت، بۆیە دەگوترێت: دەوڵەتی پێغەمبەر [صلى الله عليه وسلم] لە مەدینە دروست بوو، یان دەوڵەتی ئومەویەکان لە شام دروست بوو، یان دەوڵەتی فیرعەونەکان لە میسر دروست بوو...هتد. سەبارەت بە دەوڵەتی پێغەمبەریش [صلى الله عليه وسلم] لە مەدینە دەوڵەتێك بوو لە شارێك ڕەگی خۆی داکوتا کە پێی ئەگوترا مەدینە، خەڵکەکەی پەرتەوازەو خۆ خۆر بوون، سەد ساڵ بوو کە شەڕ لە نێوان ئەوس و خەزرەجدا هەبوو، بەڵام بە دروست کردنی ئەو حوکمەتە، چونکە پڕۆژەکەی بۆ خەڵکەکە بوو نەك دەسەڵات، زۆر بەئاسانی ئەو خوێنەی نێوان ئەم دوو تاقمەی وشك کرد، نەك هەر وشك بوونیش بگرە بوون بە برای یەکترو ژن و ژن خواستنیان دەگەڵ یەکدا بڕیاردا.

خاڵی دووەم لە پێكهێنانی دەوڵەت، ئەوەیە كە قورئان ئەبێتە پایەیەك لە پایە سەرەكیەكانی دەوڵەت، ئەمەش لەم هەقیقەتە قورئانیە وەر ئەگیرێت كە دەفەرموێت:

[كان الناس أمة واحدة فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين وأنزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه ...][البقره /213] واتە: (لە سەرەتای پەیدا بوونی خەڵكیدا دوای قۆناخەكەی نوح) خەڵكی، یەك ئوممەت بوون و خاوەنی تەنها بیرو باوەڕی یەكتاناسین بوون، (بەڵام بەرە بەرە لایاندا) خوایش وێڵی نەكردن و پێغەمبەرانی ڕەوانە كرد، تا مژدە دەرو ترسێنەر بن بۆیان، وە كتێبی پیایاندا ناردووە، بۆ ڕوون كردنەوەی هەق و ڕاستی، تا لە نێوان خەڵكیدا فەرمانڕەوایی دادوەرانە ئەنجام بدەن لەسەر ئەو شتانەی كە بۆتە كێشەیان و ڕاو بۆچوونیان لە سەری جیاوازە.

قورئان لێرە دا ئەوەمان بۆ ڕوون ئەكاتەوە كە ئەو دەوڵەتە لەسەر دەستی پێغەمبەران پێكهێنراوە، هەروەك هەر چوار توخمەكەی پێكهێنانی دەوڵەتەكەشی بۆ ڕوونكردووینەتەوە، كە بریتین لە 1. ئوممەت، 2. یاسا (قورئان)، 3. حكومەت (پێغەمبەران)، 4. ویلایە (السیادە)ن كە ئەویش پێغەمبەران بە حوكم كردنیان بە كتێب پەیڕەویان ئەكرد.

بەم شێوە چەمكی دەسەڵات گرێ ئەدرێت بە یاساو بەو ڕەوشتانەی كە هەڵگری ئەو كتێبەن.

كەواتە دەوڵەتی ئیسلامی بریتیە لە دەوڵەتی یاسا و دەوڵەتی بیرو باوەڕ، كە لەسەر بنەمای یاسای ئیسلامی و پا بەند بوون پێیەوە دا ئەمەزرێت. ئەو دەوڵەتەش لە سەر بنەمای بیرو باوەڕی ئیسلامیەوە پێك ئەهێنرێ.

وه ئەتوانین هەر لە چوار چێوەی دەقەکان و تێگەیشتنەکان و ئامانجەکاندا لە تەفسیری ئیسلامیش بگەین بۆ پێکهێنانی دەوڵەت. هەر لەمپێوە دانگەوە ئەتوانین بڵێین: جیهانبینی ئیسلامی (التصور الإسلامي) تەفسیری دەوڵەت ئەکات بە تەفسیرێکی ئەخلاقی و ئەقایدی، وە دەوڵەت لە چەمك و تێگەیشتنی ئیسلامیەوە پێویستیەتی بوونی ئەخلاق و ئەقیدە ئاشکرا ئەکات.

بۆ ڕوون بوونەوەی زیاتریش ئەتوانین بڵێین: دەوڵەت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، لەسەر بنەمای پاراستنی هەق و دادگەری و فەرمان بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپە و چاککردنی زەمین و بیناکردن و ئاوەدان کردنەوە و گەشە پێدانی ژیان و برەو پێدانی پێك دەهێنرێ. ئەمەش سەر باری ئەمانە، هەوڵێکیشە بۆ مسۆگەر کردنی چاکترین ژیان بۆ بەشەریەت و بەختەوەر بوونێکی تەواو بۆ مرۆڤایەتی. وەك بۆ بانگەواز کردنیشە بۆ یەکتایی خوای تاکو تەنیاو ڕێنمایی کردنی ئینسانە بۆ ڕاستە ڕێ بوونی.

هەموو ئەو پێویستیانەش پێویست بوونی ئەخلاق و ئاقیدەی ئیسلامین. دەیان ئایەت و فەرمایشتی پێغەمبەری خواو سیرەو ژیانی پێغەمبەریش بەڵگەی ئەم حاڵەتەن کە باسمان کردن.

لەوانە خوای گەورە دەفەرموێ:

(1) [إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل] [النساء / 58] (لە پێشەوە لێکمان داوەتەوە).

(2) [وبالحق أنزلناه وبالحق نزل ...]). [الأسراء / 105]

واتە: ئێمە قورئانمان لەسەر بنچینەی هەق و ڕاستی دا بەزاندووە، وە بۆ چەسپاندنی هەق و ڕاستیش دا بەزیوە.

(3) [الذين إن مكناهم في الأرض أقاموا الصلاة وآتوا الزكاة وأمروا بالمعروف ونهوا عن المنكر]. ([الحج / 41] **واتە: کە ئەگەر پایەدارمان کردن لە زەویدا نوێژەکان بە چاکی ئەنجام دەدەن، زەکاتیش بە تەواوی ئەبەخشن، فەرمان بە چاکە دەدەن، ڕێش لە خراپە دەگرن.**

(4) [وعد الله الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم في الأرض كما استخلف الذين من قبلهم ...]. [النور / 55] **واتە: خوا بەڵێنی دڵنیا بەخش و تەواوی داوە بە وانەی کە باوەڕیان هێناوە لە ئێوەو کارو کردەوەی چاکیان ئەنجام داوە، کە لە ئاییندەیەکی نزیکدا جێنشین و پایەداریان دەکات لە سەر زەویدا، هەروەك چۆن (بڕوادارانی) پێش ئەمانی جێنشین کردووە.**

(5) [تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا في الأرض ولا فسادا ...). (القصص / 83] **واتە: جا ئەو ماڵی دوا ڕۆژەمان ئامادە کردووە بۆ ئەو کەسانەی کە نە بەرزیی و بڵندی و گەورەییان دەوێت لە زەویدا، نەفەسادو گوناهو خراپە.**

(6) [وما لكم لاتقاتلون في سبيل الله والمستضعفين من الرجال والنساء والولدان يقولون ربنا

أخرجنا من هذه القرية الظالم أهلها).(النساء/ 75]

واتە: ئەوە چیتانەو بۆچی شەڕ ناکەن لە پێناوی خوادا بۆ ڕزگار کردنی لاواز کراوو چەوساوەکان، لە پیاوان و ئافرەتان و منداڵان، ئەوانەی کە دەڵێن: پەروەردگارا تۆ ڕزگارمان بکە لەم شارەی کە خەڵکەکەی ستەمکارن...

(7) [وما خلقت الجن والإنس إلا ليعبدون). (

الذاريات/ 56] واتە: من جنۆکەو ئینسانم درووست نەکردووە بۆ پەرستشی من نەبێت.

(8) [قال يا قوم اعبدوا الله ما لكم من إله غيره هو أنشأكم من الأرض واستعمركم فيها] هود/ 61 واتە: (ساڵح بە گەلەکەی خۆی گوت:) ئەی گەلەکەی خۆم، گوێڕایەڵی خوای گەورە بکەن جگە لەو (زاتە) هیچ خوایەکی ترتان نییە، ئەو بەرپای کردوون لەم زەویەدا، داوای لێ کردوون ئاوەدانی بکەنەوە...

بەم شێوە لە چەمکو مەفهومی ئیسلامی هەقیقەتی دەوڵەتی ئیسلامیمان بۆ ڕوون ئەکاتەوە.

پوختەی قسان سەبارەت بە ناسینمان بە دەوڵەتی ئیسلامی، ئەتوانین بەر چاوترین بنەماکانی دەوڵەت و پەیوەندی بە ئوممەت و جیهانی غەیرە ئیسلامی (کە سیاسەتی دەوڵەت و سرووشتەکانیەتی) لەسەر چەند بنەمایەکەوە بوەستێنین:

1. دەسەڵات لە ئیسلامدا لە کەسایەتی فەرمانڕەوا ئاوێتە ئەبێت، دەوڵەت خۆی کەسایەتیەکی یاسایی سەر بەخۆیە. وە فەرمانڕەوایش ئەمینەو بەر پرسیارە لە بەجێ گەیاندنی کارەکانی لەبەردەم ئوممەت و پرەنسیپەکانی دەوڵەت.

2. ڕاوێژو ڕێزگرتنی لە ڕاو بۆ چوونی خەڵکی: وە توخمی بنەڕەتی کە فەرمانڕەوا لە ئیسلامدا ئیعتیمادی لەسەر ئەکات، بریتییە لە توخمی بەیعەت و شورا، بەیعەت و شورا تەعبیرە لەوە کە خەڵکی خۆیان خاوەن هەقن لە دەسەڵاتدا، بەو مانایە دەسەڵات و حوکمڕانێتی بنەڕەتەکەی بریتییە لە ڕاپەڕاندنی کارو باری خەڵك .

عەلی کوڕی ئەبو تاڵب، خوا لێی ڕازی بێت، دەفەرموێ: (إن لي عليكم حقا ، ولكم علي حق ، فأما حقكم علي فالنصيحة لكم ... وأما حقي عليكم فالوفاء بالبيعة). واتە: من هەقم بەسەر ئێوەدا هەیە، ئێوەش هەقتان بەسەر منەوە هەیە، هەقی ئێوە لەسەر من ئەوەیە کە ئامۆژگاریتان بکەم... وە هەقی منیش بەسەر ئێوە ئەوەیە کە بە وەفابن بە بەیعەتتان لە گەڵ مندا..

وە لە قورئانی پیرۆزیشدا مەبدەئی ڕاوێژ ڕوو لە **پێغەمبەر** [صلى الله عليه وسلم] بوو کە خوای پێی فەرموو: [وشاورهم في الأمر فإذا عزمت فتوكل] [آل عمران:159] واتە: لە کارو پێشهاتا پرس و ڕایان پێ بکە، (ئەگەر بڕیارت دا کارێك ئەنجام بدەیت، ئەنجامی بدەو) پشت بە خوا ببەستە.. لەو دەقە قورئانیەشە کە سوود لە مەبدەئی ڕاوێژ ئەبینین کە حاکم ئەبێ ڕاوێژ بکات بە ئوممەتی خۆی و ڕێز لە ڕاو بۆچوونە شەرعیەکانیان بگرێت، ئەو مەبدەئە وە نەبێت کە بە تەنها ڕوو لە پێغەمبەر [صلى الله عليه وسلم] بێت، بگرە مەبدەئێکە مسوڵمانانیش پێیەوە ئەبێ پابەند بن. وەك خوای گەورە دەفەرموێ: [والذين استجابوا لربهم وأقاموا الصلاة وأمرهم شورى بينهم ...] الشورى/38، واتە: ئەوانەش کە

بەدەم بانگەوازی پەروەردگاریانەوە دەچن و نوێژەکانیان بە چاکی ئەنجام ئەدەن، وە کارو باریان هەردەم بە مەشورەت و ڕاوێژکارییە... لێرەشەوە دیکتاتۆریەتی سیاسی ڕەت ئەکرێتەوە، دەورێکی زۆر بەر چاویش ئەدرێتە ئوممەت لە ژیانی سیاسێ و وە ڕاستگێڕانی ژیانی کۆمەلایەتی، بە پێی بەرژەوەندی گشتی یەکانەوە.

3. دەسەڵات ئەمانەت و مەسئولیەتە، هەروەك لە قورئاندا بە مەبدەئێکی سیاسی گرنگی گرتووە، ئەویش ئەوەیە کە دەسەڵات ئەمانەتە لە دەست فەرمانڕەواوەو بەر پرسیارە لە بە ڕێوە بردنی کارو باری خەڵکییەوە، سەرۆکی وڵات ئەبێت ئەمین بێ و بەر پرسیار بێت لە کارو بارەکانی ژیانی خەڵکیدا. وەك خوای گەورە دەفەرموێ: [إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل][النساء/ 58] واتە: بێگومان خوا فەرمانتان پێ ئەدات کە ئەمانەت بگێڕنەوە دەست خاوەنەکەی، هەر کاتێکیش داوەریتان کرد لە نێوان خەڵکیدا، داد پەروەرانە فەرمانڕەوایی بکەن. پێغەمبەریش ρ دەفەرموێ: [كلكم راع وكلكم مسؤول عن رعيته]. [متفق عليه وعن ابن عمر رضي الله عنهما]. (پێشتر مانا کراوە)

وە مەبدەئی بەر پرسیارێتی جێگیرە لە دەیان دەق کە باس لە فەرمان بە چاکەو ڕێگری لە خراپە ئەکەن، کە هانی خەڵکەکە ئەدەن کە بە کاری ئامۆژگاری و فەرمان بە چاکەو بەرهەڵستی لە خراپە هەڵبسن، ئەو هەقە بە ئوممەت ئەدات کە لە پێشەواکەی خۆی بپێچێتەوەو ڕوو بەڕووی بێتەوە لە کەم تەرخەمییەکانی و لە خراپ بە ڕێوە بردنی کارو بارەکانی ژیانی بپرسێتەوە، یان ئەگەر بینیان کە ئەو خەریکە دەسەڵات ئەقۆزێتەوە بۆ بەرژەوەندی تاکە کەسی، یان لادانی لە ڕەوتی شەرعەوە، هەمدیس ئاگادار ئەکرێتەوە،

ئەگەریش چاك نەبوو لا ئەبردرێت. هەروەك بەر پرسیاریش ئەبێت لە بەردەم خوای پەروەردگاردا.

4. دەوڵەتی ئیسلامی دەوڵەتی یاسایە:

پێش ئەوەی باس لە یاسایەتی دەوڵەتی ئیسلامی بکەین، پێویستە لە پێشدا مانای دەوڵەتی یاسایی بکەین:

دەوڵەتی یاسایی بریتییە لە کەسایەتی یاسایی، واتە هەموو ئەو شتانەی کە لە سیاسەت و لە ئیدارە دا هەن ئەبێ مل کەچ بن بە یاساوە، یاسا حوکم ئەکات و ژێر خانووەکەی رێك ئەخات، ئەگەر کەم تەرخەمی تیا ڕوودا، لێپێچینەوەی تیا ئەکرێت، هەروەك چۆن حوکم لە سەر ڕەوشتی تاکەکانەوە ئەکرێت و لە کەمتەرخەمییەکانی ئەپێچرێتەوە.

ئیسلام دێت دەسەڵات [السلطة] جێگیر ئەکات، سەڵاحیەتەکان بۆ دەسەڵات دیار ئەکات و هەموو حەق و مافەکانی بۆ دەستنیشان دەکات.

لە توێژینەوەی زانستی بۆ مانای دەسەڵات لە ئیسلامدا ئەوەمان بۆ ئاشکرا ئەکات کە دەسەڵات لە ئیسلامدا بریتیە لە دەسەڵاتێکی تەنفیزی، بەو مانایە کە ئەو کەسەی تەکلیف کراوە بە جێبەجێکردنی حوکمەکانی شەریعەت و پاراستنی بەر ژەوەندیەکانی، زۆر جاران پێویستی بە سەڵاحیاتێك هەیە کە بۆی دەستنیشان کراوە تا ڕایانپەڕێنێ.

بۆیە ئەوانەی کە ئەمیرایەتی ئەو ئیسلامە ئەکەن پێویستیان بەو دەسەڵاتە دیار کراوە هەیە، تاکو بتوانن کارەکانی خۆیان ڕاپەڕێنن، ئەمە ئەگەر لە ئاستێکی بچووکتر لەم دەسەڵاتەشەوە بێت، هەر وە ترە، بۆ نموونە دەسەڵاتی باوك بە سەر منداڵەکانییەوە، ئەبێ چاك مامەڵەیان دەگەڵدا بکات و سووربێت لە سەر پارستنی بەر ژوەندیەکانیانەوە.

بەڵام خۆ ئەگەر مافیان پێشێل بکات و هەقیان لێ زەوت بکات ئەوا جوامێری خۆی لە ئاستیاندا لە دەست ئەدات و لە لایەن دەسەڵاتەوە لێپێچینەوەی دەگەڵدا ئەکرێت.

کەواتە قورئان یاسایەی دەوڵەت و سەروەری یاسامان بۆ دیار ئەکات بەو بەڵگەی کە خوا ڕوو لە پێغەمبەر [صلى الله عليه وسلم] **ئەکات و دەفەرموێ**: [إن أتبع إلا ما يوحى إلي] **یونس** / 15 **واتە: من تەنها پەیڕەوەی ئەو سرووشە ئەکەم کە بۆم هاتووە.**

یان دەفەرموێ: [ثم جعلناك على شريعة من الأمر فاتبعها ولا تتبع أهواء الذين لا يعلمون]. [الجاثية / 18] **واتە: لەوەودوا ئێمە تۆمان خستۆتە سەر بەرنامەیەکی ڕاست و ڕەوان، شوێنی بکەوەو لێی لا مەدە، نەکەیت شوێنی هەواو ئارەزووی نەفامان و نەزانان بکەوێت.**

یان دەفەرموێ: [... قل ما يكون لي أن أبدله من تلقاء نفسي ...] **یونس** / 15 **واتە:... بڵێ: من ناتوانم لە خۆمەوە (فەرمانی خوا) بگۆڕم.**

یان دەفەرموێ [... وأمرت لأعدل بينكم ...). (الشورى / 15] **واتە: من فەرمانم پێ کراوە کە دادپەروەری لە نێوانتاندا بەر قەرار کەم.**

بەم شێوەیە قورئان بۆمان ڕوون ئەکاتەوە کەوا پێغەمبەر [صلى الله عليه وسلم] **ئەبێ شوێن ئەو شەریعەتە بکەوێت کە خوا بۆی بڕیار داوە، لێریشدا ئەوە**

ئاشكرا ئەبێت کە دەوڵەتی ئیسلامی دەوڵەتی شەریعەت و یاسایە. بگرە بە جێگەیەنەری یاساو شەریعەتی خوایە.

5. سەر بەخۆیەتی قازی: خوای گەورە دەفەرموێ: [إن الله يأمركم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها وإذا حكمتم بين الناس أن تحكموا بالعدل ...]. [النساء / 58] (پێشتر مانا کراوە)

بۆیە پێغەمبەر [صلى الله عليه وسلم] دەفەرموێ: [إنما أهلك الذين قبلكم أنهم كانوا إذا سرق فيهم الشريف تركوه، وإذا سرق فيهم الضعيف ، أقاموا عليه الحد ، وايم الله لو أن فاطمة بنبت محمد سرقت لقطعت يدها] [متفق عليه عن عائشة رضي الله عنها]

واتە: گەلانی پێش ئێوە بە فەتارەت چوون، بەوە ئەگەر یەکێکی ناو دار دزی بکردایە، وازیان لێ ئەهێنا و هەقیان لێ نەئەسەند ، وەلێ ئەگەر یەکێکی هەژارو بێ ناو دزی بکردیە، شەللاق و حەددیان لێی ئەدا، سوێن بە خوا ئەگەر فاتیمەی کچی موحەممەد دزی بکات من دەستی ئەبرم.

یان ئەبو بەکری سەددیق (خوا لێی ڕازی بێت) دەفەرموێ: [القوي منكم عندي ضعيف حتى آخذ الحق منه ، والضعيف منكم قوي حتى آخذ الحق له] واتە: هێز دارتان لە لای من بێ بەهاو بێ هێزە تا هەقی لێ ئەسەنمەوە، بێهێزیشتان بەهێزە تا هەقی بۆ ئەسەنمەوە.!

بۆیە قورئان پێ لەسەر ئەوە ئەگرێت کە نابێت تەحاکوم بە تاغوت بکرێت، چونکە کار بەدەستی تاغوت حاکمێکی زاڵمەو حوکم بە هەق ناکات و کاریش بەو شەریعەتە دادگەرە ناکات.

خوای گەورە دەفەرموێ: [ألم تر إلى الذين يزعمون أ نهم آمنوا بما أنزل إليك يريدون أن يتحاكمون إلى الطاغوت وقد أمروا أن يكفروا به]. (***النساء*** / 60] ***واتە:***

ئایا نابینیت و سەرسام نیت لەوانەی وا نیشان دەدەن کە باوەڕیان هێناوە بەوەی کە بۆ تۆ رەوان کراوە، وە بەوەش کە پێش تۆ ڕەوانە کراوە (بۆ پێغەمبەران) کەچی دەیانەوێت ڕوو بکەنە زۆر دارو تاغوتان تا دادوەرییان لە نێواندا بکەن و چارەسەری کێشەکانیان بکەن. لە کاتێکدا فەرمانیان پێ دراوە کە باوەڕیان پێیان نەبێت.

لێرە دا بۆمان ڕوون ئەبێتەوە کە دەوڵەتی ئیسلامی و کۆمەڵگەی مەدەنی ئەگەر لەسەر ڕەوشت و نیزامێکی ئیسلامی پێك بهێنرێت، شکۆمەندی فیکری ئیسلامیمان بۆ بەهەق ئەگرێت، ئەوەمان بۆ ڕوون ئەکاتەوە کەوا دەوڵەتی ئیسلامی چۆن ئەتوانێت کە پێشەوایەتی بەشەریەت بکات لە قۆناغە یەك بەدوای یەکەکاندا.

پوختەی قسان:

ئیَمەي مسولَمان لةسةرمانة كة رِوو لة هةموو جيهان بكةين و هانيان بدةين كة ئيسلام بكةن بة دين و دةولَةت و شارستاني، لة بةردةم بةشةريةت هيض شتيَك نيية كة رِزطاريان بكات تةنها ئيسلام نةبيَت. بيَطومان كة وايش بوو ئةوة بؤ نةوةكاني داهاتووش

ئةوة ئاشكرا ئةبيَت كة ئةم دينة ئاينيَكي طةورةية، كة ئةبينن عيلم و ئةقلَ لةم دةولَةتةدا حوكم ئةكات. ئة ليَرةشةوة ئةم ئايةتة قورئانية وة راست ئةطةريَت كة دةفةرمويَ: [ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر أن الأرض يرثها عبادي الصالحون] [الأنبياء/105] واتة: بةراستي ئيَمة لة كتيَبي زةبوردا دواي زيكرو يادمان بريارمانداوة كة بةندة ضاكو ثاكةكانم دةبنة خاوةني زةوي لة (دونيادا)، وة لة قيامةتيشدا خاوةني سةر زةوي بةهةشتن.

بەشی چوارەم

بنەما ئیسلامەیەکان و ئازادی ڕا دەر بڕین

پێناسەی ئیسلام:

ووشەی ئیسلام لە زمانی عەرەبیدا بەمانای سەردانەواندن و خۆ تەسلیم کردنە،ئاینی ئیسلامیش هەرئەم ناوەی لێنراوە.

چونکە ئەم ئاینە خۆ تەسلیم کردنە وسەر دانەواندنە بۆ خوای گەورە بۆ فەرمانەکانی.

بناغەی ئیسلام:

ئیسلام لە سەر بنەڕەت و بناغەیە کی بنچینەیی دادەمەزرێت کە ئەویش باوەڕ بوونە بە ووشەی (لا إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ،مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ) .

جا هەر کەسێك ووتی (لا إلَهَ إلاَّ اللَّهُ،مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ/ هیچ پەرستراوێك راست نییە جگە لە (الله) و محمد پێغە مبەر خوا یە ئەو کە سە موسڵمانە وە، بە ووتنی ئەم ووشە ئەویش مافی ئەوەی دەبێت کە موسڵمانان هەیانە و ئەرکەی لەسەرە کە لەسەر ئەوانە.

هەروەها بەدوی ئەم باوەڕبوونەیشدا کار کاردن و ئیلتیزام وپابەندیی و پراتیك وجێبە جێکردنی هەموو ئەوشتانە دێن کەپایەمی ئیسلامیی هیناونی،تا مرۆڤ بڕوادارێکی حەقیقیی و ڕاستە قینە و درووستی لێ دەربێت.

وشەی یەکەم{ لا إلَهَ إلاَّ اللَّهُ}مانایەکی زۆری هەیە باوەڕ بە یەکتایی خوای بەدیهێنەر و دروست کەری مەزن و یەکتایی یە ئەو لە زات و سیفەت و کردەوەکان و بەندایەتیی دەگرێتەوە، مانای ئەمە ئەوەیە کە موسڵمان بڕوای هەبێت بەوەی کە خوا تاکەو تەنهایە و لە هیچ ناچێت و هێچ لە شێوەی ئەو نیە،لە هیچ دروست کراوەکانی ناچێت وە بە پێچەوانەوە دروست کراوەکان لە خوا ناچێت، هیچ یەکێك هاوڕەنگ و بەشدار نییە لە سیفەتەکانیدا،وە کەس ناتوانێت دژیەتی ئەوە بکات خۆی خاوەن موڵکو داد گەریە و خاوەنی دەسڵاتی ڕەهایە، توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیە.

دیسان هەر ئەوە کە خالق دەکات و رزق ورۆزیی دەدات و دەژیەنێت و دەمرێنێت هەر لە توانی خوای مەزندایە مردوو زیندوو بکاتەوە وە هەموو بەندایەتی و پەرستشێکمان بۆ ئەوە لە غەیری پەروەردگاری میهرەبان کەسێك شایستەی پەرستش نییە وە هەر بۆ ئەویش گەردن کەچین.

دووبارە لەسەر بناغەی بڕوا بوون بە خوا بڕوا بونیشە بەوەی کە محمد بەندەو پێغەمبەر و نێردراوی خوای گەورەیەوە بڕوا بون بە پێغەمبەرەکانی پێش ئەو، بەوەی کە محمد دواین پەیامبەرەو پەیامەکەی تەواوکەری هەموو پەیامەکانی ئەوانە وە بە سروشت بۆی هاتۆتە خوارلە ڕێگای جوبرەئیلەهوە وە هەروەها پەیامەکەشی تا ڕۆژی دوای دەمێنێتەوە وە پەیامەکەشی بریتیە لە قورئانی

پیرۆزوە هەروەك لە پێش ئەویش بۆ ئیبراهیم و موسا و عیسا و داوود نێردراوە کە بریتیە لە صوحوف و تەورات و ئینجیل و زەبور کە ڕەوانە کراوە بۆ ئەم پەیامبەرانە.

دووبارە یەکێکی تر لە پایە دامەزراوەکانی ئەیدۆلۆژیەی ئیسلامی بڕوابوونە بەوەی کە خوا خوایەکی دادگەرەو، ئەرکێك و کارێك ناسپێرێت بە بەندەکانی لەژێر دەسەڵات و توانایان و، خواست و ئیرادەو ویستی هەڵبژاردنی پێداون و پاداشتی هەرمرۆڤێك بە پێی کرداری خۆی دەداتەوە خوای گەورە دەفەرمێت لە سورەتی بەقەرەدا {لا یکلف الله إلا وسعها}

واتا: خوا کارو ئەرك ناخاتە سەر شان و ئەستۆی هیچ یەکێك و هیچ کەسێك ئەرك بە هیچ کەسێك نەسپێرێت مەگەر بەگوێرەی توانای خۆی بێت.

وە هەروەها دەفەرمێت: {ولا یظلم ربك أحدا}

واتا: خوای پەروەردگاری تۆ ئەی (محمد) زوڵم و ستەم لە هیچ یەکێك و لە هیچ کەسێك ناکات.

یەکێکی تر لە بنەماکانی ئایدۆلۆژیای ئیسلامی ئەوەیە کە موسڵمان بڕوای هەبێت بەوەی کە خوای گەورە بێگەردو دەسەڵات دارو توانا دارە بەسەر زیندو کردنەوەی مرۆڤەکاندا هەر ئەوە ژیان و مردن دەبەخشێت لە پاشانیشدا دەیگەڕێنێتەوە بۆ جیهانێکی تر کە جیهانی دواڕۆژە کە تێیدا پاداشتی چاکەو خراپە تیا وەردەگیرێت بە گوێرەی گوێڕایەڵی و سەرپێچی.

ئەم پایە بناغەی ئایدۆلۆژیانەش پێیان دەوترێت (پایەکانی ئاین/اصول الدین) یان (ئایدیاو بیرو باوەڕ) کە بریتین:

1. ئیمان و باوەڕ بوون بە خوای تاك و تەنهای بە صیفات و کەمالی دوور لە کەم و کوڕی کاری شەڕو خراپە و زوڵم و ستەم هاوڕەنگی لە مەخلوق چون.
2. باوەڕ بون بە پێغەمبەران و نێراوەکانی خوا وە بە پەرتوکە ئاسمانیەکان و فریشتەکان و بەوەی کە محمد دواین پێغەمبەرە.

3. باوەڕ بون بە جیهانی دواڕۆژ و پاداشت و لێپرسینەوە و بەهەشت و دۆزەخ.

بەندایەتی و ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی:

ئەگەر لە باسەکانی پێشودا بەکورتی دەربارەی پایەو ئەکەکانی ئایدۆلۆژیای ئیسلامی دوابێتین لەبەسی داهاتودا بەکورتی دەربارەی لایەنەکانی یاساو سیستەم و ئەرکە بەندایەتیەکان و ڕەوشت لە پەیامی ئیسلامدا دەدوێین، بۆ ئەوەی باشتر بە مەزنیەتی و گەورەی ئەم ئاینە فراوان و بەرینە شارەزای تیا پەیدا بکەین.

لایەنی ڕەوشتی:

پەیەمی ئیسلامی بە شێوەیەکی سەرەکی بەیەخی بە ڕەوشت و پەروەردەکردنی ویژدان و ئابڕوی مرۆڤایەتی داوە کە مرۆڤ ئاراستە دەکات بەرەو چاکەخوازی و ڕێز گرتنی مافی بەرابنەر هەست کردن بە ئێش و ئازارەکانیان، سۆز و میهرەبانی نواندن لە نێوانیاندا وایان لێدەکات تا مانای مرۆڤایەتی لە دڵ و دەرون و پێگەیاندا بەرهەم بهێنێت بۆ ئەوەی مرۆڤایەتی لەسەر ڕێچکەی کەم و کوڕی لابەرێت قرئانی پیرۆز لە چەند ئایەتێکدا بانگەوازی بۆ ڕەوشتی بەرز کردوە بانگی ئەو پێغەمبەرە ئازیزەی بە جوانتری ڕەوشت دواندوە. کە دەفەرموێت:

{ وإنك لعلى خلق عظيم}.

واتا: بەڕاستی تۆ لەسەر خوڕەوشتێکی بەرزو گەورەیت.

هەروەها پێغەمبەری ئازیزمان دەفەرموێت: { إنما بعثت لاتمم مكارم الأخلاق}

واتا: من کە نێردراوم بۆ ئەوە نێردراوم کە ڕەوشتی بەرزو شیرین بنیاد بنێم و پێتانی بگەیەنم.

لایەنی بەندایەتی:

خوای گەورە دەفەرمومویت:

{ِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي}

واتا: بەر لەهەر شتێك بازانە كە منم خوای تاك و تانهام و هێچ خوایەك و پەرستراوێكی تر جگە لەمن شایەنی پەرستن نیە هەر من خوام،كەواتە بمپەرستن و بەندایەتیم بكەن و نوێژ بۆ یادی من بكەن و بەجێی بێنن.
جا هەر وەك چۆن ئیسلام بناغەی و بنچینەكانی باوەڕی داناوە، هەڵساوە بە چارەسەركردنی كاروبارەكانی بیر و چەقاندنی چەندین بنچینەی دروست و سەلامەتی دەرونی و ڕەوشتی كە هەڵقوڵاوی ناخی ویژدانی مرۆڤایەتیدا، كە پەیوەستو ڕێكخستوەلە نێوانی تاك مرۆڤەكان و كۆمەڵدا.
بۆ ئەم مەبەستە ئەركی پێ سپاردوین تا نوێژ وڕۆژو حەج و قوربانی هەر بۆ ئەو بكەین كە خوای تاك تەنهایە و خۆمان بپارێزین لە پیس و شەهەواتاكانی دنیا و دنیا ویستی لەگەڵ ئەو ئەركانی تر كە دیاری كراون...هتد.

چاودێری لە تەندروسیەكانی مرۆڤ:

كەواتە ئیسلام فێری كردوین كە تەنانەت چاودێری لەشەی خوامان بكەین تا كۆمەڵگە یەكی باش و تەندروست بنیاد بنێین خوای گەورە دەفەرمووێت :
{ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ.....}
واتا :(ئەی پێغەمبەر) تۆ پێیان بڵێ خوامن هەموو جۆرە كارێكی خراپ و زشتی قەدغە كردوە، ئەگەر بە ئاشكراو بە پەنهانی بێت هەر قەدەغەیە.
بەگشتی ئەم چەمكە ئەوەمان فێر دەكات تا بتوانین بە بە مێشكی ساغ و لەشەی باش لە ناو كۆمەڵگەدا بێنە ناو هەموو كایەكان !.

ڕێزلێنان لە مافی مرۆڤ:

ئیسلام گرنگی و بەیەخێكی زۆری داوە بەتاك و بەماف و ئازادی و سەربەستی و ڕێزی كەسایەتی وی چ نێر و چ مێ، خوای گەورە دەفەرمێت:
{ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً}

واتا: (ئێمە ڕیزو حورمەتمان لە ئادەمیرزاد گرتوە هەڵمان گرتوون لە وشکایی و دەریاداو لە خۆراکێکی خۆش وبەتام ڕزق و ڕۆزیمان پێ بەخشیون، وە هەروەها ڕێزی ئەوانمان داوە بەسەر زۆربەی زۆری دروست کراوەکانی تر کە درستمان کردوون.

وە بە هیچ شێوەیەك جیاوازی لەنێوانی نێر و مێ نابینرێت لە مافی پاداشت و سزادا خوای گەورە دەفرموێ لەم بارەیەوە

{ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً}

واتا: بەڕاستی بۆ پیاوانی موسڵمان وە ژنانی موسڵمان و وە پیاوانی بڕوادارو وە ژنانی بڕوادار، پیاوانی فەرمانبەرو ژنانی فەرمانبەر وە پیاوانی ڕاست بێژ و ژنانی ڕاست بێژ، پیااوانی خۆڕاگرو ژنانی خۆڕاگر، پیاوانی لە خوا ترس و ژنانی لە خوا ترس، پیاوانی سەدەقە دەرو ژنانی سەدەقەدەر، پیاوانی بەڕۆژو ژنانی بەڕۆژو، پیاوانێك کە داوێنی خۆیان بەپاکی ڕادەگرن و ژنانێك کە داوێن پاکن، پیاوانێك کە زیاد یادی خوا دەکەن و ژنانێک کە زۆر زکری خوا دەکەن، خوا لێخۆشبوون و پاداشتی گەورە بۆ گشتیان ئامادە کراوە.

لێرەدا گۆمانی ئەو گومانداارانە بەتواوەتی دەسڕێتەوە کە دەڵێن مافی پیاو ژن وەك یەك نین.

سیستەمی کۆمەڵایەتی :

ئیسلام پەیامێکی کۆمەڵایەتیەو ئامانجی بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی هەروەزی یەکگرتوە و یەکانگیرە، کۆمەڵێك دروست دەکات کە تاکەکان یەکسانن لە بەرانبەر ماف وئەرکەکاندا بە دروست کردن و ئاراستە کردنیان بۆ خۆشەویستی و سۆزو میهرەبانی، هەرەوەز کاری و دەست گیرۆی یەك ترین.

خوای گەورە دەفەرمووێت:

{ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ}

واتا :.....ئەی مۆسڵمانان، دەست و پشتی یەکتریو یاریدەدەری یەکتر بن لە سەر کاری باشەو چاکەو خواپەرستی و تەقوا، هەروەها پشتی یەکتر مەگرن بۆ کاری گوناهو تاوان و خراپە و دوژمنکاری ...

پێغەمبەر خوا دەفەمووێت:

{مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم كمثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى}

واتە: نمونەو بڕواداران لە خۆشەویستی و ڕەحم و بەزەیی و میهرو سۆزی نێوان خۆیاندا چەشنی لەشە، کە ئەگەر بێت و ئەندامێك لە ئەندامەکانی ئێش و ئازاری هەبێت و بیەشێت تەواوی ئەندامەکانی لەش لە تاو ئەو ئەندامە تاو دەگرێت و ئێشك دەگرن.

هەروەها ئیسلام گرنگی و بەیەخیشی داوە بە پەییوەندیە کۆمەڵایەتیەکانی نێو خێزان و کۆمەڵگەو، خێزانی بە بناغەی بنیاتی کۆمەڵایەتی داناوە.

بونیادی خێزانی:

خێزان لەدیدی ئیسلامدا پایەی بنچینەیی لە دامەزراندنی کۆمەڵگادا پێك دێنێت،لەبەر ئەم هۆیە ئیسلام گرنگیی و بایەخی داوە بە بونیادنانی و ڕێکخستنی پەیوەندیەکانی نێوان ژن ومێرد ڕۆڵەکانیان، وە پەیوەندیەکانی نێوانیانی داناوە بەوەی کە پێوستە لەسەر بنچینەی خۆشەویستی و بەزیی وسۆزو میهرەبانی بێت یان ڕێز گۆڕینەوەی نێوانیان دابمەزرێت.

خوای گەورە دەفەرمووێت:

{وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ}

واتا: یەکێك لە نیشانەو ئایەتەکانی خوا ئەوەیە کەلەخۆتان نێرو مێی دروست کردوە بۆ ئەوەی ببنە هاوسەری یەکتری تا لە پانی ئەو هاوسەرایەتییەدا، ئارام

و ئۆقرەی پێکەوە بگرن و بە ئاسودەی بژین جا بۆ ئەم کارە خۆشەویستی و سۆزو بەزەیی خستۆتە نێوانتان.

هەروەها پێغەمبەر لەم بارەیەوە دەفرمووێت :

{ما بني بناء في الإسلام أحب إلى الله عز وجل من التزويج}

واتا هیچ بینایەك و بونیادێك نەنراوە لە ئیسلامدا کە بەئەندازەی هاوسەر گیری ژن خواستن و شو کرد لە لای خوای گەورە خۆشەویستر بێت.

هەروەها دەبێت ڕۆلەکانیان لە سەر بنەمای خۆشەویستی ڕێز پەروەردە بکەن تا کۆمەڵگەیەکی سەلیم دروست بێت کە دەفرموێت:

{ وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً}

واتا : خوای تۆ ئەی پێغەمبەر حوکمو بڕیاری داوە و فرمانی کردوە کە جگە لەو کەسێکی تر نەپەرستن وبەندایەتی بۆ کەس نەکەن جگە لەو،هەروەها چاکە لەگەڵ دایکاتن باوکتان بکەن وڕووفتارتان جوان بێت لەگەڵیاندا.

وە هاروەها دەفرموێت لە باسی چاکە لەگەڵ منالەکاندا پێغەمبەری ئازیز :

{أحبوا الصبيان وارحموهم، وإذا وعدتموهم شيئا ففوا لهم، فإنهم لا يدرون إلا إنكم ترزقونهم}

واتە: منداڵانتان خۆش بوێت و ڕەحمیان پێ بکەن و بەزەییتان بۆیان بجوڵێت، هەروەها بەڵێنی شتێکیشتان پێدان وەفا بکەن بەڕاپەڕاندنی شتەکە بۆیان، چونکە هیچ نازانن و تەنیا چاویان لەدەستی ئێوەیە ڕزق و ڕۆزیان بدەن.

ئیسلام هەروەك نەفەقەو خەرجی کێشانی منداڵانی بچوکی لەسەر باوکان پێویست کردووە، لەبەر ئەوەی کە بێدەسەڵاتن لە نەفەقەو خەرج کێشانی خۆیان، بەوجۆرەش نەفەقەو خەرجکێشانی باوکانیشی پێویست کردووە لەسەر ڕۆڵەکانیان لەکاتی بێدەستەڵات بوونیان لەنەفەقەو خەرج کێشانی خۆیان.

مافی دراوسێ:

بۆ ئەوەی کە خێزان ببەسترێت بە خێزانەکانی ترەوەو، پەیوەندیەکانی نێوان ساختاری کۆمەڵایەتی لەسەر بنچینەیەکی پتەودابمەزرێت، ئیسلام وەسیەت و ڕاسپێری کردووە لەسەر دراوسێ و ، لەسەر پەیوەندی و ڕایەڵی چاك و، پاراستنی مافەکانی: لەم بارەیەوە پێغەمبەری خوا (درووددو سڵاوی خوای لەسەر بێت) دەفەرمێت:

{ مازال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه}

واتە: بەردەوام جوبرەئیل وەسیەتی پێدەکردم لەسەر دراوسێ، ئیدی وام گومان دەکرد کە ئیرس و میراتی لێدەبات.

هەروەها فەرمویەتی:

{من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليحسن ألى جاره ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليكرم ضيفه، ومن كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليقل خيرا أو ليصمت}

واتە: هەرکەسێ بڕوای بە خواو ڕۆژی دوایی هەیە، بەلەگەڵ دراوسێی خۆیدا ڕافتاری چاك و جوان بێت، هەرکەسێکیش باوەڕی بە خواو ڕۆژی دوایی هەیە بە ڕێز لە میوانی خۆی بگرێت، ئەو کەسەیش بڕوای بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە بە شتی خێر بڵێت یا با بێدەنگ بێت.

سیستەمی سیاسی :

ئەم سیستەمە پاش ڕێکخستن کۆمەڵایەتی بە ووردی ڕێکخستوە، سەرەکی ترین بەشە لە بنەماکانی ئیسلامیدا .

خوای گەورە دەفرموویێت :

{ وَلاَ تَرْكَنُواْ إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ}

واتا ئەی موسڵمان پەنا مەبەنە بەر ئەو کەسانەی کە ستمکارن ستەم دەکەن مەچنە ژێر باڵی ئەوان ئەو دەم ئاگر دەتان سوتێنێت.

لەم بارەیە پێغمبەر دەفرموویێت:

كانت بنو إسرائيل تسوسهم الأنبياء....

واتا : پێغمبەرانی ناوەكانی ئیسرائیل سیاستیان دەكرد بۆ ئەوەی خەڵكەكە بەرێگاوە بەرن ئەرك وپێوستكانیان لە ڕێگای سیاسەتە وەبوو.

وە لە بەشەكانی سەروە بە گوێرەی پێویست سیاسەت ڕوونمان كردۆتەوە.

سیستەمی ئابوری :

بواری ئابوری لایەنێكی گرنگە لە ژیانی مرۆڤایەتی دا لەبەر ئەوە ئیسلام ئەم بوارەی ڕێكخستوە، بۆ ئەم مەبەستە یش موڵكایەتیی تایبەت و گشتی، موڵكایەتی دەووڵەتی حەڵاڵ كردوە ڕێگایی بەم جۆرە موڵكایەتیانە داوە، لە لایەكی ترەوە شت شاردنەوە و مۆنۆمپۆڵ و دەسەڵاتی سەرمایەداری قەدەغە كردوە .

خوای گەورە چەند سیستەمێكی بۆ داناوە كە دەفەرموویێت:

{ وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا}

واتا: خوا كڕین و فرۆشتنی حەڵاڵ كردوە ڕیباو سودی حەرام وقەدەغە كردوە.

وەهەروها دەفرمویێت : كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ

واتا: بۆ بۆ ئەوەی ماڵ و دارای تەنها لە دەستی دەوڵەمەندو سەرمایەدارەكاندا خڕ نەبێتەوە.

بۆ ئەوەی بازاڕ مۆنۆمپۆل نەبێت لە داهاتودا لەباسی دادگەری كۆمەڵایەتی لە ئیسلامدا بە درێژی باسی مەسەلەی ئابوری دەكەین وە لەباسی سیستەمی نویی جیهانیدا زیاتر ڕووندەبێتەوە.

هەروەها ئیسلام تێكڕای خەڵكیشی بە یەكسان و بە بەرانبەر داناوە لە پێداویستیەكانی ژیاندا، بەڵام لەسەر بنەمای كۆشش و تەلاشی مرۆڤەكان بۆ هەوڵدانی خۆیان. وەك خوای گەورە دەفەرمویێت:

{... فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ}

واتا: ئێوە بە كون و قوژبن و بەرزایی و نزماییەكانی زەویدا بگەڕێن لە ڕزق و ڕۆزی و بەرهەمەكانی بخۆن و سوپاس و ستایشی خوای گەورە بكەن چونكە دروست كراوەكان هەمووی دەگەڕێنەوە بۆ لای ئەو.

سیستەمی دادگایی:

ئیسلام دادگای لە بەرپرسیارەکانی دەوڵەتی ئیسلامی داناوە، وە فەرمانی پێداون بە حەق و ڕاست و دروستی تا دادگەری و دادوەری بچەسپێت مرۆڤی بێتاوان هەتا بەڵگە و ئیدانەی تاوانبارکردنی دەسەلمێت هەر بێتاوانە، هەروەها نابێت بێتاوانێك بە تاوانی تاوانبارێك بسوتێت یان دەستگیر بکرێت.

خوای گەورە دەفەرمێت: {وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ...}

واتا: ئەی پێغەمبەر لە نێوانی ئەو خەڵکەدا حوکم بکە بەوەی کە خوای ناردوواتا: ئەی پێغەمبەر لە نێوانی ئەو خەڵکەدا حوکم بکە بەوەی کە خوا ناردویتی (واتە بە قورئان)...

بۆ ئەم مەبەستەش چەندین یاسای دادگایی داناوەو، دادگایی بە بنچینەیەك لە بنچینەکانی پاراستنی کۆمەڵ ژماردووە، خوای گەورە دەفەرمێت:

{ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِيْ الأَلْبَابِ...}

واتا: ئەی خاوەن ئەقڵ و هزرو هۆشمەندەکان حوکمی تۆڵەسەندنەوەو لەیاین دەسەڵاتەوە لە بەرژەوەندی ژیانی ئێوەدایە.

سیستەمی جیهادو خەباتگێری:

ئەم سیستەمە ئیسلام بە سیستەمی جیهادو خەبات دایناوە بۆ داکۆکی کردن لە ئایدیاو بیرو باوەڕی حەق و ڕاستی و ڕێزو کەرامەت و نیشتمان، بۆ بەرەبگاری و بەرهەڵست کردنی زۆرداران وە مل هوڕان و ستەم کاران بۆ ڕزگار کردنی مرۆڤ لە گومڕاییو چەوت ڕەوی تا کۆمەڵگا لەیەك نەترازێت.

خوای گەورە قانونی داناوە لەم بارەیەوە لە قورئاندا دەفەرموێت:

{انْفِرُواْ خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُواْ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ...}

واتا: بۆ جەنگین لە دژی خوا نەناسان بارسووك و ئامادەو پڕچەك بچنە دەرێ (واتە بە لەشکری پیادەو سوارەی ئاسان یا سەنگین) و، لە ڕێگای خوادا بە ماڵ و گیان جیهادو خەبات بکەن و بجەنگن.

هەروەها بانگەوازیش بۆ ئاشتی و لێکگەیشتن دەکات و دەفرموێت:

{ وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ....}
واتا: ئەگەر دوژمنان دەست و باڵیان ڕاكێشا بۆ ئاشتی، تۆیش باڵی بۆ ڕابكێشەو لەسەر خوا پشت ببەستەو كاری خۆت بەو بسپێرە...
هەروەها فەرماندان بە چاكەو ڕێگری كردن لە خراپەیشی فەرزو پێویست كردووە، لەبۆ چاك كردنی كۆمەڵگەو پاراستنی لە فەسادو خراپەكاری و هەرەسهێنان، هەڵسان بەم كارەیش لە ڕێگای كاری تاكیی یاخود پێكهێنانی كۆمەڵەو چەند ڕێكخراوە یا ڕۆژنامەو هۆكارەكانی ڕاگەیاندن چ بینراوییەكان و چ بیستراوییەكان و نمونەكانی تری ئەم هۆكارانە.
خوای گەورە دەفەرموێت:
{ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ}
واتا: بە لە ئێوە نەتەوەیەك پێك بێت بەنگەواز بۆ خێرخوازی بكات و، فەرمان بدەن بەچاكەو ڕێگریی بكەن لە خراپە، چونكە هەر ئەوانە سەركەوتوون.
ئەمانە بوون گرنگترینی بنەماكان لە پەیامی ئیسلامییدا، كە من پێم خۆش بوو بە پوختەیی و بەكورتیی لەم بابەتەمدا پێناسەیان بكەم و بە خوێنەرانیان بناسێنم.
ئیسلام و ئازادی ڕا دەربڕین
ئاینی پیرۆزی ئیسلام لە ڕووی ئەزموونی بیرو ڕا دەربڕین دەوڵەمەندە لە بواری ئازادی بیرو ڕادا، ئەو دەوڵەمەندیەیش بە تەنها دەق نین یاخود هەواڵ نین هەڵبژێردرێن، هەروەك چۆن ئەوە بەشێكەلە بیری یونانی، بەڵكو ڕووداوی دیاری كراوی ڕاستی حاشا هەڵنەگری بەدوایەكدا هاتوە لەسەر پەیڕەو كردنی ڕادەربڕین و بیروڕاووتن لە سیاسەت وزانست و تەواوی كاروبارەكانی ژیاندا.
لە دەقەكانی قورئانی پیرۆزدا چەندین ئایەت دەبینینەوە كە هانی ئازادی ڕادەربڕین دەدەن لەوانە خوای گەورە دەفرموێت{ادْعُ إِلِى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} النحل125

دیاره لە دوای بانگەوازی دینی خوای گەوره کۆمەڵێك پرسیار ڕێگەت پێدەگرێت
 بۆیە خوای گەوره دەفرموێت دیرۆکیان لەگەڵ بکەن بە باشترین شێوه.
یان لە دەقێکی تردا دەفرموێت {لاَ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ}البقره256
 کەواتە تۆ ئازادی لە بیرو ڕای خۆت چونکە خوای گەوره هەڵبژاردنی داوەتە دەست خۆت ، یان دەفرموێت{ وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيَكْفُرْ }الكهف29
 ئەی پێغمبەر پێیان بڵێ ئەوە ئێمە راستیمان بۆ ڕوون کردنەوە ئەگەر ئەتانەوێت ئیمان بێنن ئەگەر نا ئەوە لەسەر بێباوەڕی خۆتان ئەتوانن هەر بەردەوام بن.
بەڵام دیاره ئازادی لە هەموو بیرو ڕاکانی تر بریتیە لەوەی:
کە مافی برانبەرەکەت پێشل نەکەیت بەڵام لە لای ئێمە بە ناوی ئازادیەوە سوکایەتی بە پیرۆزیەکانمانەوە دەکەن کەچی ئەوانیە کە دەزگایی پاراستنی مافەکانن بە دەمیانەوە پێ دەکەنن ،بەڵکو هانیان دەدەن لەگەڵ ئەیشدا بە مۆدێرن ناویان دەبن.
لەکاتێک ئەگەر موسڵمانێك بیرو ڕای خۆی دەرببڕیت بە دەیان کەس زیت دەبنەوە ناوی تیرۆریستو کۆنەپەرست دەدەنە پاڵ لە ڕاستیشدا ئەگەر ئەوانەی کە بانگەوازی بۆ ئازادی دەکەن بە ئارەزوی خۆیان   بیرو بۆچونی خۆیان دەربڕن و موسڵمان سەرکوت بکەن بە هەمووهاوکێشە زانست ومەعریفەکان ئەوە ئێوەن خەڵکی فێری تیرۆر دەکەن .
بەوجۆره ئەوە دەبینین لە ناو ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا کە پشت دەبەستێت بە تێروانینی ئەقڵی ڕچاوکردنی سونەتەکانی خودا لەخولقاندنی مرۆڤ.
وەلە خو نەگرتنی دەسەڵاتێکی ئاینی کۆنکرەتیە،کە نابنە هۆی ڕێگرتن لە ئازادی ڕادەربرین،بەڵکو بەرگری لێ دەکات و بە پێویستی دەزانێت.
هەروەها لە بواری سیاسی دا ئەو ڕووداوانەی کە بە دوای یەك دا لە جهیانی ئیسلامی دا ڕووی داوە لەووردترین کاروباردا دەلالەت لە کاروبارەکانی ئازادی ڕادەربریب دەکەن ،لە ڕوبەڕو بوونەوەی داد وەرەندا،لەبواری زانستی دا بە

هەمان شێوە مرۆڤی موسڵمان بۆ پەیڕەوکردن ولە ئەستوگرتن وئاشکراکردنی ڕاستیەکانی گەردوونیەت و کاروبارەکانی لۆژیك و ئاشکرایی بیرو ڕادەربڕین ،دۆزینەوەی زانستەکان کە زۆربەیان لە سەر دەستی زانا موسڵمانەکان بوون .
لەهەمان کاتدا لەناو ئاینی ئیسلامدا بڕوا کردن بە ژیری لە ناو شەریعەتی ئیسلامدا چەسپیوە کە لە ناو هیچ ڕژێمێکی ئەم جیهانە نە چسپیوە، وەگرنگترین (حصانە)لە ناوتاکەکانی موسڵماندا بریتیە لە بەندایەتی و خوا پەرستی زیاتر کە فەزڵی خەڵکی تەنها بەخوا پەرستی وتەقوایە دەدریَ،هەروەك بەخشین ولێبوردن بەشێکی سەرەکیە لە شەریعەتی ئیسلامدا.
هەرووها فەرمان بە چاکەو نەهیکردن لە خراپەکە کرۆکی بەرنامەی ئیسلامە کە پێغەمبەری بۆ ناردوە (علیە سلام) بەگشتی دەتوانین بڵێن یازادی دیرۆك ڕادەربڕین خوای گەورە دایڕشتوە بەڵام ئەگەر لە سنورە دەرچوە ئەوکات مرۆڤ لە ئاسایی دەر دەچێت و چەندین بواری ناوەزە بە سەریدا دەچەسپێت ژیانی وەك ئاژەڵ بە سەر دەبات،یان بەدیوێکی تردا بڵێن ئەگەر تۆ ئازادی ڕەها ت بۆ خۆت بوێت لە ڕاستیدا ئەمە پێشێل کردنی ئازادی برانبەرکەتە کە ئازادی ڕەها هاتە کایەوە پیاو پیاو مارە دەکات ژنیش بۆ ژن بە هەمان شێوە یان بە هەزاران شتی ناوەزەی تر کە ڕۆژانە دەبیێستین و دەبیینین.
ئیمامی غەزالی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفرموێت:ئا بەمجۆرە ئازادیی بیروڕا دەربڕین دەبێتە جەوهەری ئیسلام و پمی غەزالی ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفرموێت:ئا بەمجۆرە ئازادیی بیروڕا دەربڕین دەبێتە جەوهەری ئیسلام و پێویستیەکە لە پێویستیەکانی باوڕ پێکردن پێی .
کەواتە لێرەوە بۆمان دردەکەوێت کە ئاینی ئیسلام دەرگا بەڕووی هێچ کەس داناخات بە مەرجێك سوکەیەتی بە پیرۆزیەکانی نەکرێت لە هەموو دونیاو فەرهەنگەکانی جیهاندا هەر وا بووە ئەگەر تۆ سوکایەتی بکەیت ئەوە پی ناوترێت دیرۆك بەڵکو ئەوە شەرە وە سەرچاوەی زۆربەی شەرەکانی دنیا لە ووتەی ناشرینەوە دەستی پێکردوە جا ئەگەر دەتانەوێت شەڕە قسە بکەین ئەوە

فەرهەنگی موسڵمان نیە ئێمە لەو شەڕە پاشەکشێ دەکەین وە بە ئاشکراش دەڵێین ئێمە پیاوی ئەو شەڕە نین لەوەیاندا ئازایەتیمان پێناکرێ ئێوە قارەمانن تیدا .

بەشی پێنجەم

ئیسلام و جیهان بینی

و

سیستەم نوێ جیهانی بەرە کوێ

جیهان گیری

بۆ شی کردنەوەی ئەم باسە پێوستە تۆزێك وورد تر بچەمە ناو باسەکەوە رەهەندەکانی دیاری بکەین و بەرو کوێمان دەبات ئاقارەکەی ڕو لەکوێیە تا بتوانین لە مێژووی ئەم بیرەیش تێ بگەین کام تا زۆر باسێکی بەکەین شی بکەینەوە.

جیهان گیری چیە:

جیهان گیری فکرێکی کۆنە ، بەڵام دیاردەیەکی تازەیە وکۆکراوەی هەموو ئەو فکرە بە ناو پێشکەوت و خوازنەی گرتۆتە خۆ لەگەڵ.ئەو پێشکەوتنە تەکنە لۆجیایە کە ئێستا شا ڵاوێکی بازاڕی جیهانی داگیر کردوە.

بەڵام ناوی جیهان گیری ناوێکی تازەیەو کراوە بە کاڵاو بەباڵای ئەم بیرە. وە بڵاو بوونەوی ئەم بیرە بە فراوانی لە سەرەتایی ساڵەکانی 90 دەستی پێکرد لە سەدەی بیستدا پەیوەندیەکی گۆڕاوی لە ڕووی سیاسیەوە و ئابوری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری ،بەقوڵی جیهان بەخۆیەوە بینیوە. لە ڕاستیدا پێمان خۆش بێت یان ناخۆش بێت کاریگەرێکی خستۆتە سەر ووڵاتانی دواکەوت و لەڕووی پیشەسازیەوەبە هەمان شێوە ووڵاتانی بە ناو ئیسلامی، خەڵکی موسوڵمان.

لە ڕاستی دا جیهان گیری(العولمة) ڕاستیەکی حاشا هەڵنەگرە لە ڕووی پەیوندیەوە دەبێت هەموو لەڕاستیدا قوبوڵمان بێت.لەگەڵ ئەوەشدا جیهان گیری لە دووجەمسەرەوە خۆی دەنوینێت..

ئەتوانین ناوی لێبنێن

یەکەم / پۆزەتیف(ئەرێنی)

دووهەم/نیگەتیف(نەرێنی)

لەم ڕوانگەوە دەتوانین شی بکەینەوە.

بەشی یەکەم

سەرهەڵدانی جیهان گیری

تێگەیشتن لەسروشتی جیهان گیری

هەر وەك لە پێشەوە باسمان کرد ئەم بیرە لە سەرەتای نەوەتەکاندا خۆی دەر خست زۆربەی زانایانی ئەم بوارە کۆك نەبوون لە سەر ئەو زاراوەی کەئێستا بەکاری دێنن بەڵکو ناوی (گەردونیەت)یان (هەسارەیی)لە تەنیشتی جیهان گیریەوە دانا بوو.

ئەم بیرە گواستنەوەی ئەو هێزو توانایانەیە کە لە خۆیەوە بگوێزریتەوە بۆ جیهان وە ئەمەش خاڵی سەرەکی جیهان گیریە

یان دەتوانین لە سێ خاڵدا کۆی بکەینەوە

1 نەهێشتنی سنور

2 کۆکردنەوەی ڕێکخراو پارت وکۆمەڵەکان ...لە ژێر سێبەری جیهان گیریدا

3 پەیوەندی مرۆڤەکان لە ڕووی فەرهەنگیەوە نەهێشتنی سۆزی ناسۆنالیستی و تێکەڵ بوون بە هەموو کلتورەکانی جیهان.

هەرچەندە ئەم بیرە زۆر کۆنە، بەڵام ڕۆژ ئاوا زۆر دەمێکە کاری بۆ دەکات بۆ ئەوەی بگاتە گۆڕینی ئەو لۆژیکەی کە پێشتر خەڵکی کاری بۆ دەکرد وە بیریان لە وە کردبوەوە کە چۆن بتوانن ڕێکخستنی جیهان بکەن گۆرینەوەی بیرو ڕاکان و هەروەها لە ڕووی ئابووریشەوە تا بتوانن یەکتری سودمەند بکەن بە واتایەکی تر خۆفەرز کردنە بە سەر هەموو بیرو بۆچونەکانی تردا کە ئەمەش لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا خۆی دەبینیتەوە.

یەکەم (جۆرج لودج) دەڵێت جیهان گیری بریتیە لەچڕ بوونەوی پەیوەندیە کۆمەڵگایەکان لە جیهاندا وە پەیوەست بوون بەڕووداوە کان لە گۆشە نیگای جیهانەوە، واتا جیهان لە ناو لەپی دەستی خۆتا ببینەرەوە.

دووهەم (رونالد روبرستون) دەڵێت جیهان گیری واتا ئەو نەشتەرگەریەیە کە هەموو جیهان بەیەکەوە دەبستێتەوە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا وەك ڕۆشنبیری،ئابوری،ڕامیاری،تەکنەلۆژی وەهەروەها ژینگە.

سێهەم بریتە لە سندوقی دراوی نێودەوڵەتی جیهانی کە ڕێکخراوێکە ڕاستەو خۆ پشتگیرە بۆ ئەم فکرە لە ڕووی ئابوری بۆ ووڵاتانی دواکەوتو لە ڕووی بەکارهێنانی ئەو تەکنەلۆژیایانەی کە ئێستا جیهان سودمەندە لێی، وەکاری ئەم رێکخراوە ئەوەیە کە ئاستی توانای مرۆڤەکان بەرز بکاتەوە تا بتوانێت کاڵا کانی بفرۆشێت.

چوارەهەم بریتیە لە جیهان گیری گەردوونی ئەمەش ڕەچاوی هیچ سنورێک ناکات بۆ دەست تێوەردانی کۆمەڵگا لە ڕووی ڕامیاری،ئابوری،ڕۆشنبیری تەنانەت مۆراڵیش.واتا دەسەڵاتی دەوڵەت هیچ بایەخێکی نیە!.

کەواتە لێرەوە دەتوانین ڕەهەندی مێژووی جیهان گیری دابەش بکەین بە سەر چەند قۆناخێك دا.

ئەم ڕەهەندە مێژوویە لە کۆنەوە سەر چاوەی گرتوە بەڵام بەم شێوەی ئێستا گەشەی نەکردوە وە دەتوانین بڵێن بۆچونێکی کۆمەڵایەتی ڕۆشنبیری گەردونیە لە جێگاو کاتی خۆیدا پێوستی بە نەشو نمایە.

لە پێنج قۆناغی سەرەکیدا خۆی دەبینێتەوە..

قۆناغی یەکەم بریتیە:لە کۆرپەلەیی

واتا قۆناغی تەکوین کە بەردەوام بوو ئەم قۆناغە لە ئەوروپا تا سەدەی پانزدەو نیوەی سەدەی هەژدە، گۆڕانکاریەکی باشی بەخۆیەوە بینی بە فراوانی لە گۆمەڵگای نەتەوەی گۆشەنگای کاسۆلیکیەوە وە بووە بیرێکی مەرکەزی جیهانی، سەرەتایی جوگرافیایەکی پێشکەوت و
لە ڕوانگەی مرۆڤیەتیەوە بیرێکی نوێ بوو بە هیومانیتزم ناوبرا یان بەسەردەمی لەدایک بوونەوە ڕێکخستنەوەی گۆمەڵگای ڕۆژئاوا لە سەر بوونیادی نەتەوەیی کە ئەمە سەرەتا بوو بۆ نەشو نماکردنی بیری جیهان گیری بەڵام بە ڕوویەکی تردا.

قۆناغی دووەم بریتیە: لە پێگەیشتن

دەست پێکردنی ئەم قۆناغە لە ئەوروپا لە ناوەراستی سەدەی هەژدەوە تا حەفتاکانی سەدەی نۆزدەی بەخۆیەوە بینی کەبە گرنگترین قۆناغ دادەنرێت کە کۆك بوونە لەسەر ئەو بنەما فکریانەی کە دەووڵەتان ڕێکەوتنامە ی پەیوەندەکانی خۆیان بەشێوەیەکی ئاشکرا گرێدا وە کۆمەڵێك لە پڕۆتۆکۆلاتی مرۆڤایەتی ئەو سەردەمە ئیمزا کرا وە پەیوەندیەکی باش لە نێوان دە وڵەتانی تری دونیا دروست کرا لە سەر بنەمایی نەتەوەیی و جیهان و ئابوری هەر چەند کۆمەڵێك کێشە دروست بوو لە نێوان دەوڵەتانی ئەوروپی و دان پێدانانی دەوڵەتانی تری جیهان لەلایان ڕۆژئاواوە.

قۆناغی سێهەم بریتیە: لە قۆناغی دەرچون

ئەم قۆناغە لە سەدەی نۆزدەوە دەستی پێکرد تا ناوەڕاستی سەدەی بیست.
بڵاوبوونەوەی جیهان گیری لەم سەردەمەدا ناڕاستەوخۆ بە چوار ئاقاری گرنگدا خۆی دەنوێنێت (کۆمەڵگای نەتەوەیی)،
(سیستەمی جیهانی کۆمەڵگاکان)، (تێگەیشتن لە مافی تاکە کەس)،

(تێگەیشتن لە مرۆڤایەتی) لەگەڵ ئەوەشدا مافدان بە تایبەت مەندی کۆمەڵگا نەتەوەییەکان وە توانای ژیان لەم کۆمەڵگایانەدا ئەگەرچی خاوەنی دوو ناسنامەی جیاوازیش بێت. لێرەوە دەست پێکردنی خاڵی دەرچوونە تازە کردنە وەی فکری مرۆڤایەتییە لە گەڵ جێبەجێکردنی دا . بەڵام ئەمە بووە هۆی کۆچێکی جیهان گیری هەرچەندە شێوەی پەیوەندی پەرەی سەند بە شێوەیەکی بێ شومار توانی گەشەیی پەیوەندی جیهان گیری گەردوونی دروست بکات وەك یاری ئۆڵمپیات،خەڵاتی نۆبڵ... بەڵام ڕووداوی قۆناغی جەنگی جیهانی یەکەم ڕویداو(عصبةالامم) دروست بوو.

قۆناغی چوارەم بریتیە:لە کێشەی گرتنە دەسەلات

بەردەوام بوو ئەم قۆناغە تا سەدەی بیست و ساڵەکانی شەست جیاوازی بیرو بۆچونە جیهانیەکان و دروست کردنی میحوەری هاوپەیمانی و جەنگی سارد و پاشان دروست کردنی بۆمبی ئەتۆمی،
هەڵدانی مانگی دەست کرد و چوونە سەر مانگ، دروست بوونی دەسەڵاتی نەتەوەیەگرتوەکان، سەر هەڵدانی جیهانی سێهە م.

قۆناغی کۆتایی بریتیە: لە قۆناغی دڵنیا نەبوون:

دەست پێکردنی ئەم قۆناغە لە شەستەکانە وە دەست پێدەکات لەدوای دروست کردنی چەکی ئەتۆمی و کیمیایی،بایەلۆژی . خۆکردن بەماڵی ڕۆشنیریە جیهانیە کاندا وە بڵاو بوونەوەی سیستەمی مافەکانی مرۆڤ و گرنگی دان بە شارستانیەتی فەلسەفەی دامەزراندنی چەندەها ڕێکخراوی پیشەی و کۆمەڵەکانی مافی مرۆڤ لە جیهاندا پاشان ڕوخاندنی سۆڤیەت و ڕوخاندنی دیواری بەرلین وە پاشان گرنگی دان بەسەرمایەکانی جیهان خستنە گەڕو نەهێشتنی دەوڵەتی نەتەوەی و دروست کردنی فابریکی گەورە پێکهاتەکەی لە کەمە نەتەوەیەکان و بڵاو کردنەوەی فکری کاپیتالیزمی پشتگیری کردنی وە گەورەکردنی شۆڕشی پیشەسازی بە هەموو ووردەکاریەکانیەوە لەڕوی کیمایی،ئەلکترۆنی.پەیوەندی هەموو تەکنە لۆژیاکانی سەردەم وە بۆیە دەڵێن ئابووری پشتگیرێکی تەواوی

جیهان گیریە وە فراوان کردنی بازاڕی جیهانی پێشبڕکێ کردن تیدا(1947)لەم ساڵەوە توانرا بازاڕی جیهانی بۆ جیهان گیری ئامادە بکرێت وە خۆسەپاندنی و دروست کردنی ڕێکەوتن نامەی بازاڕی جیهانی کە لە ساڵی (1950) بریتی بوو لە(308)بلیون دۆلار، بەڵام تا ساڵی (1993) گەیشتە (3.80) ترلیۆن لەگەڵ زیاد بوونی قەرزدا ئالیرەوە بۆمان دەر دەکەوێت کە بازاڕی جیهانی پشتگیری تەواو وە بە دڵنیا بوونیشەوە بۆ جیهان گیری ئەم فابریکانە کە خاوەنەکانیان خاوەنی ناسنامەی جیاوازن و هەر ئەوانیشن سەرکردایەتی جیهان گیری دەکەن واتا دەست کەوتە نیشتیمانیەکان بوون بە دەسکەوتی جیهانی وە دروست بونی ئەو کارگانە پێك هاتەکەی

هەموو خەڵکی ناسنامە جیاوازن تا کۆمەڵگایەکی مەدەنی هاوچەرخ پێک بێت دوور لە تەسك بیری نەتەوەی لە دروست بوونی ئەم ئەم بیرە (35.000) نوسینگە دروست بووکە پێکهاتەکەی بریتیە لە خەڵکی ناسنامە جیاواز و(170.000) بەشی لە جیهاندا بڵاو بۆتەوە کە (300) لە ڕێژەکی زۆر سەرسوڕماندان کە دەتوانن داهاتی جیهان (25%) دابین بکات یان بڵێین پێوستیەکانی جیهان دابین بکەن. بەڵام لە هەمووی سەرسوڕهێنەر تر ئەوەیە کە زۆرینەی ئەو دامەزراوانە لە چوار وولاتی جیهانەوە سەرچاوە دەگرن ئەو وولاتانە برتین لە وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا،ژاپۆن، ئەڵمان،سویسرا.کە نزیکەی (20.000) دامەزراوە لەوێوە سەرچاوەیان گرتوە.!

پاشان ووشەی جیهان گیری ئەم ووشەیە لە ڕاستیدا لە وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکاوە سەرچاوەی گرتوە کە پێ دەوترێت بە عەرەبی(العولمة) بەینگلیزی پێ دەوترێت.....

(Globalization) ئەم سیستەمە نوێ جیهانیە.......

بریتیە لەبچوك کردنەوەی جیهان لە هەموو ڕووەکانی پێداوستی مرۆڤەوە وەك پەیوەندیەکان،ئابووری،ڕۆشنبیری.....هتد

لەم بەشەدا تەنها پێداچونەوەیەکی سانا بوو بۆ تێگیشتن لە جیهان گیری پاشان دەمەوێت بە خوێنەری ئازیز بڵێم کە بۆ سەرخستنی ئەم بیرە سێ دامەزراوەی سەرەکی جیهانی پشتگیری لە جیهان گیری دەکەن لەهەموو بوارەکانی وەك سەربازی،ئابووری،هەموو فەرهەنگەکانی تری .

یەکەم: سندوقی دراوی نێو دەوڵەتی

دووهەم: بانکی جیهانی

سێیەم: ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی

بەشی دووەم

John Balis and Steve smith (eds)The Globaliztion of World Politics,and introduction to internatonal Relations, London: Oxford Universtity Press, 1997,P.15

العولمة تعنى: تكثيف العلاقات الاجتماعة عبر العالم حيث تترابط الاحداث المحلية المتباعيدة بطريقة وثيقة كما لو كانت تقع في مجتمع واحد.

خوێندنەوەیەکی ئایدیالی بۆ سیستەمی جیهانی نوێ(جیهان گیری):

ئەگەر لە ڕووە ئەندیشەیەکەیەوە سەیری بکەین هەموو پێکهاتەکانی بە کاڵاو باڵان .

دەیانەوێت ئەو مەبەستانەی کە خزمەتی کۆمەڵگا دەکات پێشکەشی کۆمەڵانی خەڵکی جیهانی بکەن .مەبەستاکانیش برتین:

یەکەم:کردنەوەی بازاڕێکی جیهانی کراوە کە بریتی بێت لە هەموو دامەزراوەکان و فابریکە کانی جیهانی تا وای لێ بێت تاکە کەسەکان و کۆمەڵگاکانیش بەشداربن بازاڕێکی یەکگرتوی جیهانی دروست بکرێت تانزیك بوونەوەی جۆری نەتەوەکان و شارستانیەتەکان و ڕۆشنبیرەکان و بیری جیاواز کۆکردنەوە ئەوان و ئولفەت گرتن بەیەکەوە تا پیوەندیەکی باش دروست ببێت.

دووهەم : برتیە لە گیشتن بە یەکی مرۆڤەکانی جیهان یەکسانی لە نێوانیانداو بڵاو کردنەوی داد پەروەری و کەمکردنەوەی جیاوازی گوزەران و بە پیادە کردنی دیموکراتی وە ڕێز گرتن لە مافەکانی مرۆڤ تا وای لێ دێت خۆشەوستی و بەزەیی دەکەویتە نێو خەڵکی و میللەتانی جیهان.

سێیەم: بریتیە لەوەی دامەزراندنی جیهانێکی یەکگرتو لە ڕێگای کەرت بونەوە (جنس،سێکس) تا مرۆڤەکان وا هەست بکەن کە هەموو سەر بەیەك کۆمەڵگایی مرۆڤایەتین وە پشگیری جیهان بکەن لە هەموو ئەو کارەساتانەی کە ڕوو بە ڕووی جیهان دەبێتەوە.

هەموو تواناکان بخنە گەڕ بۆیارمەتی دانی دەوڵەتەکان وچالاکیەکی هاوبەش لەنێوان مرۆڤەکاندا دروست بێت.

چوارەم : بریتیە لە نەهێشتنی دەمار گیری لە نێوان مرۆڤەکاندا و پاکردنەوەیان لە نەژاد پەرستی و سەیر کردنی هەموو مرۆڤەکان بەیەك چاو بێ جیاوازی وە لەم ڕێگایەوە ناسنامە یەکی جیهانی بۆ خەڵکی دروست ببێت.

پێنجەم و خاڵی کۆتایی: بریتیە لە کۆکردنەوەی جیهان لە سەر یەك تاکە زمانێك کە مرۆڤەکان بەو زمانە بدوێن و وەهاروەها بەکار بێت بۆ هاوکێشە ژمارەیەکان

و واتا ماتماتیک.ئەلیکترۆنیش.وە گرنگی بدرێت بە دامەزراوەی بڵاو کراوەکان وپیشەزی و گۆڕینەوەی زانیاری.

لە ڕاستیدا ئەمە شکی تێدا نیە ئەگەر بگاتە ئەنجام   کارێکی باشە بەڵام دەوڵەتانی جیهان ئەمەیان پێ پیادە دەکرێت،کە ئازادی و یەکسانی ئاشتی...هتد دابین بکەن بۆ خەڵکی؟

ئایا دەکرێت ووڵاتانی زل هێزی جیهان دەسەڵاتی خۆیان نەهێڵن لە سەر ووڵاتانی بچوك تر بە چاوێکی یەکسانی و ئازادی ...هتد؟

وە زۆر پرسیاری تر کە چاوەڕوانی وەڵام دەکەن هەموو دەستەو سان ماوین لە بەردەمیاندا وە ووڵاتانی دیکتاتۆری جیهان ڕازین بەوەی کە مافی مرۆڤەکان پێشێل نەکەن بۆنمونە مافی ئێمەی کورد بدەن ئەویش کە پڕوپاگەندە بۆ جیهان گیری دەکات لە پێش دیکتاتۆرەکانە وە مافی ئێمەیان خوارد؟!.
ئێستایش دەیانەوێت ئاستی ڕۆشنبیری جیهانی سێیەم بەرز بکەنە وە تا کاڵاکانی خۆیان بە سەرماندا ساغ بکەنەوە .
ئالێرەدا شتێکی ناوازە خۆی نیشان دەدات ئەویش بریتیە لە مۆنۆپۆل کردنی بازاڕ و مێشکی خەڵکی!.

ئەو دامەزراوانەی کە یارمەتی دەرن بۆ جیهان گیری:

لەساڵی(1944) کە کاتێك هاوپەیمانان لە کۆتایی جەنگی جیهانی دووەم دا پێوستیان بە ئابوری و یارمەتی دانی یەکتری بوو لەو کاتەدا کۆنگرەی (بریتون وودز) لە ووڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا هەر لەو ساڵەدا بەسترا.بڕیاڕیان دا(44) دەووڵەت کە سندوقی دراوی جیهانی دروست بکەن   وە پاشان بانکی جیهانی

دروست بکەن بە و مەبەستەی تا نمونەیی ئابوریان بەرز بکەنەوە تا ببێتە دامەزراوەیەکی جیهانی .
وە لە دوای ڕووداوەکانی جەنگی جیهانی دووەم ئەمریکا داوای کرد لە وولاتانی ڕۆژ ئاوا کە دامەزرێنەری سیستەمیکی بازرگانی لە جیهاندا دروست بکرێت وە لە سەر داوای ئەمریکا گۆنگرەیەکی هاوبەش لە لەندەن لە ساڵی (1946)

گیرا وە ئەم کۆنگریە لە جنێڤ لە ساڵی(1947) بە تەواوی داڕێژرا کۆتایەکی لە پایتەختی کوبا لە هاڤانا(24)مارس لە ساڵی(1948) کۆتای هات ناو نرا بە پەیمان نامەی هاڤانا یان پەیمان نامەی بازرگانی جیهانی . هەر چەندە ئەم پەیمان نامەیە لەلایەن ئەمریکاوە گۆڕانکاری بە سەردا هات لە ساڵی (1950) کە لەدوایدا(8) گۆنگرەی تر بەسترا کە کۆتایەکەی ساڵی (1986)دا بوو. وە پاشان بە ڕازی بونی نوێنەری نەتەوە یەکگرتوەکان لە جنیڤ بڕیاڕ درا لە (15) دیسەمبەری ساڵی (1993)دا وە داوای ساڵیکی تر لە(15) ئەپریلی ساڵی (1994) لە شاری مەراکیش
ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی دامەزرا دەست بەکار بونی بە تەواوی لە ساڵی (1995)دا بوو.

نەخشەی دامەزراوەی ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی:

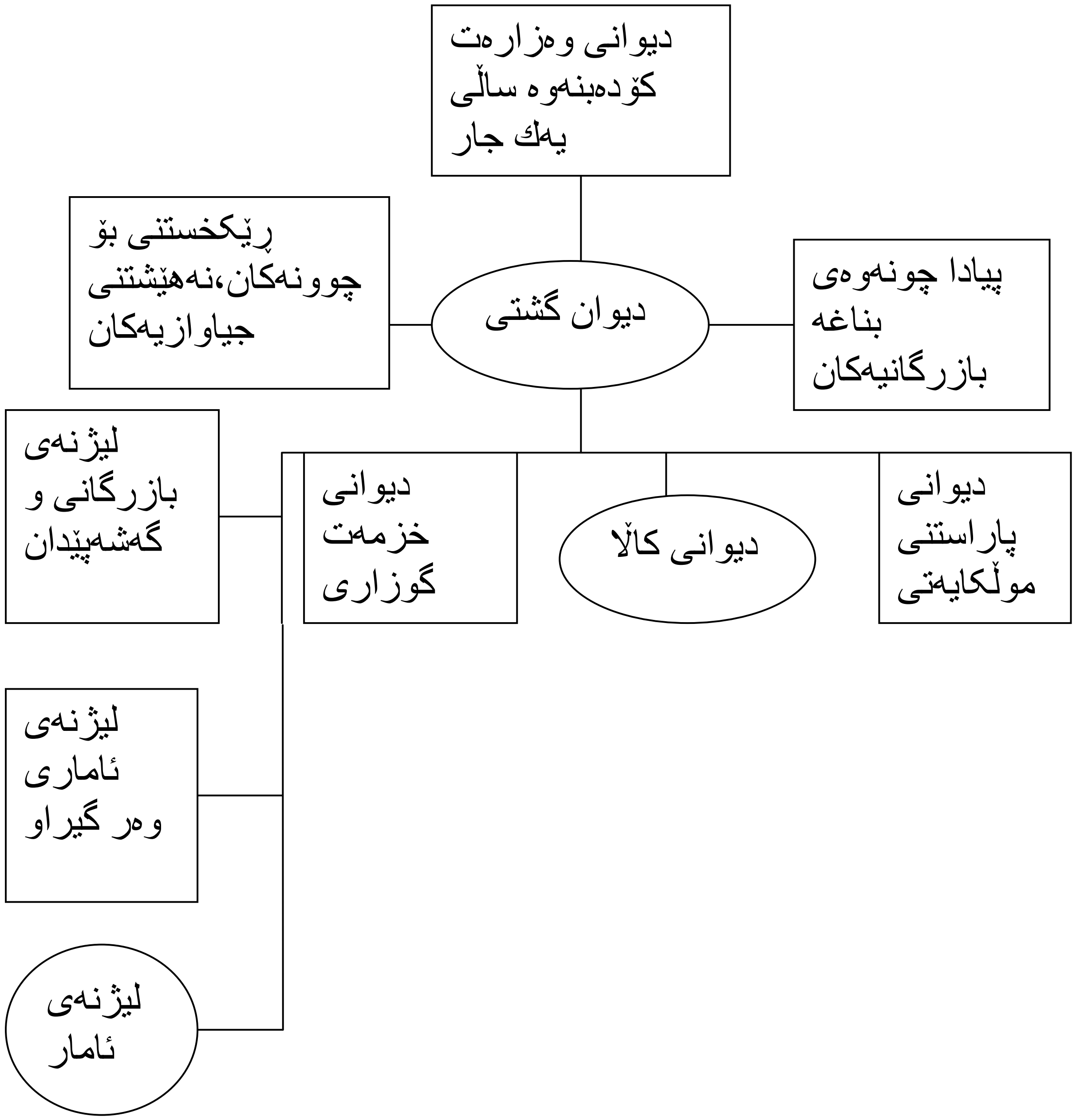

GATT."FOCUS" GATT News letter,No. 107, May 1994

بەشی سێیەم

دەووڵەتە نەتەویەکان و سیستەمی جیهانی نوێ

نەهێشتنی دەسەڵاتی نەتەوەیی:

لە ڕاستیدا ئەو وولاتانەی کە دەیانەوێت سەروەری خاکی ووڵاتی خۆیان بپارێزن ئەمە لەسیستەمی جیهانی نوێ دا دەست ناکەوێت واتا سنوورهیچ بایەخێکی نیە جوگرافیای سیاسی تەنها لە سەر نەخشە دیاری دەکرێت وە لە هەمان کاتدا جوگرافیای سەربازیش دەورێکی سەرەکی نامێنێت تەنها بازاڕی ئابوری ووڵات دەپارێزێت.

دەسەڵات و حوکمڕانی ووڵاتی نەتەوەی کاپیتالیزم دەبێتە سەنگی مەحەك. ئەو تێگیشتنە کلاسیکیە نەما بۆ دەسەڵاتی دەووڵەت کە بتوانیت لە سەر خاکی خۆت ڕامیاری بکەیت .

لە دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە بڕیار درا کە کاڵا ناوخۆیەکان ببنە کاڵایی جیهانی بۆ ئەوەی بازاڕ یەک کۆمەڵگا سودمەند نەبێت ئەو ..کات بەرهەم هێنان زیاتر دەبێت. باشترین بەڵگەش دامەزراندنی بازاڕی ئەورپایی یەکگرتو، وە دامەزراندنی ئەنجومەنی ئەوروپی ، دامەزراندی دراوێکی یەکگرتو وەك ئێورۆ وە دامەزراندنی چەندەها دەمەزراوەی هاوبەش لەنێوان ووڵاتاندا. وە گۆڕانێکی خێرا بە سەر ئەورپایی ڕۆژهەڵات لە ڕووی سیستەمی نوێ ی جیهانیەوە سەرەتایی دەست پێکردنی لە ساڵی*(1989)* بوو. وە لە دوای ڕوخاندنی سۆڤیەت لە ساڵی *(1991)*دا واتا روخاندنی دەسەڵاتی جەمسەری دووەهەم لە ناو چوو بەم گۆڕانی هاوکێشە سەربازیە پێنج دەسەڵاتی نوێی جیهانی دروست بوو کە بریتی بوون*لە(ڕووسیا،ئەمریکا،`چین،ژاپۆن،ئەورپا*) وە لە هەمووی گرنگ تر..ئەوە بوو کە عێراق ووڵاتی کووێتی داگیر کرد. ووڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بە سەرکردایەتی جۆرج بۆش توانیان لەگەڵ نەتەوە یەکگرتوەکان و هاوپەیمانان کووێت ئازاد بکەن . سەرۆکی ئەمریکی جۆرج بۆش دەڵێت:

دامەزراندنی سیستەمی

جیهانی نویَ له و کاتەوه بەتەواوی سەر چاوەی گرت.

چڕبوونەوەی پەیوەندیاکان

دەزگایی زانیاری جیهانی(ئەنتەرنێت):

ئەنتەرنێت بەیەكێك لە سەر چاوە گرنگەكانی جیهان گیری دەژمێرێت وە یەكێك لە شۆڕشە پیشەسازیەكانی سەردەم دادەنرێت. لەم ڕێگایەوە هەموو ئەو پڕۆتكۆلانەی كە بە ژمارەی ئاماژەی بۆ دەكرێت مرۆڤەكان سودمەندن لێی وە توانای پەیوەندی كردن بە هەموو خانەكانی ئەو دۆسیەیانەی كە سەرچاوەی ئابووری و ڕۆشنبیری و فەرهەنگیەكانی تری ژیان، لەگەڵ ئە وخزمەتانەی كە پێشكەشی مرۆڤایەتی دەكریت لە ڕێگای ئەم تەكنلۆژیا پێشكەوتوە وە دەتوانریت سوود وەربگیرێت لە خزمەت گوزاریەكی ئەنتەرنێت.كە بریتئن:

أ-پۆستی ئەلكترۆنی: گەیاندنی ئەو دۆسیە ژمارەیانەیە بە كاتێكی زۆر خێرا.

ب-گواستنەوەی دۆسیەكان: بە شێوەیەک لەم ڕێگایەوە كە دەتوانرێت FTPبەرنامەكان سودمەند بێت.

Telnet-ج

پەیوەندیە دوورەكان: ئەمیش بەكار دێت بۆ پەیوەندیانەی كە ژمارەیین.

Gopher-د

جوفر: دوسیەی زانیاری ڕێكخراوە كە بە گوێرەی ئەو پڕۆتۆكۆلاتانە ڕێگا پێدراوە بۆ بە یەك گەیاندنی زانیاریە گرێدراوەكان.

ز-كۆمەلەی هەواڵ یان ماڵپەڕ:

ئەم كۆمەڵەیە بۆ بڵاو كردنەوەی هەواڵ و زانیاریانەیە كە ڕۆژانە بڵاو دەكرێتەوە .....هتد

World Wide Web-ح

ماڵپەڕی سەراسەری جیهان یان جاڵ جاڵۆكەی جیهانی فراوان:

ئەمیش پێداویستی هەموو دامەزراوە سەراسەریەکانی جیهانە .

بازرگانی ئەلکترۆنی

لەم ساڵانەی کۆتای سەدەی بیستدا بازرگانی ئەلکترۆنی لە جیهاندا قانزاجێکی باڵای بەخۆیەوە بینی. وە شۆڕشی پیشەسازی ئەو نمونەی بە خۆیەوە نەبینی وە ئاسانکارێکی باش بوو بۆ خەڵکی لە هەموو جێگایەکی ئەم جیهاندا بەکار دەهێنرا.

بەتایبەتی لە ڕووی تەلەفۆنی دەستیەوە .

ڕایەڵەی میدیایی گەردوونی:

دروست بوونی ئە ڕایەڵانە لە جیهاندا بۆ گۆستنەوەی زانیاری و هەواڵ لە سەراسەری جیهاندا وەك ئەم ڕایەڵانە(سی ئێن ئین) و (بی بی سی) (جەزیرە) زۆری تریش وە نزیک بونەوەی خەڵکی لە ڕێگایی ڕووداوەکانەوە. وە دروست بوونی کۆمەڵە نا حوکمیەکان دەورو کاریان لە سەر جیهان. وە لە هەموو گرنگتر سیستەمی ژمارەییە(دیجیتاڵ).

تێبینی:

خوینەری بەرێز لەڕووی تەکنیکی ئەوبەرنامەنەی کە ئاماژەم بۆ کرد من زانیاری باشم نەبوو لە سەر چۆنیەتی و کەمیەتیەکەی تەنها وەک زانیاری من ئاماژەم بۆ کردوە بابەتەکەی من تەنها لێکۆڵینەویە لە سەر دەمەزراندنی سیستەمی جیهانی نوێ.!

وە بۆ وەر گرتنی زانیاری سوودم لەم سەر چاویە وەرگرتوە!

Giddens, Antony, The third Way:The Renewal of Social Demoocracy Polity press 1999.

ئەم سەرچاوە بەزمانی نەرویژی بڵاو کروەتەوە .

بەشی چوارەم

ڕەهەندی لایەنەکانی جیهان گیری: بریتیە لە جیهان گیری ئابووری ،ڕامیاری،کۆمەڵایەتی، ڕوشنبیری .

یەکەم : لایەنەکانی جیهان گیری ئابووری:

ئابووری جیهان گیری لە سەر بنەمای ئازادی بازرگانی جیهانی یە، واتا کاڵا و خزمەت گوزاری.

سەرمایەکان بڵاو بکرێتەوە بێ هیچ سانسۆرێك وڕێگیریەك لەسەر بنەمای بازارگانی جیهانی ئازاد ، بەرز کردنەوەی ئاستی بژێوی خەڵکی لە وولاتە دواکەوت وە کاندا لە سەر وە پەیمان نامەیەی کە پێی دەوترێت (الجات) وە بەکار هێنانی هەموو کەرسە خاوەکان بۆ دروست کردنی کاڵا جیهانیەکان و خزمەت گوزاریەکان وە هاندانی سەرمایەدارانی جیهانی بۆ بەکار هینانی سەرمایەکانیان لە جیهاندا.

لە هەمان کات کار ئاسانی بۆ گەیشتن بە بازاڕە جیهانیەکان وە بە دەست خستنی کەرسە سەرەتاییەکان .

لەگەڵ ئەوەیشدا کار کردن بۆ پەیوەست کردنی کارگەکان لەگەڵ بانکی صرافی وە دروست کردنی پێشبڕکێ لە نێوان کەرتە گشتیەکاندا و وەك نمونە بەهێزەکانی جیهان (ماکدۆناڵ-دوجلاس)و(مارتین-ماریتیا)لە پیشەسازی وەپاشان(تشیر مانهاتن) وە (کیمیکاڵ بانك) لە کەرتی صەڕافی ئەمە تەنها لە وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا. پاشان بەکار هێنانی ئەم تیکڵاو کردنەی بانك و کارگە بەهیزەکانی جیهان لە ووڵاتە پیشەسازیەکانی جیهاندا لە ساڵی (1999)دا ئەم تێکڵاو بوونە گەیشتە (2500) تێکڵاو بوون وە کار کردن بۆ ئەم کارە

سەرمایەکەی گەیشتە نزیکەی (411)ملیار دۆلار . ئەمەش بە سەرۆکایەتی دوو کارگەی گەورەی جیهانی (دیملر-کریزلر) کە کارگەیەکی ئۆتۆمۆبێلی ئەڵمانی ئەمریکیە.

ئەوەی شایەنی باسە وولآتانی پیشەسازی گەورەی جیهان لە دێسەمبەری ساڵی (1996)دا پێشنیاری ئەوە کرا ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی دابمەزرێنن لەمایو ساڵی (1998)دا ڕێکخراوی هاوکاری ئابووری و گەشە پێدان درست بوو، بۆ پارێزگاری کردنی سەرمایە.

ئەم بیری جیهان گیری ئابووریە لەڕوانگەی ئەوانەوە باشترین کەرەسەی فکریە بۆ هەڵسانەوەی وولآتە دواکەوتەکانی جیهان لە سەر بناغەی فکری(الجات) ئەم بیرە فەلسەفیە واتا بەرز کردنەوەی ئاستی گوزەرانی هاولآتیان لە وولآتە دواکەوتوەکاندا بەرز بکرێتەوە.

دووەم: لایەنەکانی جیهان گیری ڕامیاری :

ئەم لایەنە هەڵدەستێت بە ئازاد کردنی بیرو باوەڕەکان و فیکرو بۆچونەکان وە ئازاد کردنی ڕێکخراوە پیشەیەکان ، دامەزراندنی پارتی سیاسی و هەڵبژاردن و ئازادی ڕەها بوون.

پاشان ڕوخاندنی سیستەمی دیکتاتۆری وە پشتگیری کردن لە دیموکراتی وە کار کردن بۆ یەکسانی و ڕێز گرتن لە مافەکانی مرۆڤ.

جیهانی گیری سیاسی وای کرد کە دیموکراتی لە زۆربەی وولآتانی جیهان بچەسپێنێت ، بەڵام فیکری دیموکراتی لە وولآتێك بۆ وولآتیکی تر دەگۆڕێت لە سەر بنەما یاسایەکان.

ئەم دیموکراتیە کە جیهان گیری سیاسی پشتگیری دەکات لە زۆر بەی وولآتانی دواکەوتوی جیهان وا خەریکە پیادە دەکرێت، وە بریتیە لە وەی کە کۆمەڵانی خەڵك خۆیان ئازادن لە هەڵبژاردنی نوێنەری خۆیان وە نەهێشتنی تاکە حیزبی و بڵاو کردنەوەی فرە حیزبی لە وولآت دا بۆ سوود گەیاندن بە نیشتیمان و هاولآتیان وە ڕێز گرتن لە مافەکانی مرۆڤ وە ئازادی سیاسی لە سەر بڕیارەکانی

نەتەوە یەکگرتوەکان وە ئەم ڕێکخراوە دروست کراوە بۆ یارمەتی مرۆڤەکان وە بۆ دەست تێوەردان لە وولاتان ئەگەر ئازادی مرۆڤەکان پێشێل بکەن نمونەی ئەمەش وەك عێراق لە باکور پاراستنی کوردەکان لە باشوریش شیعەکان.
لە (26) فێبرایوسالی (1991)دا کاتێ عێراق کە کوێتی داگیر کرد وە بەهەمان شێوە لە سۆمال لە سالی (1993) دا بۆ پاراستنی خەلکی ئەو وولاتە لە برسێتی .
لە ڕاستیدا ئەمە دوو ڕوویەکی پێوە دیارە کە ئەگەر سەیری سیاسەتەکانی وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بکەین!!!!

سێیەم : لایەنەکانی جیهان گیری کۆمەلایەتی :

لایەنی کۆمەلایەتی جیهان گیری بە یەکگەیاندن و نزیك کردنەوەی کۆمەلگاکانە، وە نزیك کردنەوەی شارستانیەتیەکان و دروست کردنی کۆمەلگایەکی گەردونی نوێ .
بە فەلسەفەی جیهان گیری کۆمەلایەتی واتا : بچوک کردنەوەی جیهان و زانیاری لە سەر هەموو شارستانیەتە جیهانیەکان لە ڕووی تاکە کەسی و کۆمەلگاوە وە نەهێشتنی جیاوازی لە نێوان مرۆڤەکان دا .
دروست کردنی تاکە کۆمەلگایەك بۆ بنیاد نانی خۆشەوستی و کارکردنە بۆ نەهێشتنی هەموو جۆرە ئایین وپەرستنێك لە جیهاندا ، بۆ ئەوەی مرۆڤەکان فێربن باشتر کالا بە دەست بهێنن. وە دروست کردنی پێش بڕکێ لە نێوان کۆمەلگاکاندا لە هەموو ڕوویەکەوە.
وە پاشان سڕینەوەی سنوورەکان لە داهاتوو دا ، دروست کردنی دەسەلاتی تاکە کەسی وە نەهێشتنی بیری نەتەوەیی لە جیهاندا بە بێ ڕەچاو کردنی هیچ بیرو باوەڕێکی ڕەوشتی واتا توانەوە لە ناو حەزەکاندا. بە ڕاستی ئەمەش جێگای سەر سوڕمانە!!!

چوارەم : لایەنەکانی جیهان گیری ڕۆشنبیری

ئەم لایەنی جیهان گیری ڕۆشنبیریە خۆ سەپاندنە بە سەر هەموو شارستانیەتی جیهان ئەگەر ئابووری ئەم بیرە پیادە بکرێت بە ئاسانی خۆسەپاندی ڕۆشنبیری ڕوودەدات چونکە ڕۆشنبیری پەیوەندە بە هەموو فەرهەنگەکانی جیهان .

(رۆجیه گارودی) بیرمەندی فەرەنسی دەڵێت جیهان گیری ڕۆشنبیری : ترسناکترین و وێران کردنی شارستانیە جیهانیەکانە

کە دووکەڵی خۆسەپاندنە بە سەر هەموو بیرەکاندا.

وە هەروەها ئاگادار کردنەوەکی جیهانی لە لایەن ..

(فیدریکو مایور) بەر پرسی یونسکۆ پێشوو دەڵێت لە سەر تایبەت مەندی ڕۆشنبیری جیهان گیری : ژیان نغرۆی هەمیشەی دەبێت بە مانای ئەوەی هەموو ڕۆژێك لاشەمان دەگۆڕێت، بیرمان دەگۆڕێت، لە ئەنجامی ئەم گۆرانکاریە نە ژەهری ڕۆشنبیری دەکەن بە کاڵاو دەیکەن بە باڵاماندا وە دەڵێت :

لە ناو چونی تاکی ڕۆشنبیرە، کۆمەڵگاکەیەتی، وە پێشی وایە دەست درێژی کردنە لەسەر کەرامەتی مرۆڤ.

واتا جیهان گیری ڕۆشنبیری بریتیە لە مۆنۆپۆڵ کردنی بیرو هەستی مرۆڤ بە پێی ئەو دامەزراوە ئابووری سیاسی کۆمەلایەتیانەی کە جیهان گیری پرو پاگەندەی بۆ دەکات لە ڕێگای ئەوە پەخش دەکرێت.

وە بە بۆ چونی زۆربەی لێکۆڵەرەوانی جیهان گیری ڕۆشنبیری بریتیە لە ڕۆشنبیری ڕۆژ ئاوا لە ڕووی زانستیەوە و وەهەروەها لە مەیدانی پەیوەندیش دا.

ئەمەش دەگڕێتەوە بۆ دەسەڵاتی ئەمریکا لە جیهاندا لە ڕووی پیشەسازی و موزیك و درامکانیان و جۆری پۆشاك و مێدیاکانی .

ئەمەش وای کردوە لە جیهان کە جێ دەستی خۆی پێوە دیار بێت

بۆ نمونە ئەگەر ئەمریکا سانسۆر بخاتە سەر بەنامە و فیلمەکانی و هەروەها موزیك لە جیهاندا دەبێت زۆربەی کەناڵە کانی جیهان دابخرێت لە بەر ئەوەی دەزگایی پەخشی باڵا ئەمریکایە، بە تەواوی کاریگەری ڕۆشنبیری هەیە لە سەر هەموو ڕۆشنبیرەکانی جیهان.

لە ڕاستیدا ئەم بیرە زیاتر پە یوەندی دارە بە ئابووری و کردنەوەی بازاڕی ئازاد .

ڕۆشنبیری جیهان گیری جیاوازیەکی تەواوی هە یە لەگەڵ ڕۆشنبیری نیشتمانی لە بەر ئەوەی ڕۆشنبیری نیشتمانی پەیوەندی تاکە کەسە لە سەر خاکی خۆی بەڵام ڕۆشنبیری جیهانی واتا یەك جلو بەرگ یەك بیر کردنەوی هاوبەش هەست و سۆزەکان وەک یەک دەبێت ئەمەش لە سەر ئەو بنەما پەیوەندەیە گەورە جیهانییەی کە کات و جێگا ڕەچاو ناکات وەك مانگی دەست کرد، ئەنتەرنێت، تەلەفزون ...هتد

وە لە هەمان کات دا سەفەری زۆری خەڵکی لە ڕێگای فڕۆکەوە نزیك کردنەوەی ڕێگای چەند مانگە بە چەند کاتژمێرێك.!!!!!

بەشی پێنجەم

تێڕوانینێك بۆ جیهان گیری:

لە دوای تێڕوانینم بۆ ئەم لێکۆڵینە وە هەروەك لە پێشەکی یە کەی دا ئاماژەم پێ کرد جیهان گیری لە دوو جەمسەری (ئەرێنی و نەرێنی) دایە. هەموو بیرێك کە دادەمەزرێت لەسەر ئەو بنەمایە کاری بۆ دەکرێت کە زۆرینەی خەڵکی پیادەی بکات، جیهان گیری بیرێکی هەمەلایەنەیە بۆ ژیان ئەتوانین بڵێین خاوەنی فەلسەفەی تایبەتی خۆیەتی لە بەر ئەوی کەرت بوونی خانەی سەرمایەداری یە و بە بیری سەربازی پێچراوە .

کەواتە بۆ برسی کردنی کۆمەڵگایە لە هەموو ڕووەکانیەوە (لاشەیی، فکری، ڕەوشتی ..هتد) جیهان گیری بێجگە لە دەمەزراوەکانی خۆی هیچی تری پێ قوبوڵ نیە وە دامەزراندنی بانکی جیهانی هەروەها سندوقی دراوی نێو دەووڵەتی و ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی تەنها بۆ پیادە کردنی بیری خۆی و ڕووتانەوەی وولاتە هەژارەکانی جیهان و زیاد کردنی ڕۆژانە ئەو قەرزانەی وولاتە دواکەوتوەکانە و سەپاندی (سوو) بە سەریانداو بە کار هێنانی خەڵکەکانی بۆ مەرامی پیشەسازی خۆیان وە لە هەمان کات دا بە شێوەیەك دەیچەمێنەوە وە بیری ڕامیاری ئەو وولاتە دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیان.

خۆ ئە گەر ئەو وولاتە خاوەنی کەرەسەی سەرەکی نەبێت ئەوا هەرچی پاشەڕۆی ئەتۆمیان هەیە ئەو کات دەیکەنە دیاری بۆ خەڵکی بێ دەرەتان..... ئافەرین جیهان گیری داکۆکیکەر لەمافەکانی مرۆڤ!!!!!

منداڵ و پیرو جوان دەبێتە قوربانی سەرمایەدارانی جیهان گیری نمونە ی وەك وولاتانی(مۆریتانیا، کینیا، کەناری دەریاکانی سریلانکا، باکوری ڕوسیا، فلیپین، کەناری نیوە دوورگەکانی ئەمریکای باشور)..هتد

لە بەر ئەوەشە کە مێدیاکانیان کۆنترۆڵ کردوە بۆ ئەوەی با ئارەزو خۆیان پرو پاگەندەکانیان و ووشەی باق و بریق بە چەواشە کراوی بدەن بە گوێی خەڵکیدا.

وەلە هەمان کاتدا زەرەرو زیانێکی گەورەی دەبێت بۆ سەر جیهان. ژینگە دەشێوێنێت لێرەدا بۆمان دەر دەکەوێت جیهان گیری بانێکە و دوو هەوا.

لە ڕووی ڕامیاریەوە جیهان گیری بێ هیچ پەردەیەك هەوڵ بۆ لە ناو بردنی نیشتیمان دەدات کەچی گێلە پیاوانی ناسیۆنالیزمی کوردی پشتگیری لە سیستەمی نوێ جیهانی دەکەن هەمیشە ووشەی دیموکراسی بۆتە وویردی سەر زمانیان.

پاشان ئەوەی کە خاوەنی تەکنەلۆژیای سەربازی بێت ئەوە دەتوانێت ڕێشمەی جیهان گیری لە دەستا بێت بە ئارەزوی خۆی پەخشی بکات

کەواتە وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا خاوەنیەتی بە مانایەی کە ڕازی بین بە خواردنیان بە ڕوشنبیریان وە بە فەرهەنگە کۆمەڵایەتیەکانیان و ڕەوشتیان لەگەڵ هەموو بەهاکانی تریاندا، بە واتایەکی گشتی بە جیهانی بوون نیە بەڵکو بە ئەمریکی بوونە.

وە لە ڕوانگەی ئابووریەوە سەرمایەداران جڵەوی دەسەڵات یان لە دەستایە وە دروشمی سەرمایەداری جیهانی بریتیە لە کاری خێراو سوودی زۆر بۆ ئەوەی نینۆکمان نەبێت سەری خۆمانی پێ بخورێنین بۆ ئەوەی لە تیکە نانێکی خیرا نان بخۆین وەک مەکدۆناڵ وە دەبێت دروشمی ژیان بریتی بێت لە کار کردن بە شێوەیەکی مۆنۆمپۆڵی تا مردن.

مامۆستا (عەلی باپیر) لە بابەتێکیدا لە سەر جیهان گیری دەفەرموێ

هەمبەرگری خۆتان بۆ خۆتان، منیش دەڵێم برنج وفاسۆلیاکەی خۆمان بۆ خۆمان.

لە ڕاستیدا ئەگەر ڕامیاری و ئابووری هاوڕا بوون لە سەر بیرێك ئەوا کۆمەڵگا بەهەموو بنەما زانستیەکان لە سەر هێڵی شەمند نەفەری ئەو بیرە دەڕوات کەواتە کۆمەڵگا لە ناویدا دەتوێتەوە وە بەها ڕەوشتیەکانی کۆمەڵگای جیهان گیری بەرەو کاڵ بوونەوە دەڕوات

نە ڕێز دەمێنێت نە سۆز وخۆشەویستی وە نە پیمان هەموو لە سەر بنەمایی پارەو دەسەڵات کار دەکات.

ڕێرەوی ژیان بەرەو یاسای دارستان دەڕوات ئەوەی پیادەی جیهان گیری بکات وەك ئاژەڵە لە ناو جیهانەکیدا.

ڕۆشنبیری تەنها لە ڕێگایی پەیوەندیە ئەلیکترۆنیەکانەوە دەبێت جەختی کاردانەوی ئەو ڕۆشنبیریە پەخش دەبێت کە وولاتی گەورەیی پیشەسازی لە کەناڵەکانی خۆیەوە پەخشی دەکات واتا ڕۆشنبیری ئەمریکی بوونە بە هەموو ماناکانیەوە ئەکات کۆنترۆڵی بیرو مێشکمان دەکرێت لەم فەرهەنگەوە مۆنۆمپۆڵ دەکرین ئەو کات ئازایەتی سەر بەرزی شەرەف مەندایەتی دەبێتە چیرۆکی بەر ئاگردان.

تێبینی:

جیهان گیری کارکردن نیە بۆ (ئومەمیەت) بەڵکو کار کردنە بۆ سەرمایەدارانی جیهان بوون بە کاپیتالیزم و لیبراڵیەت و هیچی تر.

بەشی کۆتایی

بە ئیسلام بوون یان بە موسوڵمان بوون

گومانی تێدانیە هەموو بەرنامەکانی ژیان هەوڵیان داوە بۆ بە جیهانی بوون. لەڕێگایی پیادەکردنی ئەو بەرنامەیەوە کە مرۆڤ پیادەی دەکات بە گوێرەی ئە وهەلو مەرجانە کە دەڕەخسێت لە زەمینەی کارکردن بە خەڵکیەوە.

بەڵام ئاینی پیرۆزی ئیسلام گەردونیەتی خۆی دەسپێنێت بەسەر هەموو تاکەکاندا.. بێ ئەوەی هیچ زەرەرو زیانێك وە تەوازنێکی هەمەلایەنەی بۆ دادەڕێژێت بێ ئەوەی کە تاکە کەس و کۆمەڵگا زەرەرمەند ببێت.

ئەم پیادەکردنە لە ڕێگای قورئانی پیرۆز و ناردنی پێغەمبەری (محمد) دروودو ستایش خوای لێبێت بۆ سازدانی زەمینەی سیاسی ئابووری ...هەموو فەرهە نگەکانی تری ژیان .

چونکە مرۆڤەکان یەک خودا دەپرستن و لەیەك تاکە بەرنامە ژیانی خۆیان دادەڕێژن و لە ڕووی بەندایەتی و داب و نەریت و ڕۆشنبیری..هتد بەبێ ئەوەی هیچ نەتەوەیەك بتوێنێتەوە .

لەناو ئەم بیرەدا سەلمێنراوە کە هەموو نەتەوەکان لە ڕووی بەندایەتیەوە وەك یەکن بەڵام لە ڕووی کولتوری جلو بەرگ جیاوازن لە زەمینەی پیادەکردنیشدا ئەم ڕاستیە سەلمێنراوە موسڵمانی مالیزی لەگەڵ موسڵمانێکی پاکستانیدا جیاوازن یان تورکێك لەگەڵ فارسێکدا ..هتد ئەمانە لە فەرهەنگ و ژیاردا جیاوازن بەڵام لە بەندایەتی دا وەك یەکن .

وه له ڕاستیدا خوای تاك و تەنها فێری كردووین كه دەفەرمێت (وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا) واتا وا دروست كراون كه جیاوازی نەتەوه بن بۆ فێر بوون له یەكتری دەوڵەمەند كردنی ژیاری بەرانبەر.

له ڕووی ئابووریەوه نه سەرمایەدار دەسەڵات دەگرێته دەست وه نه هیچ كارگەیەكی گەورەی جیهانی دەتوانێت خۆی بسەپێنێت به سەر مرۆڤ داو وه نەهیچ دامەزراوەكی تر بەڵكو هەموو بۆ خزمەت كردنی مرۆڤه وه ناهێڵرێت كه سەرمایەداری مۆنۆپۆل چی دروست ببێت به گوێرەی ئەو بنەما (فقه)یانه هەرگیز دەسەڵاتی سەرمایەداری له ناو جیهانی ئیسلامیدا خۆی ناگرێت.

بۆ لێكولینەوه لەسەر ئەم بابەتەنه فقهی ئیسلامی ئاماژەی به هەمووی كردوه.
من لێرەوه داوا له موسڵمانی خامه به دەست دەكەم كه هەر یەكیان شارەزان له بوارەكانی فەرهەنگی ئیسلامیدا با له سەر به جیهانی بوونی بنوسن. وه له داهاتویەكی نزیكدا بەجیهانی بوونی ئیسلام باشتر شی دەكەینەوه زیاتر تەرخانم كردبوو بۆ باسی سیستەمی نوێی جیهانی .

بەشی شەشەم

بەروردێك له نێوان

ئیسلام وسیكۆلاردا

ئەم بەراوردە تەنها بۆ تێگیشتنه له ماهێتی ئیسلام و سیكۆلاردا تا باتوانیین كەم تا زۆر به گوێرەی ئەوی كه دیخەمه ڕوو پارسەنگ بێت بۆ تێگەیشتن له ئیسلام كات و سەردەمی هەر دوو لایان.

بەراورد:

ژیارو کۆمەڵگاکانی مرۆڤ لە سەردەمی دروست بونیەوە تا ئەمڕۆ بە چەند گۆڕانکاریەکی سەرسوڕماندا ڕۆشتوە.!

هەموو ئەو سەردەمانەش لە ڕێگای پێغەمبەرانەوە (د.خ) کە لە لایەن خوای تاک و تەنیاوە پەیامیان بۆ هاتوە یان لە لایەن فەیلەسوفەکانی جیهانەوە مرۆڤایەتی بە ئاقاری گۆڕانکاری لە ڕووی سیستەم و دەسەڵاتەوە گۆڕاوە.

ئەوەی کە جێگای باس کردنە و بیری خوێنەرانی بخەمەوە ئەو دەسەڵاتانەی ناسراون ئەوانیش بریتی بوون لەو سیستەمانەی کە توانیویانە دەسەڵاتی حوکمڕانی بگرنە دەست وە کۆمەڵگا بە ڕێگاوە بەرن وە ڕۆڵیان هەبوە لە چەندین سەدەدا وەک (ئیسلام, لیبرالیزم, سۆسیالیزم, کۆنسێرڤاتیزم, ئەنارشیزم, فاشیزم, تیۆکراتی, ڕیالیتی, ئەرستۆکراتی, بلۆتۆکراتی, تیرانی, دیکتاتۆری, دیموکراسی, سوسیالیستی, دەسەڵاتی کڵێسا وە زۆری تریش).

بەڵام ئەوەی کە شایانی باسە لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەمەوێت ئەوە دەربخەم ئایا کێ توانیویەتی ناخی مرۆڤەکان بخوێنێتەوە تا بتوانێت دەستورو ڕێچکەی ژیانیان ڕۆشن بکات ئایا خوای پاک و بێگەرد یان فەیلەسوفەکان کە خاوەنی تیۆری سیستەمی دەسەڵات و کۆمەڵگا بوون کە توانیویانە ئەو ڕێچکەیەی دەسەلات لە دەوڵەت و کۆمەڵگادا کەم تا زۆر فەراهەم بێنن ڕۆڵی بەرچاوی ئەو خاوەن هزرانە وەک (بلاتۆن, ئەرستۆتالیس,

ماوردی, ئیبن قەیمی جۆزی, حامورابی, مەنو, جۆن لۆک, ئێدمۆند بۆرک, کارڵ مارکس, فرێدریک ئەنگڵز, تۆماس هۆبیس, لینین, باکۆنین, میکاڤیللی, دیوجین, مێسولونی وە هیتلەر) هەزارانی تریش کە جێگا دەستیان دیار بوە لە ڕێڕەوی گۆڕینی کۆمەڵگادا.

ئێمەی کورد تا ئێستا لە گێژاوی بێ دەسەڵاتی و نەبونی قەوارەی سیاسی خۆیدا دەسوڕێنەوە وە هیچ جۆرێک لەم تیۆرو ئایدۆلۆژیانە تا ئێستا پیادە بکەین وە نامۆشە بە گەل و میللەتی ئێمە.

بۆیە هەمیشە دەبێ بزانین ئەو بیرو تیۆرو ئایدۆلۆژیانە بۆ چ سەردەمێک نوسراوەو بەکار هاتوە.

وە پێش تریش دەبێت لێکۆڵینەوەیەکی(سۆسیۆلۆژی) ت هەبێت بۆ ناسینی کۆمەڵگای خۆت تا بزانی چی دەرخواردی کۆمەڵگاکەی خۆت دەدەیت, ئایا ئەو کۆمەڵگایەی تۆ ئەو ئایدۆلۆژیەی بۆی دەهێنی چ جۆرە کۆمەڵگایەکە, کۆمەڵگایەکی (هەژارانە یان کرێکاریە یان جوتیاریە یان ڕۆشنبیریە وە یان دەیان یانی تریش.......).

ئەگەر باشە لە کوێوە سەرچاوەی گرتوە وە چەند سەدەیەک لەمەو بەر نوسراوە؟

ئایا پێویستی بە چاک سازی هەیە؟!

من گومانم نیە لەوەی ئەگەر بیرێک زادەی مرۆڤ بێت دڵنیام لەوەی کە مرۆڤ هەڵە دەکات بۆیە من لێرەوە دەست پێ دەکەم دەڵێم سیستەم و

دەستورێک باشە بۆ هەموو مرۆڤەکان ئەو سیستەم و دەستورەش دەبێت

لە لای کەسێکەوە بێت کە دروست کەری مرۆڤەکانە وە هەر ئەویش

دەزانێت چ دەستورێک باشە بۆ مرۆڤەکان دەبێت بپرسین ئەو کەسەش

کێیە؟!

دەبێت خاوەن بیرو هزر بەدوایدا بگەڕێت تا بە ئاقڵی خۆی بتوانێت خۆی

بدۆزێتەوە.

ئەم پێشەکیەم تەنها سەرەتایەکە بۆ ناو بابەتەکە ئەویش دەمەوێت

بەراوردێک لە دەسەڵاتی کڵێسەو شۆڕشی

(renesance) لە بەرامبەریشیدا دەسەڵاتی ئیسلامی.

بێ گومانم لەوەی کە لە ڕۆژئاواو خەڵکی ئەو سەردەمەش کە کڵێسا

حوکمڕانی دەکردن لە تەنگەژەیەکی ئابوری فیکری فەرهەنگیدا بوون,

خەڵکی ئەو سەردەمە کەلەپچە بوو بوون بە دەست حوکمڕانی کڵێسەو

پاپاکان و بەگزادەکانەوە لاتان ئاشکرایە کەوای لێهاتبوو بەهەشت و

جەهەنەم لەلایەن پیاوانی کڵێساوە کڕین و فرۆشتنی پێوە دەکرا.

زەوی و زاری خەڵکی لێقەوماو داگیرکرابوو بەهێز بێهێزی دەچەوساندەوە

بەهاکان کەم بوو بوونەوە واتە پاشا گەردانیەکی تەواو بوو لام وابێ ئەو

مێژوەی ڕۆژئاوا زۆر ئاشکرایە با لەوە زیاتر مرەکەبی جافەکەم تەواو

نەبێت وا بزانم کەم تا زۆر لە جیهاندا ئەو مێژوە باش دەزانرێت کە

دەسەڵاتی ڕەشی کڵێسا چی بە خەڵکی ڕۆژئاوا نەکردوە.بەهەر حاڵ دێمە سەر سەدەی 14 تا 16 کە لە سەردەمی دەورانی عەزەمەتی فەلسەفە, بەناوبانگە, یان پرشنگی هیومانیتی, یان سەر لە نوێ لەدایک بوونەوە (ڕێنەسانس) خۆی ناساند. ئەم سەردەمە بە ئاقارێکی زۆر گران و تەماویدا ڕۆشت تا توانیان دەسەڵاتی کڵێسا لە ناو بەرن.

ئەو کارە کرا بەڵام لە بەرامبەر کێدا؟!

لە بەرانبەر دەسەڵاتی کڵێساو پیاوانی ئاینی ئەو سەردەمە کە لە هەگبەی خۆیانەوە بۆ وویستە قیزەونەکانیان کۆمەڵگایان بە ڕێگاوە دەبرد

کێشەکە ئالێرەوەیە!

کاتێک کە هەموو دەسەڵاتەکانی کڵێسە ڕووخا وە لە ڕووسیاش قەیسەرەکان لە چاخەکانی ناوەڕاستدا لە باکوری ئەوروپاشدا دەسەڵاتی کڵێسا کە سنوریان زۆر جیاواز تر بوو لە ڕووی جیۆپۆلیتیکەوە ئەوانیش بریتی بوون لە پاشاو دەوڵەمەندەکان و بەگزادەکان کە کڵسا پیرۆزی دابوو بەوان ئەوانیش لە ناو چون وەک دانمارک کە ئەو وەختە نەرویج لە ژێر دەسەڵاتی ئەودا بوو . وە کە سوید ئەمارەتێک بوو لە ئەڵمانیا وە لە فەڕەنساش دەسەڵاتی گەورەی پاپاکان لە ناو چوو لە وولاتی ئیتالیادا چەند دەوڵەتێکی جیاوازی ئاینی تێدا دروست بوو بوو وەک ئێستا ئیتالیای یەکگرتوو نەبوو ئەو دەوڵەتە بەناوبانگانەش بریتی بوون

لە(میلانۆ, فینیقیا , ناپۆلی, فرین زە) وە دەسەڵاتی کڵێسای ڕۆمای ئەو سەردەمەش زۆر بە گران لە ناو برا .

ڕاستە لەناو بران هۆکەشی ئەوە بوو کە دەوڵەتی پارچە پارچە بوون وە بۆ مانەوەی دەسەڵاتی کورسی خۆشیان هەموو شتێک حەڵاڵ کرابوو بۆیە لە ململانێکاندا پوکانەوە.

لە بیرمان نەچێت هەندێ دەسەڵاتی تری کڵێسا هەبوون کە کەمێک باشتر بوون وەک پرۆتستانت و لۆ ثەریەکان, وە بەرچاو ترین شەڕی خوێناوی ئەو سەردەمە لە **1400** دا لەشکرێکی فەڕەنسا شاخی (ئەلبی) گرت هەموو خاچ پەرستەکانی ئیسپانیا و ئەڵمانیای تێک شکاند لە **1527** دا گۆڕانکاریەکی گەورە هاتە پێش ئەویش ئەوە بوو کە هەموو پاپاکان گیران و زیندانی کران لە دوای ئەم گۆڕانکاریانەوە (میکاڤیللی) سەر دەردێنێ و کەسێکە لە بەناو بانگ ترین مرۆڤەکانی سەردەمی خۆی کە تیۆری سایکۆلاریزمی لە کتێبی (میر)دا بۆ چونەکانی دەردەخات. بە هەر جۆرێک بێت بە دوای ئەو فەلسەفەو کتێب و مانیفێستانەدا ناڕۆین کە لە دوای ڕووخانی دەسەڵاتی پاپاکانەوە نوسراون و ووتراون وە یان لەو گروپ و ڕێکخراوانە ناکۆڵینەوە کە چیان کردوەو بەرهەمیان چی بوە کەم تا زۆر لەو سەردەمەدا کاریان کردوە, بەڵام ئا لێرەدا فەلسەفەکەی(کانت)م بیر دەکەوێتەوە کە دەڵێت(ئازا بن و فێربن) یان (ئازابن و سود لە عەقڵتان وەربگرن) بۆ وەڵامی ئەم پرێستە وە بۆ هەموو ئەو چاک سازیانەی لە

دوای کڵێسادا کرا دەزانن کێ دروست بوو(هیتلەر و مێسولونی و ستالین) سەردەردێنن چیان نەکرد بە کۆمەڵگای خۆیان و کۆمەڵگاکانی دەوروپشتیان ئەم پرسیارەش بەجێ دێڵم بۆ سایکۆلاریزمەکان بە تایبەت کۆمەنیستەکان و سۆسیالیزمەکان چونکە ئەوان زۆر پشتگیری لە بیری عەلمانیەت دەکەن خۆ ئەو کاتە دەسەڵاتی کڵێساش نەمابوو ئەو کوشتن و بڕینەی کە لە جەنگی جیهانی دوەمدا کرا بە درێژای هەموو دەسەڵاتی کڵێسا ئەوەندە خەڵک برسی و سەرما ڕەقی نەکردبونەوە و لە جەنگیشدا نەکوژران ئەمەش زادەی بیری عەلمانیەت بوو وە لە بیریشم نەچوە کە دونیاش پێش کەوتنێکی زۆر سەیری بە خۆیەوە دی ئەە بوو چەکی ئەتۆم دروست کراو چەکی کیمیای و دەیان تەکنەلۆژیای ماڵوێران کەری بە خۆیەوە دی.

ئالێرەدا با وورد بینەوە لەو مێژوەی کە بەسەر ڕۆژئاوا دا هاتوە وەک ئاماژەم بۆ کرد زادەی بیری مرۆڤەکان بوە تا ئێستاش کۆمەڵگای ڕۆژئاوا بە دەست گەندەڵی خۆیانەوە دەناڵێنن کە سەدان دیاردەی کۆمەڵایەتیان هەیەو وەک نەخۆشیە دەرونیەکان و لاشەییەکان.

وە پچڕاندنی پەیوەندی لە بەرانبەر یەکتریداو هەڵوەشانەوەی خێزان و بەرەو ڕۆچونی تەواو دەڕۆن وە خاڵکانی تر جێگایان دەگرنەوە کە لە بنچینەدا خەڵکی جێگایەکی ترن وە خۆشیان ئاماژەیان بەو ئامارانە کردوە.

یش لە سەر ئەوە کۆکن وە لە ساڵی   هاواری لێ هەڵسا کە ئەگەر

(Unicef,FN) 1995 دا ئەڵمانیا

بێتوو خەلکی ئەڵمانیا پەیوەندی خێزان گرێ نەدەنەوە و پابەند نەبن بە

بەها ڕەوشتیەکانەوە وەکو دەیناسور لە ناو دوچن بۆیە چەند

بەرنامەیەکیان دەمەزراند بۆ سەر لەنوێ پەیوەندیو دروست کردنەوەی

خێزان.

ئەوەی کە باسمان کرد سەرەتایەکی بچوک بوو بۆ هێنانە ناوەوەی

عەلمانیەت واتە (بە دنیای بوون).

ئێستاش لە وولاتی ئێمەدا بانگێشت بۆ بە دونیای بوون یان سایکۆلاریزم

دەکرێ لە بەرانبەر ئەوەی ئیسلام پەراوێز بکەن.

تا خەڵکی هەموو بەها ڕەوشتیەکانی خۆیان بدۆڕێنن نە خێزان بمێنێ و وە

مرۆڤەکانیش توشی ئیفلیجی ڕەوشت بکەن, وە لە دەسەڵاتدا مرۆڤ خۆی

خاوەنی دەستورو یاسا بێت تا بە بیری تەسکی نەخشەو پیلان بۆ دوارۆژ

بکێشن وەک(**صدام)** چۆن لە (مجلس قيادة الثورة) فەرمانی دەرئەکرد

ئەمانیش لە دەزگایەکی ترەوە بە ویستی خۆیان یاسای بۆگەنمان بۆ

دەربکەن.

خوێنەری بەڕێز لە کوردەواریدا پەندێکی زۆر جان هەیە کە هەمیشە بەکار

دەهێنرێت ئەویش ئەوەیە کە دەڵێن پەنجەکانی دەست وەک یەک نین

منیش دەڵێم ئاینی مەسیحی و جولەکەو زەردەشتی و ئێزیدی وە ئاینی

پیرۆزی ئیسلامیش .....هتد, وەک یەک نین چۆن دەبێت بەیەک چاو سەیریان بکرێت.

باشترین بەڵگەش بۆ ئەم ووتەیەی من خۆ ئەگەر لە کەسێکی سایکۆلار بپرسی دیموکراسی و شوعی و فاشیزم و سۆسیالیزم و....هتد

ئایا وەک یەکن؟

من کومانم نیە کە دەڵن نەخێر هەریەکەیان سیستەمێکی جیاوازە وە هەر بەو تێڕوانینە و بیر کردنەوە بە فەلسەفەیەکی دیالێکتیکیانە با گفتو گۆ بکەین کە خۆتان بڕواتان پێیەتی تا بۆ ئەوەی بتوانین پۆلێنی ئایینەکان لە ڕووی سیستەم و دەسەڵات و چۆنێتی بەڕێوە بردنی کۆمەڵگاوە تاوتوێی بکەین.

نەک بەراوردی ئاینی جولەکە یان مەسیحی یان ئیسلام لەگەڵ یەکتریدا بکەین, چونکە ئێمە خاوەنی ئاینێکین کەلە هەموو ئاینە ئاسمانیەکان نویێ ترە کە خوای گەورە بۆ پێغەمبەرەکەی محمد (د.خ) ناردوە کە توانیویەتی چواردە سەدە دەسەڵاتی هەبێ و خاوەنی داهێنان و پێش کەوتن و دروست کردنی بیری مرۆڤایەتی بوە ڕاستە لەوانەیە لە سەردەمی دەسەڵاتی ئیسلامی دا کەم و کورتی هەبوو بێت بەڵام خەڵکی هەرگیز لە ئیسلام بێزار نەبوون بەڵکو لە دەسەڵات دارانی کە بە ویست و ئارەزوی خۆیان حوکمیان کردوە وە لە فەرمانی خواو پێغەمبەری خوا لایان داوە تا بە تاوانی خۆیان خوای گەورە دەسەڵاتەکەی پوکاندونەتەوە.

بۆیە ئێستاش لە ناو خەلکی موسڵماندا ئەگەر مامۆستایەکی ئاینی بیەوێت موسڵمانان کۆبکاتەوە دەتوانێت لە میمبەرێکی مزگەوتدا لە یەک مزگەوتدا ئەوەندەی حەوشەی ڤاتیکان کۆبکاتەوە تەنها لە یەک هەفتەدا یان لە مەراسیمێکی دینیدا ئەمە تەنها بەراوردێکی لۆژیک بوو لە ڕووی تیۆریەوە, بەڵام لێرەوە بەراوردێکی پراکسیز لەگەڵ ئەو سەردەمەی کە کڵێسا دەسەڵاتی هەبوو یان دەست پێکردنی ڕێنەسانس تێرامانێک و وورد بینیەک دەکەین بۆ ئەوەی کە کامیان لە تەنگەژەدا سوڕاونەتەوە و کامیان خاوەنی داهێنان بوون.

لە سەردەمی خەلافەتی عەباسی یەوە دەستپێ دەکەین کە **524** ساڵ حوکمڕانی کردوە واتە لە(**132**تا **656**هـ).

ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت بەراوردێک لە نێوانی ساڵەکاندا بکەن با بەراوردەکە لە(**656**هـ) کە یەکسانە بە **1258**ی زایینی پێش ئەوەی بچمە ناو بابەتەکەوە دەسەلاتی ئیسلامی لە سەردەمی خۆیدا هەرگیز بە ناوی وولات و خاکەوە ناو نەنراوە تا دەمارگیری فەرهەنگ و نەتەوایەتی لای موسڵمانان دروست ببێ هەمیشە نەتەوەی موسڵمان باوبوە فەرهەنگی ئیسلامی لە وولاتانی عەرەب و عەجەم دا وەک یەک سەیر کراوە بۆیە زۆرینەی دەسەلاتەکانیش هەر بەناوی خەلیفەکان ناونراوە وەک لە پێشەوە ئاماژەم پێ کرد وە نەبێ بێ کەم و کورتی بوبێتن بەلام لە چاو ڕۆژئاوادا سفر بە سەد ئاماژەی بۆ دەکرێت.

به گشتی خەلافەتی عەباسی بەسێ قۆناغدا تێ پەڕیوە بۆیە ساڵەکان

ئاشکرا دەکەم بۆ ئەوەی سەردەمی ئەو وەختەی ڕۆژئاوا دیار بێت کە

ئەوان لە چ تەنگەژەیەکدا بوون و سەردەمی عەباسی ئیسلامی لە چ

سەردەمێکی زێڕیندا بوە.

1. سەردەمی یەکەمی عەباسی لە ساڵی(132-232 ھ) بووە.

2. سەردەمی دووەمی عەباسی لە ساڵی(232-590 ھ) بووە.

3. سەردەمی سێیەمی عەباسی لە ساڵی (590-656 ھ) بووە.

سیما تایبەتیەکانی بریتی بوون لەمانە

1. ڕابوونی ڕۆشنبیری بە تیبەتی لە سەردەمی یەکەمی عەباسیدا بووە,

بەڵام زانستێکی تریان کە لە نێوەندی سەردەمی عەباسیەکاندا بووە کە

بریتی بووە لە ڕابوونی زانستی ڕاستەقینە لە سێ لایەنەوە

أ- بزاڤی پۆلێن کردن (الحركة التصنيف)

ب- دارِشتنی سیستەمی ئیسلامی (تنظيم العلوم الاسلامية)

ج- گۆڕین لە زمانەکانی ترەوە (حركة الترجمة من اللغات الاجنبية)

وەک (یۆنانی, ڕۆمانی, سریانی وە فارسی)

أ- بزاڤی پۆلێن کردن

بۆ شی کردنەوەی پۆلێن چەند نمونەیەک دەهێنینەوە

- بەناو بانگترین مە**صنف** لەو سەردەمەدا مالیک بووە کە (**موطآ**) داناوە.

- **إبن اسحاق سیرهی نوسیوە.**

- **أبو حنیفة فیقهی رأی داناوە.**

- **أبو جعفر المنصور** ناسراو بووە بە ئاراستە کردنی زانایان بەرەو زانستە نوێکان و هاوکاری کردنی لە کاروانی زانستی و ئەدەبیە جیهانیەکاندا.

- لەم قۆناغەدا زانستەکان لە تەلقینەوە (شفوی) چوونەتە قۆناغی نوسین و تدوین و هاوسەنگی لە کتێب و فەرهەنگەکاندا.

ب- دارشتنی سیستمی ئیسلامی

- لەم سەردەمەدا زانستی تەفسیری قورئان (علوم تفسیر) لە دایک بووە وە هەر لەو سەردەمەشدا لە زانستی **حدیث (علوم الحدیث)** جیا کراوەتەوە.

- چوار ئیمامە گەورەکە لەو سەردەمەدا ژیاون واتە کۆڵەکەو پایەی ئێستاشمانن لە ڕووی زانستە شەرعیەکانەوە.

1. **أبو حنیفە** (**150** هـ) ژیاوە.

2. مالک (**179** هـ) ژیاوە.

3. شافعی (**204**هـ) ژیاوە.

4. ابن خلیل (**241**هـ) ژیاوە.

- دوو قوتابخانەی گەورەی زانست دروست بوون.

1. أهل الرأى لە عراق

2. أهل الحديث لە مدينه

- زانستی زمان و نحو فراوان بوه دوو ئەكاديمی گەوره سەری هەڵداوه.

1. قوتابخانەی بسره

2. قوتابخانەی كوفه

زانايانی زمانەوانی لە بەسره بريتی بوون لەم زانايانە كە زۆر ناسراو

بوون

1. عيسى ابن عمران الثقفى (149هجرى)

2. ابو عمر بن العلاء (154هجرى)

3. الخليل بن احمد (175هجرى)

4. سيبوية (180هجرى)

5. يونس بن حبيب (182هجرى)

زاناكانی كوفه بريتی بوون لە

1. أبو جعفر الرءواسى

2. الكسائى

3. الفراء

كة ئاماژەيان لە **280**هـ دا بۆ كراوه

- زانستی مێژووی بە جیا بوونەوەی لە علمی تفسیرو علمی **حدیث** وە لە سیرە نوسینیش مێژوو سەربەست بوە.

محمد **بن إسحاق (152هجری) دا سیرە ی نوسیوە**

أبن هشام لة (**218**ھ) دا کورتی کردۆتەوە

مێژوو نوسی بەناوبانگ محمد ابن سعد (**230**ھ) پەیدا بوەو بە (کاتب الواقدی) ناوی دەرکردوە (**الطبقات الکبري**) داناوە کە بریتی بوە لە هەشت بەرگ.

بەشی کۆتایی سەردەمی عەباسی ئەویش سەردەمێکی گرنگ بوە بریتی بوە لە

ج- بزاڤی گۆڕین (**ترجمة**)

- ابو جعفر المنصور لە ساڵی **145**ھ بناغەی پایتەختی بەغدای داناوە وە زۆرینەی زاناکانی لەوێ کۆ کردۆتەوە بۆ هاندانیان بۆ کاری زمانەوانی.

- ئەو زانایانەی کە تەرجومەیان کردوە ئەمانە بوون

1. **ابن المقفع** کە کتێبی (کلیلە و دمنە) ی لە **757** ز ترجمە کردوە.

2. دکتۆری **نسطوری**یەکان (گورگیس بن بختیشوع) لە ساڵی **771** ز ژیاوە.

3. بختیشوع بن گورگیس **801** ز وە جبریل قوتابی بختیشوع بن گورگیس بوە لە ساڵی **809**ز

که خەریکی کاری وەرگێڕان بوون لەو سەردەمەدا بۆ زمانی عەرەبی و بە پێچەوانەوە بۆ زمانەکانی تریش.

4. حجاج بن یوسف بن **مطر** (786- 863ز) بە ناوبانگترین وەرگێڕی ئەو سەردەمە بوە.

- لەگەڵ وەرگێڕانی ئەو سەردەمەدا جێگا دەستی خۆیان دیاری کرد لە جیهانی ئەو سەردەمەدا.

- ئەوان ئەو کتێب و سەرچاوانەیان زیندوکردەوە کە لە چاخە تاریکەکانی ئەو سەردەمەدا (**عصر الظلام**) ی ئەوروپادا وون بوون.

- لە عەرەبیشەوە بۆ زمانە لاتینیەکان ترجمە هەبوە وە کاری کردۆتە سەر ڕابوونی ئەوروپا (**عصر النهظة**) واتە ڕێنەسانس.

- لە سەردەمی عەباسیدا (**بیت الحکمة**) دامەزرا وەک کۆمەڵێکی زانستی بۆ لێکۆڵینەوەی زانستەکانی ئەو سەردەمە. لە سەردەمی **مأمون و** کوڕەکانی دا زیاتر بەرەو پێشەوە چوون, وە کاری ئەو کۆمیتەیە یان ئەو ڕێکخراوە بریتی بوە لە

أ- وەرگێڕان (**ترجمة**)

ب- ئەرشیفی کتێبەکان واتا هەڵگرتنی کتێبەکان

ج- بەرگ تێگرتنیان

د- تەفسیری ئاشکرای جازیبەتیان تیا کرد واتە تاقیگایەکیش بوو

هـ- هێڵی پانی و درێژی زەویان دیاری کرد لەو تاقیگایەدا

ئەمە مشتێکە لە خەروارێک لە سەردەمی عەباسیەکاندا وە لە سەردەمی ئەمەویەکانیشدا خاوەنی داهێنانی بێشومار بوون, بەڵام لە بەر ئەوەی کە نزیک نییە لە سەردەمی ڕێنەسانسەوە تەنها تیشکێکی بچوکا دەخەمە سەر کە لە ساڵی **40**ی هیجری تا ساڵی **132** هیجری بووە, وە ناوی ئەم خەلافەتەش دەگەڕێتەوە بۆ (بنی ئومیە) کە لە قورەیشیەکان بوون.

لەم سەردەمەدا پزیشکی باو بووە یەکەم نەخۆشخانەش لە سەردەمی (مقریزی) دروستکراوە.

(خالید کوڕی زید کوڕی معاویە کوڕی ابوسفیان) خۆی تەرخان کردوە بۆ زانستی پزیشکی وە بۆ یەکەم جار لەو سەردەمەدا وەرگێڕان کرا لە زانستی پزیشکیدا وە زۆر گرنگی درابوو بە زانستی کیمیاو گەردون و ئیدارەی دەوڵەت, وە لە بەناو بانگترین پزیشک و زاناکانی ئەو سەردەمە بریتی بوون لە

1. ابن زهر ابو العلاء
2. ابو مروان عبدالملك بن زهر
3. ابو القاسم الزهراوي
4. ابن واحد الاندلسي
5. ابن رشد
6. ابن البيطار

وە زۆر کاری تریش کراوە کە جێگای سەرسوڕمانە کە هیچ کۆمەڵگایەک ئەو پێشکەوتنەی بە خۆیەوە نەدیبوو لە سەردەمی هیچ ئایدۆلۆژیایەکدا.

تەنها لێرەدا دەمەوێت تیشک بخەمە سەر ئەو سەردەمەی کە موسڵمانان جێگایەکیان دەگرت هەمیشە دەستی ئاوەدانی موسڵمانانی پێوە دیار بوو.

بۆ نمونە دەوڵەتی الاندلس کە لە ساڵی **92**هـ-**897**هـ بە دەستی موسڵمانانەوە بوە.

هەشت سەدە فەرمان ڕەوایيان کردوە کە (**طارق کوڕ**ی زید) ڕزگاری کردوە لە دەست خاچ پەرستەکان.

کە سیمای ڕۆشنبیری ئەو سەردەمەی ڕۆژئاوا بوە کە هەموو شازادەو بەگزادەکانی ئەوروپا لە زانکۆکانی موسڵماناندا فێری زانست و زانیاری بوون.

بۆیە (مالک ابن بنی) دەڵێت دروشمی ئەو وەختەی دەوڵەتی الاندلس بریتی بوە لە (یەکتا پەرستی+ مرۆڤایەتی+ خاک+ کات = بە ژیار) , بەڵام خۆتان بەراوردێک بکەن لە نێوان دەسەڵاتی ئیسلامی و دەسەڵاتی سایکۆلاریزمیدا.

نمونەیەکی تر بریتییە لە دیمەشق کە لە دەسەڵاتی ئیسلامدا ململانێیەکی زۆری لەسەر بوە بۆ خستنە ژێر ڕکێفی دەسەڵاتە ئیسلامیەکان ئەوانیش کە یەک بە یەک خستویانەتە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە هەمیشە ئاوەدانیان

کردونەتەوەو کردویانەتە فەرهەنگی ئابوری و زانستی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی.

ئەو دەسەلاتانەی کە لە ژێر ڕکێفیاندا بوون

1. ئەمەویەکان

2. عەباسیەکان

3. طولونیةکان

4. ئەخشیدیەکان

5. فاطمیةکان

6. ئەیوبیەکان

7. عوسمانیەکان

لەم سەردەمانەدا وەک باسم کرد جێگای زانست و زانیاری سەردەمی ژێردەسەڵاتی خەلافەتەکان بوە.

یەکەم پێش کەوتن کە بە چاوی خۆیەوە بینی دیمەشق کە لە سەردەمی (اسعد پاشای عظیم) بوو کە لە ساڵی 1749 ز توانی بینا سازیەکی زۆر جوانی تێدا بکات کە جێگای سەرسوڕمانی هەموو ڕۆژئاوا بوو, وە هەر لە سەردەمی نوێشدا 1831ز میسریەکان توانیان بازاڕی قەشەنگ و کاڵای جوانی تیا فەراهەم بهێنن وە لە دوایشدا عوسمانیەکان گرنگیەکی باشیان پێ دابوو لە ڕووی زانکۆو قوتابخانەو شوێنە زانستیە کانەوە تا ساڵی 1918ز لە ژێر دەسەڵاتی عوسمانیدا مابوەوە.

بەڵام مەخابن 1920ز دا کە فەڕەنسا داگیری کرد مێژووەکەی زۆر ئاشکرایە کەچی کرد بە دانیشتوانی دیمەشق و لە مەدەنیەتەوە بردی بەرەو بەدەویەت.

لە بیرتان نەچێت ئەمە بۆچونی نوسەرە یەکێکە لە پرنسیپەکانی هزری نوسەر کە دەڵێم هەر دەسەڵاتە میللەت پێش دەخات وە هەر دەسەڵاتیشە میللەت دوا دەخات.

ئەم بەراوردە بچوکە کە من کردم تەنها بۆ بیر خستنەوەی موسڵمانان و وە بۆ عاقڵ کردنی گومڕاو سەر لێشێواوەکانە کە ئەوان پێیان وایە ئەم دونیایە تەنها پێنج و دوو ڕۆژێکەو بەرەو نەمان دەچێ ئێمەی موسڵمان دەڵێین ژیان کەمە بەڵام بێجگە لەم ژیانە گۆڕانکاریەکی کە دێتە پێش کە دەگەڕێینەوە بەرەو ژیانێکی بێ کۆتایی بۆیە دەبێ هەمیشە مرۆڤی موسڵمان کار بۆ پاشەڕۆژو دونیاشی بکات کە ئێمەی موسڵمان پێمان وایە هەروا بە عەبەسی دروست نەکراوین بە ئاسانیش بەرەڵڵا نەکراوین تا خۆمان بە بیری خۆمان کاربکەین.

کارو فەرمانێکمان پێ سپێراوە کە پاداشتی چاکەو خراپەی لەسەر وەردەگرین لە لایەن دەسەڵاتێکەوە کە خاوەنی ئەم بونەوەرەیە ئەویش خوای گەورەیە.

ئەو خوایەی کە دەستورێکی پاک و پوختی ناردوە بۆمان کە هەموو دەستورنوسانی سەرزەوی و فەیلەسوفەکانیش نەیان توانیوە پەی بەرن

بەو یاساو ڕێسایانەی کە خوای پاک و بێگەرد بۆ مرۆڤەکانی ناردوە بە پێغەمبەرە نازدارەکەیدا (د.خ) سورەتی ئیمانداران ئایەتی **115**(أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ) واتا(ئایا وا هەست دەکەن کە ئێوە مان بێ هودەو بێ هیچ نیازێک دروست کردوە وە ئێوە بۆ لای خوا ناگەڕێنەوە).

وە لە کۆتایشدا ئەم ووشانەی **إمامى على**(خ.ڕ) بابەتەکەی پێ کۆتای دێنم هەرچەندە لە بابەتێکی ئاوادا کە زیاتر ڕوون کردنەوەی دەوێت بۆ ئەو بەراورد کردنە, بەڵام بەجێی دێڵم بۆ خوێنەری بەڕێز تا خۆی بەشوێنیا بگەڕێ و وە ئەگەر من هەڵەیەکیشم کردبوو تکام وایە بۆم ڕاست بکەنەوە.

هەموو مرۆڤەکان خاوەنی هەڵەن تەنها خوای گەورە لە سەر ڕاستیە.

لە هەموو بابەتەکەی من بریتیە لەم ووتانەی **إمامى على**(خوای لێ ڕازی بێت) کە دەفەرموێت(**ألا وإن الآخرة قدار تحلت مقبلة، و ان الدنيا قد ولت مدبرة، و ان لكل منهما بنين، فكونوا من أبناء الآخرة و لا تكونوا من أبناء الدنيا**) *(ئاگادار بن کە بە ڕاستی دوارۆژ وا بەرەو ڕوومان هات, وە دنیاش وا پشتی تێکردین و کۆتای هات, بە ڕاستی هەریەکێک لەوانە نەوەو کوڕی خۆی هەیە, دەی ببن لە کوڕان و نەوەی دوارۆژ و مەبن لە کوڕان و نەوەی دنیا)

خوێنەری بەڕێز لە هزرو مێشکی خۆتدا لێکی بەرەوە بزانە ئەو مێژووەی تەنها امامی علی (خ.ڕ) بە درێژای هەموو مێژوی مرۆڤایەتی وە ئێمەی موسڵمانیش بۆ ئەوە کار دەکەین کە نەوەی دوارۆژ بین.

ئاگادار بن سایکۆلاریزم هەڵتان نەخڵەتێنێ دوای فکرەی بەرەڵڵای عەلمانیەت مەکەون.

دیموکراسی و سۆسیالیستی و کۆمۆنیستی ....هتد تەنگتان پێ هەڵنەچنێ دۆڕاو بن لە دنیا و لە قیامەتدا.

بەشی حەوتەم

مرۆڤایەتی بەرەوکوێ وبۆئاینمان هەڵبژارد؟

کێشەکان:

ڕژێمەکانی ئەم سەردەمە هەر لە سەرمایە داریی ڕۆژ ئاوا وە تا سۆشیالیستی مارکسی ڕۆژهەڵات، نەیانتوانوە گیرو گرفتی کۆمەڵایەتی و ئابوری مرۆڤایەتی چارەسەر بکەن بە شێوەیەکی ڕیشەیی و داد گەرانە، هەروەها نەیانتوانیوە بەختیاری و ئاسودەی ببەخشن بە مرۆڤ سەرەڕایی ئەم هەموو پێشکەوتنەی کە زانست لە زۆربەی بوارەکانی تەکنەلۆژیاو تەندرستی ژیری ئەلکترۆنی ئەتۆم و ئاسمان بڕین و ..هتد- کە ئێستاش هەر بەردەوامە لە سەر ڕێگایی پێشەکەوتنی خۆی.

بەڵام ئەوەی کە چاوەڕوان ئەکرێت لەم ڕژێمانە، ئەوەیە چەند زانست پێش بکەوێت ئەوەندە باری ژیانی مرۆڤ ئاڵۆز تر دەبێت زیاتر دەیچەوسێنەوە، مەبەستم ئەوەیە کە زانست ئەو بارە نالەبارەی دروست نە کاردوە بەڵکو ئەو ڕژێمانەی ئێستا هەن ئەوان زانست بەرەو ئەو مەبەستانە دەکێشن.
وە ڕۆژ بە دوای ڕۆژ لە بری چارەسەری کێشەکان بێزاری و وەڕس بوون و نەخۆشی دەرونی کوێرەوەری ترس و لەرزین زیاتر دەبێت،وە مرۆڤایەتی بەرەو هەرەسی سەر لێ شێوان و لە ناو چون ئەچێت.
زۆر لە زاناکانی جیهان بە تایبەتی زاناکانی ئەوروپاو ئەمریکا هەستیان پێ کردوەوە هاواریان لێ بەرز بۆتەوە، کە فریاکەون مرۆڤایەتی لەم تانگ وچەڵەمەیە ڕزگار بەکەن، ئەویش بە هێنانە کایەی ڕژێمێکی کۆمەڵایەتی و ئابوری دادگەر، کەبتوانێت خەڵکی ڕزگار بکات لە گیروگرفتە ناهەموارانەی سەریان کردۆتە جەرگی مرۆڤ.!
ئەوەی کە ڕوون و ئاشکرایە هۆی سەرەکی ئەم هەموو تەنگوو چەڵەمانە ئەویە کە ڕژێمە کانی ئەم سەردەمە {مادی} بێ باوەڕن، بەیەك چاو سەیری مرۆڤ دەکەن، یەك لای ئەبینن، ئەوەیش لایەنی مادیەتی .
ئیتر ئەوەیان پێ شێل کردووە و لە بیر خۆیان بردۆتەوە، کە مرۆڤ تەنها مادە نییەو بەس ، بەڵکو مادەو گیانە، وەگیان هەڵسوڕێنەرو لایەنی سەرەکی مرۆڤە .
دکتۆر ئەلکسیس کاریل خاوەنی کتێبی {الانسان ذلك المجهول} لە کتێبەکیدا دەڵێ: پێویستە ئەم شارستانیەتە مادیە هەڵبگرێنینەوەو ڕێگایەکی تر بگرێنە بەر بۆ گەشە کردن و پێشکەوتن، کە لەسەر باوەڕ دامەزرابێت .
هەروەها پزیشك و زانای بەناوبانگی فەرەنسی دکتۆر شفیتزر ئەڵی : پێویستە ئێمە دان بەوەدا بنێین کە (فساد الروح) هۆی سەرەکی ئەم تەنگ وچەڵەمەو تێ شکانەیە کە توشی مرۆڤایەتی بووە.
وە هەر لەم بارەیەوە کۆڵن وڵسون ڕەخنە گری بەناوبانگی ئینگلیزی لە کتێبی-

{الامنتمی}دا دەڵێت : ئەو شارستانیەتەی کە تەنها پشت بە زانست دورر لە ئاین ، شارستانیەتیکە کە ناتوانێ زۆر بمێنێتەوە نمونەی سۆڤیەت، چونکە ئەو لە بارو دۆخەی لێ ی پەیدا ئەبێت ناگونجێت لەگەڵ مرۆڤی خاوەن هەست ودووربیندا،وەهاروەها لەهەمان کتێبدا لەسەری ئەڕواو ئەڵێ: مرۆڤی ڕۆژ ئاوایی هەمیشە پشتی بەستووە بە ووزە ژیرییەکان {الطاقات العقلیة}ئەمەش هۆی پێشکەوتنی مادی یە لە ڕۆژ ئاوادا، بەڵام لەهەمان کاتا هۆی لەناو چوون و ڕوخانیەتی ، ئەو بەبێ کردووە، ئەو هێزە زیندوەی کە هۆی مانەوەی مرۆڤایەتی، وە بەبێ ئەوهێزە ووشەی پێشکەوتن تەنها گاڵتە پێ کردنە، بەڵکو ئۆتۆمبیلێك دەچێت کە بەنزینی پێدا نەبێت.

ئاشکراو بەڵگە نەویستە سەر چاوەی هەموو باوەڕێك ئاینە ، کە بتوانێت ڕێگای ژیانی مرۆڤ دیاری بکات و بی بەستینەوە بە سەرەتایەکی پیرۆزە وە کە بەختیارو دڵنیای بکات ،بۆیە دکتۆر بریل دەڵێت:مرۆڤی ئایندار و خاوەن هەرگیز توشی نەخۆشی دەرونی نابێت،وە لە ژیانیکی ئارام و دڵنیادا ئەژین.

هەروەها فەیلەسوفی گەورە ئەڵێ: گەورەترین چارەسەری سەرسامی و بێزاری باوەڕە.

وەك خوای گەورە دەفەرموێت:

{ الا بذکر الله تطمئین القلوب.....}

واتە : بە یادی خوای پاك و بێگەرد دڵەکان ئارام دەبن..

ئینجا بەستنەوەی ژیانی مرۆڤ و ئامانجەکانی تەنها بە ژیانی مادی ئەم جیهانە وەو، باوەڕ نەبونیان بە لێ پرسینەوە و جیهانێکی تر ، وە دانانی گەیشتن بە گەورە ترین قازانج و سودی مادی لە خواردن و خەوتن و ڕابواردن، بە مەبەستی سەرەکی ژیانی مرۆڤ لەم جیهانە دا، ئەمەیش مرۆڤی لە قاڵبێکا داڕشتووە کە هیچ ئاواتێکی گیانی بەرزی نییە لە ژیاندا کە تێکۆشی بۆی، وە ڕێبازێکی تایبەتی بۆ بگرێتە بەر ، لەبەر ئەوەیە هەرکاتێ گەیشت بە سودو مەرامە مادیەکانی ئیتر هیچ ئاواتێکی تری نامێنێکە هەڵی بۆ بدات لە ژیاندا.

نوسەری فەرەنسایی ئەندریە مۆرۆ ئەڵێ : کاتێ کە مرۆڤ گەیشت بە هەموو ئاوات و ئارەزەکانی ،وا هەست دەکات دڵتەنگترین کەسەلە جیهاندا ، چونکە ئاواتێکی تری نەماوە هەوڵی بۆ بدات .
ئەمەیش بۆتە هۆی بێزار ی و دڵ ناڕەحەتی مرۆڤ پەیدا بونی گیروگرفت کە هیچ شتێك نییە پەنای بۆ بەرێت بۆ چارە سەر کردنیان.
وە لە ئەنجامی ئەم بارە نالە بارە دایە هەموو ساڵێك سەدان هەزار کەس بە زۆرداری ئەکوژرین لە ووڵاتە پێشکەوتوەکانی جیهاندا .
وە بە دەیان هەزاریش بە دەستی خۆیان دەکوژن بۆ ئەوەی ڕزگاریان بیت لەو ژیانە نائاسودەیە کە تێیدا دەژین لە گەڵ ئە ئامارەنەی کە تۆمار دەکریت ڕۆژانە لە ئەوروپا و ئەمریکا و ئاسیای ئەدنا و وا خاریکە دەکەوێتە ناو ووڵاتانی ئێمەش بە هۆی دور کەوتنەوە لە ئاین ، ئێستا لە کوردستان ئافرەتان فێر بون بە سرنج نەوت لە خۆیان دەدەن بۆ ئەوەی بە بێ ئازار بمرن ئەمە ستایلێکی تازەی مردنە !.
بەستنەوەی مرۆڤ بە سوودی تایبەتی خۆیەوە لە سنوری جیهانێکی ماددی دا وە باوەڕ نەبوون بە دوا ڕۆژێکی هەمیشەیی، وای لە مرۆڤی ئەم سەردەمە کەردوە کە لە پێناوی بەرژەوەندیەکانی خۆیدا ئامادەیە(میکیاڤیلیانە) هەرچی ڕێگا هەیە بیگرێتە بەر بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی، بەبێ ئەوەی گوێ بداتە ڕەوایی و ناڕەوایی با لەسەر حسابی بەرژەوەندی خەڵکی تریش بێت.
لە ئەنجامی سروشتی ئەو ڕێژەمە دەست کردانە بەتایبەت دوای بەرپابوونی شۆڕشی پیشەسازی لە ئەوروپاداو پەیدابوونی ئیمپریالیزم و داگیرکەران بۆ خواردنی بەرو بومیان و چەوساندنەوەی میللەتان بۆ سودی خۆیان، ئەمەش بووە هۆی بەرپا بوونی دووشەڕی گەورەی جیهانی کە دەیان ملیۆن کەسی لەناو برد وە لە ئەنجقمی ئەو جەنگانەشدا دابەش کردنی ووڵاتان و میللەتان بە شێوەیەکی ناڕەواو دڕندانە کە مافی دەیان نەتەوەی تیا پێشێل کرا.

وا ئێستاش دەیانەوێت هەمان کاری سەردەمی پێشو دوبارە بکەنەوە لە زۆر ووڵاتی جیهاندا چەندەها میللەت بە شێوەیەکی نارەوا دەچەوسێنرێتەوە.
هیچ مافێکی نەتەوایەتی و نیشتمانیان نییە تەنانەت لە زۆر ووڵاتدا هیچ جۆرە سەربەستی و هەتا مافی ژیانیشیان نییە تا بە ئاسودەی بژین.
هەر ئەمەشە هەتا ئێستا لەسەدەی بیست و یەکەمدا سەدەی زانست و پێشکەوتن لە زۆربە ی ووڵاتاندا شۆڕشی نیشتمانی و نەتەوایەتی بەرپا کراوە، میللەتە ژێر دەستەکان داوای مافی زەوت کراوی خۆیان دەکەنەوە بێگومان بەردەوامیش دەبن تا دەگەن بە مافی ڕەوای خۆیان کە خوای گەورە بەخشیویەتی بە هەموو میللەتان بەبێ جیاوازی.
خوای گەورە لەسەر بنەمای قانونی قورئان مافی نەتەوەکانی دیاری کردوە

{ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ} الحجرات 13

واتە: ئەی کۆمەڵی ئادەمیزاد ئێمە ئێوەمان لە نێرو مێ دروست کردوە وە کردومانن بە چەند نەتەوەو هۆزێکەوە بۆ ئەوەی یەکتری بناسن و ئاشنای یەکتری بن وە بزانن چاکترینتان لای خوای گەورە بە تەقواترینتانە (ئەوەی زیاتر گوێ ڕایەڵی فەرمانەکانی خوا بێت).
هەروەها بڵاوبونەوەی کوشتن و دزی و جەردەیی لە ووڵاتە بەناو پێشکەوتوەکاندا ئامانجێکی سروشتی ئەو ڕژێمانەیە کە هەڕەشە لە لەناوچونی خۆیان و پێشکەوتنەکەیان و مرۆڤایەتیش دەکات.
لە ڕاپۆرتێکی نەتەوەیەکگرتوەکاندا ئاشکرای کردوە کە هەر دە ساڵ جارێك بە ڕێژەی زیاد بوونی تاوان (75.5 %) وە زۆربەی ئەو زیانانە لە ئەنجامی مەوادە سڕ کەرەکان و خواردنەوەی مەی بوە کە ئێستا وای لێهاتووە زۆربەی ئابوری ووڵاتە پێشکەوتوەکان لەسەر بنەمای ماددەسڕکەرەکان دادەمەزرێت.
ئەمانەو هەزاران تاوانی تر کە هەڕەشە لە پاشەڕۆژی مرۆڤایەتی دەکەن کە زانایانی جیهان هاواریان لێ هەڵساوە، هەروەها ڕەوشت کە پێوەری هەڵس و

کەوت و ڕەفتاری مرۆڤە لە ژیانی ڕۆژانەیدا یان لە پەیوەندی نێوان وویژدان و دەرونی خۆیدا، پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵ، پەیوەندی نێوان کۆمەڵ و کۆمەڵ ڕژێمی مرۆڤ کردەکانی ئەم سەردەمە چ لە ڕۆژئاوا و چ لە ڕۆژهەڵات هەموویان لەیەك سەرچاوەی ماددیەوە هەڵقوڵاون ئەگەرچی هەریەکەیان بەشێوەیەکی جیاواز لەوی تریان خۆیان دەنوێنن.
ڕۆژئاوای سەرمایەداری تاك پەرستەو سەربەستیەکی بێ سنوری پێ بەخشیوە تا بتوانێت بە هەموو شێوەیەك وە بەهەر ڕێگایەك خۆی بیەوێت تێبکۆشێت بۆ گەیشتن بە مەرامەکانی ئەگەرچی ئەو ڕێگایەکی کە دیگرێتە بەر زیان بگەیەنێت بە خەڵکی وە لەسەر حسابی خەڵکی تر بێت لەسەر بنەمای سیاسەتی (دایماگۆجی).
وە ڕژێمە چەپەکانی ڕۆژهەڵات و یان سۆسیالیستی ڕۆژهەڵات بڵێم کۆمەڵ پەرستەو هیچ نرخێکی بۆ مرۆڤ دانەناوە وە مافی تاکی پێشێل کردوەو هیچ ئاماژەی بۆ نەکردوە لەناو کۆمەڵدا بەڵام ئەوەی کە هەردولایان هاوبەشن تیایدا تەنها جیا کردنەوەی ڕەوشتە لە هەموو کاروبارێکی ژیان هەرچەندە وڵاتە سەمایەدارەکان دان دەنێن بە ڕەوشتدا بەڵام لەهەموو چالاکیەکی ئابووری جیای دەکەنەوە و پەراوێزی دەکەن، بەڵام خۆ مارکسیەکان و کۆمەنیستەکان ووشەی ڕەوشت و شەرەف لە فەرهەنگی ژیانیاندا سڕیوەتەوە کێشەکە لەوەدایە دروشمی دادپەروەریشیان بەرز کردۆتەوە وە بە پێویستیە گشتیەکانی کۆمەڵ دایدەنێن، بەڵام لەسەرچاوەیەکی نەگۆڕی ڕۆحەوە وەریان نەگرتوە بۆیە تووشی ئەو ڕەخنە گەورەیە بونەتەوە لەچەمکی پەروەردەکردنی کردنی کۆمەڵگادا بەڵکو هەموو بزوتنەوەیەکی مرۆڤایەتی دەگەڕیننەوە بۆ کەرەستەکانی بەرهەم هێنان(وسائل الانتاج) کە بزوێنەری مێژوی مرۆڤایەتیە وە هیچ هۆیەکی گیانی و دەرونی لەدەرەوەی ماددە کار لەم فکرە جامدە ناکات بۆیە هەمیشە لە جێگای خۆیدا چەقیوە، ئەڵین: کەرەستەکانی بەرهەم هێنان مێژوو و پێشکەوتنی مرۆڤایەتی

دروست دەکەن لێرەدا نامەوێت باسی ماهیەتی چەپەکان بکەم لەوانەیە لە ڕووکەشدا پێبکەنن بەڵام دڵنیام لە ناخدا دۆڕاون.
بەکورتی مەبەستەکەی من ئەوەیە کە هەردوو ڕژێمەکە هیچ نرخێك دانانێن بۆ ڕەوشت لە ژیانی کۆمەڵدا بۆیە لێکۆڵەرەوە و فەیلەسوفی بەناوبانگ (شفیتزەری) ئەڵێ: ئەم شارستانیەی ئێستا توانای خۆ ڕاگرتنی نەماوە چونکە پچڕاوە لە یاسای بنەڕەتی شارستانیەت کە ڕەوشتە.
زۆر لە زاناکان لەسەر ئەوە کۆکن مەبەستم ڕۆژئاوایەکانە ئەم ڕژێمانەی ئێستا لەگەڵ سروشت و فیترەتی مرۆڤدا ناگونجێن بەڵکو ئەوانە خۆشیان مرۆڤن ناتوانن لە ناخ و هەستی مرۆڤ بە تەواوی تێبگەن، چونکە بەرەو بەربەریەت و هەمەجیەت دەڕۆن وە بێزاریش بە شارە گەورەکانی جیهانەوە دیارە کە چۆن پێوەی دەتلێنەوە دەناڵێنن لە ڕژێمە ڕامیاریو ئابوری و کۆمەڵایەتیەکان کە پەیدا بون و خۆیان سەپاندوە بەسەریاندا.
کە وابوو تاکە ڕژێم ئیسلامە، کە چارەسەری ڕیشەیی کێشەو گرفتەکانی کۆمەڵ بکات ، چونکە تەنها ئیسلامە ئەتوانێت مرۆڤایەتی بگەڕێنێتەوە بۆ ڕێگای ڕاست و بیخاتەوە ڕێ بەرە وشارستانیەتێکی پێشکەوتوی وا کە مرۆڤایەتی تیدا بحەسێتەوە وە هەممو گرفتە کۆمەڵایەتی وڕامیارو دەرونی و ...هتد چارەسەر بکات بن بڕی بکات.
وە ئەم ڕاستیە ڕون بۆ تەوە بۆ زۆر لە بیرمەندو زاناکانی جیهان کە باوەڕیان هێناوە کە تاکە بەرنامە وبۆ ژیان تەنها ئیسلامە کاتێك کە{ ڕۆجیە گارودی} لە ئیسلامی کۆڵیوەو بڕوای پێ هێناو وازی لە مارکسیەت هێنا لە نوسراوێکی دا دەڵێت (ئەگەرمارکس ئیسلامی بخوێندایە وە بیرو ڕای خۆی دەگۆڕی بە مێژووی مرۆڤایەتی وە هەروەها لە کتێبی (البدیل) دا هاواری لێبرز بۆتەوە دەڵێت : ئەم کەمەڵگایە پێویستی بە گۆراندن هەیە پێویسەتە لە ڕیشەوە چارە بکرێت.

دەیان زانای تر وەك{ ئحسان تەبەری، کیس مۆر، ئەلبێرت هۆکۆن....هتد } کە ماوەی ئەوە نیە لێردە باسیان بکەین .

ئیسلام و چارەسەر کردنی کێشەکان

ئینجا بابزانین بۆچی ئیسلام ئەتوانێ مرۆڤایەتی بەختەوەر بکات ، سەرەتا ئەبێ ئەوە بزانین ئاینی ئیسلام ڕژێمێکی خوایی یە بۆ مرۆڤایەتی ، وە دوایین زنجیرە ی ڕژێم و ئایینە خوایی یەکانە کە هاتووەتە خوارەوە بۆ ڕێنمایی و چارەسەر کردنی کێشەکانی کۆمەڵ بە درێژایی مێژوو.

ئاشکرایە لەبەر ئەوەی ئیسلام دوایین ڕژێمی خوای یە بۆ مرۆڤایەتی، وە دواین زننجیرەی ڕژێم و ئاینە خوای یەکانە کە هاتوونەتە خوارەوە بۆ ڕێنمایی و چارەسەری کێشەکان ناو کۆمەڵگە بە درێژایی مێژوو، وە ئاشکرایە کە ئیسلام دوایین ئاین و ڕژێمە کە خوا ناردویەتی بۆ پێغەمبەر محمد سەلامی خوای لێبێت لە پێشکەوتو ترین شێوە هاتوە بۆ مرۆڤایەتی تا بتوانێت شان بە شانی پێشکەوتنی کۆمەڵی ئادەمیزاد بە پێ ی کات و شوێن بڕوات .

لێرەدا کۆمەڵێك لە ئەوانەی بێ هودەن وا بیر دەکەنەوە کەوتونەتە هەڵەیەکی زۆر گەوەرە دەربارەی ئیسلام، وا دەزانن لەبەر ئەوەی ئیسلام ڕژێمێکی خوای یە ئەبێ بە هاتنە خوارەوەی دەست بە جێ، جێبەجێ بێت پێویست بە هەوڵ و تێکۆشان ناکات واتا بە شێوەی سحر دوور لە زانین و تێڕامانی مرۆڤ، بە بێ هۆیەکی دیاری ، بیر کردنەوەی وا زۆر هەڵەیە لەگەڵ سروشتی ئیسلام ناگونجێ کەواتە ئیسلام ئاینی تێکوشانە و خەباتە تا لە بەرهەمی ئەرکی خۆت بخۆیت!.

بۆ ئەوەی لە هەڵە دوور بکەوینەوە ، وا تێبگەین بزانین ئیسلام ڕژێمەکە بۆ ژیانی مرۆڤ وە بە پێ ی توانا و ووزەی مرۆڤ و باردۆخی تایبەتی ئەو کات و شوێنەی کە تیدا دەژی جێ بە جێ ئەکرێت ، وە پلەی سەرکەوتنی بەستراوە بە

چۆنیەتی و چەندایەتی باوەڕ پێ هێنانی و هەوڵ کۆششی کە بۆی دەکرێت ، ئەو کات دەر دەکەوێت کە لە سنورو توانای مرۆڤەکاندایە!.
لەوانەیە بپرسن جیاوازی چیە لە نێوان ئیسلام و ڕژێمەکانی تردا کە بە هاو چەرخ ،ئەوانیش هەر بەو شێوەیە   پیادە دەکرێت وە ئێستا چەسپاون لە ژیانی مرۆڤایەتیدا؟
بۆ وەڵامی ئەم پرسیارەو ئەو جورە کەسانەی وا دەڵێن ، بۆ ئەوەی باشتر لە ئیسلام تێ بگەن ئەو هۆیانە ڕوون دەکەینەوە کە بۆتە هۆی ئەوەی ئێمە کاری لە پێناودا بکەین بۆ ئیسلام تێبکۆشین جێ بە جێ بکەین وە لە ڕژێمەکانی تری جیهان دوور بکەوینەوە:
یەکەم : دوو یاسایە کە پاڵمان پێوە بنێت بۆ کۆشش کردن بۆ ئەم دینە تا خەباتی بۆ بکەین و بە گوێرەی سەردەم پیادە بکریت:
آ- باوەڕ {ئیمان} : ئەویە کە ئێمە مۆسڵمانین ،وە باوەڕمان هەیە بە خوای پەروەردگار،وە بڕوامان هێناوە کە ئیسلام ڕژێمێکە کە لەلایان خواوە هاتووە بۆ مرۆڤایەتی وە بەزمان وباوەڕ ئاشکرای دەکەین کە
(لا إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ،مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ): واتە باوەڕمان هێناوە کە هیچ پەرستراوێك نییە تەنها خوای پەروەردگار نەبێت کە شایستەی پەرستنە، وە محمد ڕەوانەکراوی خوایەو هەڵگری ڕژێمی ئیسلامە بۆ هەموو مرۆڤایەتی
کەوابوو لە بەر ئەوەی بە دڵ بڕوامان هەیە پێویستە ئەم باوەڕە بکەین بە کردەوە .
پێغەمبەر لەم بارەیەوە دەفرموێت { باوەڕ بەخوا بە داخوازی نیە ، بەڵکو باوەڕە ئەوەیە کە جێگیر ئەبێ لە دڵداو،کردەوەیش دەسەلمێنێت } واتە کردنی ئەو بیروباوەڕەبە پرکتیك وجێ بە جێ کردنی لە ژیانی ڕۆژانە دا نەك بەس لافو گەزاف بێت ئەوە ووەرناگیرێت.

ب- چەسپاندنی یاسای خوای گەورەو كار بۆ كردنی لە و زیاتر بە هیچ بەرنامەیەكی تر كار نەكەیت، كە ئەم یاسایە لەسەر ئەم پرێستە قورئانیە دادەمەزرێت كە دەفرموویێت:

(وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أنزَلَ اللّهُ فَأُوْلَـئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)المائدة-46

واتە:هەر كەسێ فەرمانڕەوایی بەو ڕژێمە نەكات كە خوا ناردویەتی بۆ مرۆڤایەتی ئەوە كافرە و بێ باوەڕە واتە موسڵمان نیە كەواتە   كە بۆی نیە لە بەرنامەی خوای گەورە وەلا بنێت و بەرنامەیكی زشتی دەست كرد بێتە كایەوە وە هەر دروست كەر دەتوانێت یاساو ڕێسا دابنێت وە دەبێت بە كردوەیش بی سەلمێنین ئەو یاسایانە لە سەر زەوی پیادە بكرێت مرۆڤەكان كاری پێ بكەن.

دووەم: هۆكاری جێ بەجێ   كردنی ئیسلام لەودایە   كە   ڕژێمێكە هیچ كەس خاوەنی نیە تەنها خوا نەبێت خوایش درست كەری هەمووانە كەواتە هەرگیز نە تاك بە سەر كۆمەڵ دادەدات وە نە بە پێچەوانەكەیەوە كەواتە بە ئارەزوی خەڵكی نیەوە خوای گەورە مرۆڤەكان باش دەناسێت لە بەر خاتری هیچ چین و توێژێك دانە مەزراوە بۆ هەموو مرۆڤایەتیە تا هەموو لایەك یەكسان بن یەك دەنگ و هاوڕا بن لەسەر كێشەكان وە تەنها ڕچاوی هەردوو لایەنە گرنگە كەی مرۆڤی كردوە پارسەنگی كردوەلە نێوان ڕازو ماددەدا، كەوابوو ئیسلام بەرژەوەندی مرۆڤیكی لەگەڵ بەرژەوەندی كۆمەڵدا   لەسنورێكی یەكساندا ڕێكخستووە.

سێیەم : لایەنێكی تر لە لایەنە گرنگەكانی ڕژێمی ئیسلامی پشت بە خوا بەستنە، كە دڵنیای و بەختیاریی و ئاسودەیی ، دەڕژێنێت بەسەر مرۆڤدا، ئەویش بە هۆی بوونی پەیوەندی ڕاستەو خۆ بە خوای گەورەوە بەبێ هیچ هۆیەك هەر كەس لە ئاستی خۆی لە هەر كوچەو سوچێكی ئەم جیهانە دەتوانێت پەیوەندی گیانی بگریت لەگەڵ خوای پاك و بێ گەرد ئەو كات مرۆڤ هەست بە سەربەستی تەواوە تی دەكات وە دڵنیایی لە كاروبارەكانی ژیاندا

دەدۆزێتەوە، ئەم هۆکارە بە شترین هۆکاری دەرونی یە بۆ مرۆڤ کە پشت بە خودا ببستێت وەم هۆکارە مرۆڤ وا لیَ دەکات دڵنیا بێت لە سەروەت و سامان تەنانەت ئابڕوی خۆشی ئەو کۆمەڵگە یانە خاوەنی ئەم لایەنە نین هەمیشە لە دڵە ڕاوکەو خۆ کوژیدان ، ئەم لایەنە زۆر لە وە زیاتر هەڵدەگرێت لەسەری بنوسم بەڵام نوسەرانی تر ئەم ئەرکەیان لەسەر من لابردوە زیاتر ڕونیان کردۆتەوە من بەوەندە کۆتایی پیَ دێنم.

بۆ چی ئاینمان هەڵبژارد

بەتایبەت ئیسلام؟!

بۆ باس کردن ودەم کوتان لە ئاین پێوستمان بە چەند بنەمایەکی سەرەکی هەیە.

1- شارەزا بوون لە زمانی ئاینەکە.

2- ئاگادار بوون لە جێگاو کاتی ئاینەکە واتا زانین لە مێژووی ئەو ئاینەکە باسی دەکەین.

3- لێکۆڵینەوە لە بنەڕەتی یاساو ڕێساکانی ئەو ئاینە بۆ ئەوەی بزانین گونجاوە بۆ فەرهەنگی مرۆڤەیەتی.

لەگەڵ ئەویشدا ئاین کۆمەڵێك تایبەتمەندی خۆی هەیە بۆ بڕوا بوون بەو ئاینەی کە هەڵی دەبژێریت پێویستە خاوەنی هەندێك بیردۆزەکانی ژیان بێت کە بێجگە لەو ئاینە کەس داهێنەری نە بوبێت وە زادە و دەستی هیچ زانایەك و فەیلەسوفێك نەبێت تەنها ئەو ئاینە خۆی داهێنەری بووبێت.

وەلە هەمان کاتدا دەبێت ئاین لە مێژووی زانستی بوون دا دەبێت بنەمایی مێژوویەکانی ئەو ئاین هاوسەنگ بێت لەگەڵ زانستەکانی مێژووی زانکۆکانی جهیان ولەگەڵ زانا ناودارەکانی جیهان هاوڕا بن واتا مەبەست زانستە تازەکانی جیهانە کە دۆزراوتەوە .

له‌ پاشان دا ده‌بێت ئاین خاوه‌نی تایبه‌ت مه‌ندێكی تر بێت كه‌ بریتیه‌ له‌ هاوسه‌نگی و هاوكێشه‌ی ژماره‌یی-هاوكێشه‌ی ماتماتیكی ،وه‌ ڕێكخستنی پێوه‌ دار بێت كه‌ جێگای سه‌رنجی بڕوادارانی ئه‌و ئاینه‌ بێت.

به‌ گشتی ده‌بێت كۆمه‌ڵێك زانست بدات به‌ ده‌سته‌وه‌ ئاینه‌كه‌ كه‌ جێگایی سه‌رنجی ئاین مه‌نده‌كه‌و ئه‌وه‌ی كه‌ دوای ده‌كه‌وێت و ئه‌ویش كه‌ بانگه‌وازی بۆ ده‌كات له‌گه‌ڵ زاناو بیرمه‌نده‌كانی دا، واتا ئه‌و ئاینه‌ ئه‌گه‌ر وێنه‌یه‌كی خۆرافی دا به‌ ده‌سته‌وه‌ یان له‌ شێوه‌ی ئه‌ندێشه‌ی بێته‌ ناو ژیانمانه‌وه‌ ئه‌وه‌ به‌ كه‌ڵكی بیری مرۆڤه‌یه‌تی نایه‌ت ته‌نها وه‌ك بیرێكی مرۆڤه‌یه‌تی یان وه‌ك فیكرێك یان وه‌ك فه‌رهه‌نگێكی كۆمه‌ڵگا ده‌مێنێته‌وه‌ به‌ڵام پیاده‌ ناكرێت.

واتا ئاین ده‌بێت جێگایی په‌روه‌رده‌ كردنی مرۆڤ بێت له‌ ڕوه‌ زانستیه‌ كه‌یه‌وه‌ به‌ ته‌نها خۆی ده‌بێت زانكۆیه‌كی به‌رهه‌م هێنه‌ر بێت.

مرۆڤی بیرمه‌ند و چاكه‌ خواز بۆ كۆمه‌ڵگا دروست بكات، ده‌بێت ئه‌و ئاینه‌ خۆی هه‌مه‌ لایه‌نه‌ بێ و پێویستی به‌ زاده‌ی مرۆڤ نه‌بێت یان پاشكۆی فكرێكی تر نه‌بێت هه‌موو سه‌رچاوه‌كانی خۆی خاوه‌نی په‌خشی بێت.

ئه‌مه‌ گرنگترین بنه‌مایه‌ بۆ دین ئه‌گه‌ر ئه‌و ئاینه‌ داڕێژه‌ری یاساو ڕێكخستنی كۆمه‌ڵگاو دروست كردنی تاكی ڕۆشنبیرو، ڕامیاری، ئابوری هه‌موو فه‌رهه‌نگه‌كانی تر نه‌بێت ئه‌وه‌ پێی ناوترێت ئاین به‌ڵكو وه‌ك ئاماژه‌مان پێ كرد ته‌نها فكرێكه‌ له‌ میانه‌ی ئایدۆلۆژیایه‌كی كۆنكرێتی هیچ ناوێكی تری لێنانرێت له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ده‌بێت خاوه‌نی فه‌رهه‌نگ و كلتوری تایبه‌تی خۆی بێت واتا نه‌ په‌یوه‌ست بێت به‌ هیچ نه‌ته‌وه‌یه‌كه‌وه‌ ئه‌و ئاینه‌ بتوانێت خۆی به‌ جیهانی بكات ئه‌مه‌ش سه‌ره‌كی ترین بنه‌مایه‌ بۆ ئاین.

له‌ هه‌مان كاتدا له‌گه‌ڵ هاوكێشه‌یه‌كی تری فه‌لسه‌فی كه‌ ده‌بێت له‌ناو ئه‌ینه‌كه‌دا ده‌ربچێت تا فه‌یله‌سوفه‌كه‌ بكرێته‌ مۆركی ئاینه‌كه‌ دوو ڕێگای سه‌ره‌كی بگرێته‌ خۆ:

یه‌كه‌م: نهێنیه‌كانی بوون و دۆزینه‌وه‌ی ته‌نها له‌ ڕێگای پرێستی ئاینه‌كه‌وه‌.

دووەم: ڕێگای مەعریفی و فکری یان ئەقلانی کە ئەندێشە و ڕاستی لەیەك جیا بکاتەوە.
بەکورتی ئەمە پێناسەی منە بۆ ئاین وە هەر لەم ڕێگایەوە مرۆڤ دەتوانێت خۆی لە ئایندا بدۆزێتەوە، دەرگای نهێنیەکانی ژیان بکاتەوە چونکە ئەگەر پێوەرت نەبێت بۆ ئاین هەمیشە ئاین وەکو ئەندێشە سەیر دەکەیت وە کەسێک بێ باوەڕو بێ ئاینت لێ دەردەچێت ئەگەرچی ئاستی خوێندەواریت بەرز بێت وە یان بە پێچەوانەوە.
بۆ ئەم مەبەستە پرسیارێك دەخەینە ڕوو ئایا ئەو هەموو خەڵکەی کە ئاینیان هەڵبژاردوە کە لە نێوان چین و توێژەکانی کۆمەڵگادا خەڵکی گرتوتە خۆ کە هەر ئاینە فەیلەسوف وزانا وبانگەوازکەر و بەهرەمەندی هزری....هتد دروست کردوە ئایا ئەمانە هەر هەموویان نەزان و دواکەوتون؟
بەڵام لە ڕاستیدا وانییە ئەوانەی کە بێ باوەڕن سەرلێ شێواون لەبەر ئەوەی تەنها بە بیری تەسکی خۆیان بیر دەکەنەوە وە ئەوانەش زۆر کەمن.
بۆ ئەم لێدوانەمان پێویستمان بەوە هەیە کە چۆن لە ئاین تێ بگەین سەرەکی ترین پرسیارە کە خۆی زیت دەکاتەوە لە بەردەماندا چونکە هەموو ئاینێك لە دوای پەیامبەرەکەی دەبێت پەرتوکێك لە دوای خۆی بەجێ بێڵێت تا مرۆڤەکان بزانن پەیڕەو پرۆگرامی ئەو ئاینە چییە ئەم پەیڕەو پرۆگرامەش دەبێت جیاواز بێت لە بەرنامەکانی تری سەر زەوی وەك ئاماژەمان پێ کرد لەسەرەوە دەبێت لە هیچ بەرنامەیەکی تر نەچێت وە خۆی خاوەنی پەخشی تایبەتی خۆی بێت، ئالێرەوە خۆمان دەکەین بەکۆڵانی بابەتەکەماندا و تا لەماڵی نوسینەکەمدا بچینە ژوورەوە و لە دیوەخانی ناوەرۆکەکەیدا دابنیشین.
بەهەمان شێوە کاتێك باس لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام دەکەنی جوانترین پەرتوکی پێشکەشی مرۆڤایەتی کردوە کە بریتیە لە (قورئان)، وەك پێشتر باسمان کرد دەبێت ئەم پەرتوکە کە بۆ پەیامبەری ئازیز هاتۆتە خوارەوە (علیە سلام) بزانین چەند زانست و هونەرو جوانی و بنەماکانی (دیالێکتیکی) تیادا بەرجەستە دەبێت

که دەتوانین بڵێین دڵی ئاین پەرتوکەکەیەتی که هەموو سەرچاوەیەك لەو پەرتوکەوەیە وه دەشبێت خاوەنی گەورەترین سەرمایەی مرۆڤ بێت، ئەگەر وانەبێت دەنا بەکەڵك نایەت و سودی لێ وەرناگیرێت بۆیە (قورئان) دابەشکراوە بە چەند بەشێکەوە که هەر بەشە زانستی تایبەتی خۆی هەیە وەك {ڕەوانبێژی، مێژووی، یاسادانان، جێ بەجێ کردن، ژمارەی، چیرۆك، فیزیکی، کەونی ...هتد} وه کەم تا زۆر باس لە زانستە نە کراون بە سەدان پرۆفیسۆرو هەزارەها زانا لە بەر سەرسامیان بۆ قورئان و ئیسلام، ئیسلام بۆنی خۆیان ڕاگەیاندوە له بەر ئەوە بوو کە ئیسلامان هەڵبژاردوە وەك ڕژێم وەك ژیان بە گشتی ئیسلام خاوەنی هەموو شتێکە کەم تا زۆر لە سەر هەموو شتەکان قسە باسی خۆی کردوە ئەنتەر ناڵتیڤی هەیە کە لە هیچ بەرنامەیەکی تر ناچێت خۆی خاوەنیەتی.

بەشی هەشتەم

بۆ ئیسلام تاکە دین بێت

ئەی

مەسیحیەت یەهودیەت؟

بۆ ئیسلام باشترە:

بۆ ووەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە دەڵێین : بێ گومان کە ئەم دوو ئاینە ئاینی خواین و لە لایەن خوای گەورەوە بۆ هەردوو پەیام بەری خۆی { موسا، عیسا} ناردوە سەلامی خوا لە هەردوکیان بێت، وه هەردوکیان موژدەیان داوە بە وەی کە کەسێك دێت ناوی {محمد}ە تەواو کاری هەموو ئاینەکانە وە، بەڵگەمان پەرتوکەکانی خۆیانە بۆ سەلماندنی ئەم باسە هەندێك بەڵگە دەخەمە ڕوو کە چۆن باس لە هاتنی پێغەمبەری ئیسلام، دەکات لە هەردوو ئاینەکەدا مەسیحی ئاینی یەهودی، کەواتە هەر ئیسلامە بەکەڵکی ژیان و ژیار دێت.

مژدەدانی ئینجل وتەورات بۆ هاتنی

(موحەمەد)

لەدوای باس و لێکۆڵینەوە یەکی زۆر لە چەند لایەنێکی تراژیدیای مرۆڤایەتیمان خستە بەرچاو کەم تا زۆر باسمان لە سەر ئاین و بیروفکری کۆمەنیستی ویان بە گشتی فکرە چەپەکان.

لە دوای تێرامانمان بۆ ئەم فکرانە ماوە بڵێین سەرەی یەهودیەت ومەسیحیەتە.

کە دوو ئاینی سەرەکی جیهانن بۆشتان دەرکەوت لە سایەی شارستانی ماتریالیستی ئەو شارستانیەتەی کە بڕوای بە گەورەی یەك خوای پاك و بێگەرد نییە کەم تا زۆر دەست نیشانی ئەوەشمان کرد.

لە ڕووی عەقڵانیەتەوە بون وبنەماکانی ئیسلاممان سەلماندوە و وە خۆشی فەرز کردوە بەسەرکۆماڵانی خەڵکدا.

ئێستاش پێویست دەکات بۆ میللەتەکەی خۆم دەربارەی ئاینەکانی تریش وەك یەهودی و مەسیحیەت لێرەوە کەم تا زۆر لە گۆشەنیگای(نوسەر) ەوە دیارە (نوسەر) وەك فکر دەڵێم بخەینە ڕوو، وە

زانیاری تەواوەتی لە ڕێگای ئاینەکەی خۆیانەوە بەدەست بێنین وبە ئینساف و بێ هیچ پێچ و پەنا

کە ئەم دوو ئاینە پەیامە حەقیقیە راستییە کە لە ئاسمانەوە هاتوە بۆ دوو پێغەمبەر کە (موسا و عیسا) (درودی خوایان لێبێت) وە دەمانەوێت سۆراخێك بکەین یان گەشتێك بە ناو دەقەکاندا وەناوەرۆکی ئاینەکەیان بپشکنین.

گومانیشی تێدا نییە هەموو ئاینەکان دیارە مەبەستمان ئەو ئاینانەیە کە لە ناو قورئاندا بانگێشتی بۆ کراوە، وە هەمووی حەقیقەتن لە یەك ڕیشە و سەرچاوەوە هەڵقوڵاون.

یان تەنها جیاوازیەن لە هەندێ ئەحکام ویاساو ئەرکی سەرشان و ڕێکخستنی ژیان و مرۆڤایەتی دا هەیە.

باشترین بەڵگەش بۆ ئەم قسەیەی من شاهیدێکەی پاشای حەبەشەی مەسیحیەکانتان بیر دەهێنمەوە

کە کاتێك موسڵمانەکان کۆچیان کرد بۆ ئەو جێگایە یەکێك لە هاوەڵەبەڕێزەکانی پێغەمبەر (درودوو سڵاوی خوای لێ بێت) چاند ئایەتێکی قورئانی پیرۆزی بۆ خوێندەوە ئەویش ئەم شاهیدیەی دا کە ووتی ئەوەی کە گوێ بیستی بووم لە قورئاندا هاتوە (ئەمە ئەوەیە کە عیسا هێناویەتی)

لە یەك سەرچاوە دەردەچن.

گومانیشی تێدا نییە هەر لە ئادەمەوە تا خاتەم هەموو پەیامبەران بەتەیبەت ئەوانەی کە خاوەنی پەیامی گەورە بوون. مەبەستم لە پەیامی گەورە واتا خاوەنی پەرتوکی ئاسمانی بوون. ڕێگەیان بۆ پێغەمبەرانی دوای خۆیان خۆش کردوە تاکو ڕەوتی هیدایەت و ڕێنوێنی بۆ مرۆڤایەتی ببەستنەوە

لە مرۆڤەوە بۆ خوای گەورە واتا ئیشی هەموو پەیامبەرەکان ناساندنی پەیامبەری دوای خۆیان بوە.

کە تا بنچینەکانی پەیامبەری داهاتوو لە کۆمەڵگەدا بە کۆمەڵانی خەڵکی داهاتوو بناسێنێ تا ئامادە بکرێن بۆ پەرستش دیارە پەرستشی خوای پاك و تەنها.

ئەم ووشانەی کە دامان بە گوێی ئێوەدا دەبێ لە ووتەکانی مندا وا دەربکەوێت کە بیسەلمێنم بۆ ئێوە لە تەورات و ئینجیل دا ڕێ خۆسکەر بوە بۆ پەیامی ئیسلام وە ئایا هیچ باسێك کراوە کە ئیسلام دوا پەیامە وە (محمد)یش (درودوو سڵاوی خوای لێ بێت) دوا پەیامبەرە.

لەبەر ئەم هۆیە پێویستە لەسەر مەهوو مرۆڤێك کە خوێنەری ئەم باسەی منە دەبێ بۆ خۆی ئەم پرسیارانە لە ئەستۆ بگرێ وە بە دوای ڕاستیەکاندا بگەڕێ ئەگەر کەسێکی دیندار بوو وەك ئەرکێکی قیامەتی ئەگەر کەسێکی خۆ بەڕۆشنبیر زانە بۆ دەوڵەمەند کردنی زانیاریەکانی خۆی با لەلای بمێنێتەوە، وە ئایا ئەم نوسینەی من تا چەند ڕاستە مەبەستیشم زیەتر لەوەیە کە هەموو مرۆڤێك بەرپرسە لە چارەنوس و بەدیهێنانی بەختەوەری و کامەرانی بۆ خۆی ئەمە لە

ڕووە ئەبیستمۆلۆژیاکەوە واتا ژێرخانە مەعریفیەکان لەوانەیە پرسیارەکە بە دیوێکی تردا وا لێبکەین کە ئەگەرهیچ کەسێك خاوەنی زانیاری نەبێت لەسەر هەر بیرو بۆچون و یاخود ئاین و ئایدۆلۆژیاو یان فکرو مەنهەجێك زۆر عەیبە کە دوای بکەوێت وە یان ئەگەر زانیاری لەسەر نەبێت وە قسەشی لەسەر بکات ئەوە لە هەمووی عەیبترە کورد ووتەنی (عوزر لە قەباعەت خراپترە) وەکو عەرزم کردن ئێمە دەزانین کە ئەمڕۆ سێ ئاینی گەورەی خودایی وان لە بەردەستماندا.

یەکەم: ئاینی یەهودی کە پەیامبەرەکەی (موسا) (سەلامی خوای لێبێت) بووە ئێستا کەسانێك پەیڕەوی ناکەن جگە لە پاش ماوەکانی بەنی ئیسرائیل نەبێت کە سەرجەم ژمارەیان لە جیهاندا ناگاتە (20)ملیۆن کەس چونکە جولەکەکان کردویانەتە ئاینێکی نەتەوایەتی و ناسیۆنالیستی کە سەر بە ئیسرائیلن واتا لە نەوەی (یعقوب)ن گومانیشی تێدا نییە لە ڕووی فکرەوە کە ئەمە دینێکی دەمارگیریەوە دەرگا لەسەر خۆ داخستنە.

دەمارگیری و داباران دەروێنێ لە ناو خەڵکیدا وە خەڵکی فێری دوژمنایەتی دەکات ئەم ئەینەی کە بۆ (موسا) (سەلامی خوای لێبێت) هاتوە کە پەیامەکەی تەوراتە هەموو دەقەکانی هەڵشێوێنراون بەسەر یەکتریدا .

ئەو کتێبەیە کە ئەمڕۆ فڕی بە سەر کتێبی خواوە نەماوە.

واتا دروست کراوی دەستی ئەحبارەکانە ئەتوانین پێی بڵێین ئاینی ئەحباری.

چونکە ئەو پەیامەی کە لە تەوراتی ڕاستیدا هاتوە ئەو پەیامە نییە کە ئێستا لەم تەوراتەدا هەیە وە پەشان باسی دەست کاری کردن و دەقکانی یەك بە یەك دەکەین ئەمە تەنها سەرەتایەك بوو بۆ چونە ناو ئەینی یەهودیەتەوە.

دووەم: ئاینی مەسیحی ئەم ئاینەش لە پاش مەسیح(سلاوی خوای لێبێت) دوچاری گۆڕین ودەستکاری وشێواندن بوو لێکۆڵەرەوان لە کاروباری مەسیحی دا خۆیان دانیان بەم ڕاستیەدا ناوە خۆیان ئەو ئەنجامە خەتەرناکەیان

بڵاوکردۆتەوە کە دەڵێن گوایە ئەو بۆچونانەی کە لە ئەینی مەسیحی دا هەیە بۆچونەکانی باوکە
(پۆڵسە) .

ئەمەش لە ڕاستیدا هیچ بنەمایەکی تێدا نەماوە هەر هەمووی دەستکاری کراوە لەسەر دەستی پۆڵسی جولەکە.

سەرەتا پێم خۆشە مێژوویەکی (پۆڵس)باس بکەم کە کێ یە و لە کوێ وە سەرچاوەی گرتوە دیارە کە (پۆڵس) ناوی (شائول)ە لە ڕەگەزو نەژادی ڕۆمانیە لە ڕەچەڵەکدا، لە قودس خویندویەتی وەك پێشتر ئاماژەم پێ کرد لەسەر ئاینی یەهودی پەروەردە و گەورە بووە. لە ناو خەڵکیشدا بە کابرایەکی باوك دۆست و نیشتمان پەروەر ناسرابوو وە ماسیحیەکانیشی دەچەوساندەوە لەو سەردەمەدا.

پۆڵس خۆی یەکێك بوو لەوانەی شایەدی بەرد بارانکردنی (ئیستفانۆس) بوو وە خۆشی بەشدار بوو لەو کاتەدا.

ئیستفانۆس لەلای مەسیحیەکان بە شەهیدی یەکەم و پیاوێکی گەورە دەناسرێت لە ساڵی (30)ی زاییندا لە لایەن ڕۆماوە داوای لێکرابوو کە بچێت بۆ دیمەشق بۆ بەرەنگاری کردنی مەسیحیەت بەڵام دواتر وای بڵاو کردەوە کە مەسیح هاتۆتە لای و کاتێك کە چوە بۆ دیمەشق، گوایە مەسیح پێی ووتوە بۆ دەم چەوسێنیتەوە ئەویش لە دیتنی ئەو نورەی مەسیح سێ ڕۆژ کوێر بووە و پاشان چۆتە ناو دیمەشق و لەوێ چاوی کراوەتەوە ئیتر لەو سەردەمەوە چاو و دڵی کەوتۆتە کار وە دەست بەکار بووە بۆ بڵاوکردنەوەی ئاینی مەسیح.

بەڵام لە ڕاستیدا مێژوو نوسان دەڵێن کە ئەمە فێڵ بووە بۆ ئەوەی دەستور وئەحکامەکان بگۆڕێت و بە بیرو بۆچون و داهێنانێکی نوێ بیان نوسێتەوە کە ئەویش بریتیە لە بیری سێگانە (الثالوث).

بزانین چۆن گۆڕانکاری و دەست کاری لەهەردوو ئاینی یەهودی و مەسیحی دا کراوە گومان لەوەدانیە کە ئێمەی موسڵمان هەردوو پەیامە ئاسمانیەکە بە نێردراوی خوای گەورەی دەزانین وە گومانیشمان لەوەدا نییە کە دەست کاری

کراوە، واتا ئەم دوو ئاینە ئەتوانین بڵێین بیرو بۆچونی قەشەکان و ئەحبارەکانە کە جگە لە داستانی ئەفسانە و شتی ناواقعی شتێکی دیکە بەرچاو ناکەوێت تیایدا.

کاتێك کە سەیری چەمك و دەقەکان دەکەین لە هەردوو پەرتوکدا تێگەیشتنێکی ووشك و زشت و شێواوی پێوە دیارە بە هیچ جۆرێك بیری ئیمان و باوەڕ ناتوانێت تەعبیر لە بانگەوازی پەیامی ئەو پەیامبەرە ناکات جا بۆ زیاتر باس کردنی ئەم باس و بابەتە با سۆراخێك بە نااو تەورات و ئینجیلی ئەم ڕودا بکەین بە باشی سەرنجیان بدەین و لێیان بکۆڵینەوە تا بزانین بەرجەستە ترین و زەق ترین نیشانەکانی گۆڕین و دەستکاریەکی ڕوون و ئاشکرای پەیامی مەسیحی لەوەدا دەردەکەوێت کە یەك ئینجیل هاتۆتە خوارەوە بۆ (عیسا) (سڵاوی خوای لێبێت) کەچی ئێستا بە چوار ئینجیل ناسراو و بەناوبانگە سەرباری بەکار هێنانی دەیان ئینجیلی دیکەش هەمووی لافی ئەوە دەدەن لە ئینجیلی ئەوان سروشتێکی خوایە لە کاتیکیشدا کە هەموو ئینجیلەکان لە ڕووی گیان و ئایدیاو بیرو بۆچونەوە هاتۆتە خوارەوە بۆ (عیسا) (سڵاوی خوای لێبێت) بۆیە دەپرسین کە ئەم ئاینە ئاینێکی لۆژیك نییە دەکرێ بپرسین لە مەسیحیەکان ئەم دوو ئینجیلە لە کوێوە هاتوون تکایە وەڵام وە هەموشی بیری سێگانە دەخاتە ڕوو واتا باوك و دایك وە ڕۆحێکی پاك. کە لە ڕاستیشدا پێغەمبەر مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) بانگەوازی بۆ یەکتا پەرستی کردوە.

ئەگەر دیقەتی چەند دەقێکیش بەین ئەگەرچی گۆڕانکاریشیان پێوە دیارە دان بە یەکتا پەرستندا دەنێت لە وانەوەیە کە لە (یوحەنا) دا ڕیوایەت کراوە کە دەڵێ [ژیانی هەتا هەتای ئەو ژیانەیە کە بتان ناسن بەوەی کە تەنها تۆی خوای حەقیقی و ڕاستەقینە یەسوعی مەسیحیش هەر تۆ ناردوتە]ئەمەس ئەوە دەگەیەنێ کە خوا تاك و تەنهایەو مەسیحیش فرستادەی خوایە هەروەها (مەرقەص) لە بەشی دوانزەهەمی ئینجیلەکەی خۆیدا هەمان شایەدی یەکتاپەرستی لەچەند جێگایەکدا دەدات دەڵێ[یەکێك لە هۆشمەند ونوسەرەکان لە

یەسوعی پرسی دەربارەی یەکەم وەسیەت و ڕاپرسی، ئەویش وەڵامی دایەوە، ووتی یەکەم وەسیەت وراپرسی ئەی بەنی ئیسرائیل گوێ بگرە پەروەردگار خوای ئێمەیە ئەویش یەك خوا و پەروەردگارە نوسەرەکە پاشان پرسی ووتی ئەی مامۆستا؟ کەواتە ئەویش یەکێکە وە جگە لەویش یەکێکی ترنییە کاتێك یەسوع بینی کە   ئەو بە ئەقڵ وەڵامی دەداتەوە ووتی تۆ لە فریشتەکانی ئاسمان دوور نیت]، بەلام ئایدیای شێواو دەستکاری کراوی پۆڵس هەموو چەمك ومەفهوم و حەقیقەتی یەکتا پەرستییە سڕیەوە پاشماوەی یەهودی خستە ناو واتا ئایدیای سێگانە(سێ خوای) خستە ناو.

پێم خۆشە ئەوەتان عەرز بکەم ئەو بەڵگە ڕونانەی کە نیشانەی دەست هەڵبەست وگۆڕینی ئاینی مەسیحی و یەهودین بریتین لەم بەڵگانە.

یەکەم: لە ناوبردنی بیری یەکتاپەرستی هێنانەکایەی بیری بت پەرستی وەك شرك و هاوەڵدانان بۆ خوای گەورە لە هەمووی نەگبەتی تر جەستەدار کردنی خوا واتا خوا موجەسەم بکرێت لەوەش ماڵ وێران تر کە مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) بکرێت بە خوا یان کوڕی خوا.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ئەگەر جوان وورد بینەوە لە ئاینی ماسیحی کوت ومت لێکچونە لەگەڵ بت پەرستی باوی سەردەمی ڕۆمەکان. کەلە ڕاستیدا ڕووی بێگەردو درەخشانی ئینجیلیان شێواند هەرچی بیری زشت و شێوا و بەناو ئەیدیایەکی نوێ خرایە ناو ئینجیلەوە کە هەمووی دەقی نامۆو   دوور لە ڕستی نیشان دەدات کە دوورە لە بێگەردی ئینجیلی ڕاستەقینە لای هەموشتان ئاشکرایە

لە هەر سەردەمێکدا ڕاهیبێك و قەشەیەك با ئارەزوی خۆی نوسیویەتیەوە، وە بەکار کردنە سەر ئەو شارستانیەتیانەی کە لە سەریان بووە ئەگەر دیقەتی ئاینی مەسیحی بدرێت هەر لە کاتۆلیك و پرۆتستانت و ئۆرتۆدۆکس لێکچوی ئاینی ئەقدومیەکانە یان ئاینی کریشنا یان ئاینی هیگنی کە ئەم   ئاینانە دەگەڕێتەوە بۆ ئاینی یەك بوونی باوك و کوڕ کە سەرچاوەکەی ئاینی کۆنی بەرهەمی یە کە لە

حەزارەتی ڕۆمەکان سەرچاوەی گرتوە هەرچەندە دەڵێن کە ئەم ئاینانە لە هیندستان و ووڵاتی   پارسەوە هاتون.

دووەم: بریتیە لەو بەڵگەیەی کە ئەم ئاینانە سەدت کاری کراون کە ئێستا لە دەستی جولەکە و گاورەکاندان بەوەی کە پێغەمبەران بە خراپەکار و زینا کارو مەی خۆر و شەرواڵ پیس ناوخەنگ دەکەن کە لای هەموشتان ئاشکرایە کە پێغەمبەران پاك و بێگەردن کە تەورات و ئینجیل شێوێندراون و پڕن لەم چەشنە تانەو تەشەرانە. بۆ نمونە لە تەوراتدا هاتووە لە باسی داستانی لوط   پێغەمبەردا (سڵاوی خوای لێبێت) کە لەگەڵ دوو کچەکەی خۆیدا لە چیا لە بەشی نۆزدەهەمی سەفەری کە بریتیە لە

(پێکهاتن واتا التکوین) هاتووە کە [خوشکە گەورەکەی بە خوشکە........

بچوکەکەی ووت خۆت دەزانی کە باوکمان پیر بووە لەم سەرزەویەشدا پیاوێك نییە بێتە لامان واتا   لەگەڵمان جووت بێت وەرە با پێکەوە مەی دەرخواردی باوکمان بدەین و لەگەڵی جوت بین تا وەچەیەك لە باوکمان بخەینەوە کە دوو شەو مایيان دەرخواردی باوکیان دا وە هەردوو کچەکەشی لەگەڵیا جووت بوون، وە هەردوکیان سکیان لە باوکیان پڕ بوو گەورەکەیان کوڕێکی بوو لە باوکی   ناوی نا "موئاب" کە بە باوکی موئابیەکان ناسراوە وە بچوکە کەشیان کوڕێکی بوو ناوی نا "بن عەمی" کە ئەویش بە باوکی بەنی عەمون ناسراوە] هەروەها لە بەشی یازدەهەمی بابەتی "سمۆئیلی" دوەمدا هاتوە کە پێغەمبەر داود (سڵاوی خوای لێبێت) لەگەڵ ژنەکەی "ئۆریای" موجاهیدی باوەڕدار کە لایەنگری خۆی بوو زینای لەگەڵدا کردوە دەڵێ کاتێکیش کە ویستی خۆی لە ئۆریا ی ڕزگار بکات ناردی بۆ جەنگ لەبەرەی پێشەوە دایناو کوژرا ئەویش دەستی گرت بەسەر   ژنەکەیدا. هەروەها لە بەشی (38)دا لە تەوراتی سەفەری پێك هاتن واتا تەوراتی "تکوین" هاتوە کە (یەهوزای کوڕی یەعقوب) زینای لەگەڵ ژنی کوڕەکەی خۆیدا کرد کە ناوی "سامار" بوو دەڵێ :[ژنەکە لە یەهوزا سکی پڕ بوو دوو کوڕی لێی بوو ناوی نان "فارص"

وە "زارح"] جا ئینجیلی مەتا لە بەشی یەکەمدا کێشەکە لەوەدایە کە نەسەب و ڕەگەز و نەژادی یەسوعی مەسیح و سولەیمان پێغەمبەر و داودی باوکی سولەیمان (سڵاوی خوا لەسەر هامویان بێت) لە وەچەی "فارص" ناوزەنگ دەکات لە ئەنجامی زینای یەهوزا لەگەڵ ژنەکەی "سامار"ی کوڕی خۆیدا کردی .

هەروەها بەشی یەکەمی کتێبی (هۆشەع)دا هاتووە کە یەکەم قسەی خوا کە کردی لەگەڵ هۆشەعدا:- ووتی بڕۆ بۆ خۆت بەزینا ئافرەتێك بدۆزەرەوە هەر بەزیناش چەند منداڵێکی لێبهێنە بەرهەم ، چونکە زەووی هەموو بۆن بەزینا کار و وازیان لە خوا هێناوە، ئەویش چوو

(جومرەی کچی ویلامی) گرت و سەرنجام سکی پڕ کرد کە دوو کوڕی بوو بە ناشەرعی واتا بە زینا.

هەر لە بەشی سێهەم هاتوو کە دەڵێت بە هۆشەع ئافرەتێکی تر لە بەنی ئیسرایل بۆ زیناکاری بەکاربێهێنە، هەروەها لە بەشی دووهەمی ئینجیلی یوحەنادا هاتوە دەڵێ گوایە......

مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) چووە بۆ لای کوڕێك کەزەماوندی هەبووە کوڕەکە مەی وشەرابی

لێ بڕاو بوو ئەویش بە موعجیزەیەك شەش کوپ شەرابی هێنایە بەردەست .

لە بەشی یەنزەهەمی ئینجیلی لوقادا هاتوە کە مەسیح مەیخۆرێکی زیادە ڕەو بووە .

لە راستیدا ئەم جۆرە ووتەنە دەست هەڵبسراوی خۆیانەو دوورە لە ڕوخساری پاکی ئینجل وتەوراتەوە.

سێیەم:- بریتیە لەوەی کە فەیلەسوکان و یان بیرمەندەکانو مێژوو نوسەکان لەبارەی ئاینەوە چۆن

دەدوێن یان پیاوانی ئاینی خۆیان، بۆنمونە (نیچە)لەم بارەیەوە دەڵێت لە مەڕ یەو جیاوازیانەی کەلە نێوان ئاینی مەسیحی وهەڵبەستراوەکەی (پۆڵس)دا

دەڵێت:-بانگەوازی مەسیح لەراستی و جەوهەروناوەرۆك دا بانگەوازێکە بۆ سیستەم و هێزو دەسەڵات.
بەڵام (پۆڵس)گۆڕی
بۆ ئاینێك كە بۆتە لانەی ترسنۆك و تۆقیوەكان.
وە بەردەوام دەڵێت :- پۆڵس بە وە ناوزەنگ دەكات ناوی لێناوە.....
(باسكاڵی یەهودیەت) چونكە بڕوای پۆڵس لەسەر بنەمایی فرتو فێڵ و ئەفسانە ئاینە كۆنەكان دامەزراندوە.
كۆڵن یولسن:- ئەو لەسەر مەسییحیەت دەڵێت مەسیح ووتوێتی خۆت سەروەرو گەورەی خۆت بە بەڵام بە جارێك پۆڵس ئەم بیرو باوەڕەی هەڵتەكاندوەو گۆڕیویەتی لەسر بنەماراستی خۆی نەماوە بۆیە نمونەی نامەكەی پۆڵس دینێتەوە كە بۆ ڕۆمای ناردوە ئەم وتەیەی تێدا نوسیوە:
[با هەموو كەسێك سەر بۆ دەسەڵات داران دابنەوێنێت، چونكە دەسەڵات نایەت تاخوا نەی نێرێت وەهەر كەس لە ڕووی دەسەڵات داراندا بۆستێت كەواتە ئەو كەسە لە ڕووی دەسەڵاتی خواداوەستاوە] ماوەتەوە بڵێن بیروباوەڕی ئێستای مەسیحیەت لە سەر بنەمایی دەستورەكانی مەسیح(سڵاوی خوای لێبێت) دانەمەزراوە بەڵكو لەسەر ئەو ئیدیاو بۆچونە خورافیەی كە پۆڵس دایهناوە.
لێرەدا جێگای خۆیەتی شتێكتان بیربخمەوە كە ئازادی خوازان دەڵێن مەبەستی ئسلاحی وڕێفۆرمی پڕۆتستانتی بەقانزاجی بیری ئاینی مەسیحی بوو! بەڵام بەداخەوە لەڕاستیدا وانەبوو بەڵكو بە قانزاج و بەرژەوندی مەسیحییەتی پۆڵس بوو.
جیگەی خۆیەتی مێژوو نوسی بەناوبانگ "وێڵز"بە نمونە بێنمەوە كە لە كورتەی مێژووەكەی دا دەڵێ:-مەسیح وئەم بیرو باوەڕەی ئێستا ئاسمان و ڕێسمان لەیەكەوە دوورن، بەڵام مەسیحیەت ئەمڕۆ بریتیە لەوی كە پۆڵس دایهناوە.

ئەویش کەلە ئەسکەندەریەی لاهوتی دەرسی خوێندوە بۆیە کاریگەری دەستوری بت پەرستی میسریەکانی لەسەر بووە کە ئاینەکەی ئەوان تیدا هاتووە [باوك و کوڕ و گیانی پیرۆز]دا کە لە ئاینی کە مرۆڤ دەبێت بتوێتەوە لە نێوان میسریەکاندا [ئیزیس و هۆرس وسیزاییس] لەوەوە سەر چاوەی گرتوە، ئەگەر سەرنجتان دابێت زۆربەی مەسیحیەکان لە شێوەی خاچێکدا ئەم دەقە لەسەر سنگ و نێو چاویان دەیخوێنن بە ناوی[باوك وە دایك وە گیانی پیرۆز].

چوارەم: خاڵی کۆتای بریتیە لە دەسەڵاتی کڵێسا کە بەردەوام درێژەی داوە بە ناشرین کردنی شێوەی مەسیحیەت تا ئەو ڕادەیەی وای لە خەڵکی ئەم ئاینە گەیاند بوو دەتوانن لە گوناهەکانیان خۆش بێت لەسەر ئەم زەویەدا هەر لە زەویشەوە بەهەشتیان پێ بفرۆشێت ئەگەر چی خراپەکارو تاوانبار وسەرپێچیان ئەنجام دابێت

ئەویش بە کڕینی پسوڵەی بەرائەت یان نامەی لێبوردن پاك دەبونەوە دیارە پاپاکان بەڵێنی لێبوردن و لێخۆش بون وسڕینەوەی گوناهەکانیان تیا دەدا دیارە هۆکارەکەشی وەرگرتنی چەند بەستەیەك پارە بوو، چونکە ئەوان خۆیان بە نوێنەری خوا دەزانن ئەوان پیاوانی ئاینی بوون.

ئەمە نەك هەر دوورە لە راستیەوە بەڵکو گاڵتە بازاڕیەکە بە ئاکارە بەرزەکانی مەسیحیەت .

هەر قەشەو پاپاکان بوون حەرامیان حەڵاڵ دەکرد وە یان بە پێچەوانەوە بە ئارەزوی خۆیان ووشەی چاکیان دەبەخشی بە بەگزادەو سەروەت مەندەکان ئەم دەقانەش کە باسمان کرد لە ڕێگەی یەسوعەوە دەسەڵات دراوە بە پیاوانی ئاینی مەسیحیەت بۆ نمونە نامەیەکی سەدەی هەژدە کە لە دائیرەت و مەعاریفی ئەوروپی دا نوسراوە کە بۆ بەگزادەیەك لە بەگزادەکانی ئیتالیا نوسراوە و دەڵێت [ئەی فلانی کوڕی فلان یەسوعی پەروەردگارمان بەزەی بە تۆ بەخشی ئەویش خۆی بە شایستە گەیشت بە ئێش و ئازارەکانی خۆی دا لە خاچ لەبەر تۆ منیش ئەو دەسەڵات و نوێنەرایەتیەم پێ دراوە لە تەواوی گوناهەکانت خۆش بم

ئەو دەسەڵاەش کڵێسا فەرزی کردوە وە من خۆم دەت بوورم لە تەواوی گەناهەکانت و زیادە ڕەویەکانت ئەگەر چی تاوانەکانیشت گەورە بن و بەقەد دەریایەك بنئەوە تۆمان پاك کردەوە لەلایەن پاپای باوکی پیرۆض ووي کورسی نووێنەرایەتیمان پێ بەخشیت.

....

....

تێبینی: هەرچی ووشەی "رب" هەیە کراوە بە "الاب" لە ئینجیلدا

....

****

ئەمەش مشتێك بوو لە خەروارێك لە سەر ئەو بنەمایانەی کە ئاینی یەهودی و مەسیحیەتی ئێستادا هاتوون.

کە ئەم دوو ئەینە کۆتایان پێ هاتووە وە پێشتریش ئاماژەمان پێ کرد ووتمان پێغەمبەران ڕێگایان بۆ پێغەمبەرانی دوای خۆیان خۆش کردوە بزانین لەم دوو ئاینەدا دەردەکەوێت کە باسی پێغەمبەری ئیسلام کراوە لەم دوو ئاینەدا دێینە سەر باسی ئەوە ئەو دەقانە بێنین کە چۆن باس لەوە دەکەن ئەوەشمان لە بیر نەچێت کە هەموو ئاینەکان نەسخ بونەتەوە و ئەوەی کە بێگەرد و بێ خەوشە تەنها ئاینی پیرۆزی ئیسلامە ئەویش لەسەر ئەم بنەمایانە بە چەند ئایەتێك لە تەورات و ئینجیل و قورئاندا دەیسەلمێنین.

هەڵوەشانەوە و تەواو کردن

[قُولُواْ آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالأسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (136)لبقره]

[بڵێن: ئێمە بڕوامان هێناوە بەخوا و بەوەی وا بۆ ئێمە هاتۆتە خوار، بەوەی بۆ ئیبراهیم و ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب و ئەسباط هاتۆتە خوار، وە بەوەی وا بە موسا و عیسا دراوە

وە بەوەی کە پێغەمبەرانی تر لە پەروەردگاریانەوە پێیان گەیشتوە ئێمە جیاوازیەك لە نێوانیاندا دانانێین وە ئێمە تەنها تەسلیمی فەرمانی خوای تاك و تەنهاین]

گومان لەوەدا نییە کە سەرجەم پەیامە یەزدانیەکان لەسەر یەك ڕێباز پێك دێن و یەك دەگرنەوە هەموو بەرەو یەك ئەنجامیش ملی ڕێگای ڕاستیان گرتوە ئەویش ڕزگار کردنی مرۆڤایەتی و بەندایەتی تاکی مرۆڤە لە خواکانەوە بۆ خوای پاك و بێگەرد ئەویش لە ڕێگەی بنەما باوەڕیەکانەوە کە پێغەمبەران مزگێنی و مژدەیان پێ داون وە یان بە گشتی فرستاد و نێردراوەکانی خوا بانگەوازیان بۆ کردوە.

هەروەك ئاماژەشمان پێ کرد ئا بەو جۆرە تەواوی پەیامەکان بەدوای یەکدا دەڕۆن و ڕیگە بۆ ئاینی دوای خۆی خۆش دەکات وە سیستەم و یاساو نەریتە بۆگەنەکان لەناو دەبات و لەهەر یەك بوون و فراماسیۆنێکی شارستانیەتیدا کە بێتە سەر ڕووی خاکەکەی، تا پرۆسەی بنیات و ڕووناکی تر بهێنێتە گۆڕێ تا ڕووناکی بیرو هزرو ڕۆح دابمەزرێنێت.

مەبەست لە تەواو کردن ئەوەیە کە مرۆڤایەتی کۆتا پەیامی خۆی وەربگرێت لەبەرز ترین و بالاترین وە پێش کەوتو ترین شکڵ و قاڵب داڕێژراو بێت بڕوای شارستانیەتی شیاو و شایستە بێت ئەویش کە مرۆڤەکان لەبەردمیا دەستەو سان بن ئەو پەیامەش کۆتا پەیامی مرۆڤایەتیە.

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِيناً......سورەتی المائدة ئایەی 3

[ئەمڕۆ دینی ئێوەم کامل کرد وە نیعمەتی خۆمم لەسەر ئێوە تەواو کرد وە باشترین ئاینم بۆ ئێوە هەڵبژارد ئەو ئاینەش ئەینی پیرۆزی ئیسلامە].

إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللّهِ الإِسْلاَمُ...... سورەتی ال عمران ئایەتی 19

[ئاین لە لای خوای گەورە تەنها ئیسلامە]

وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلاَمِ دِيناً فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ. سورەتی ال عمران ئایەتی 85

[هارکەسێك جگە لە ئاینی پیرۆزی ئیسلام هەر دین و ئایدۆلۆژیاو ئاینێکی تر هەڵبژێرێت وە پەیرەوی لێ بکات، ئەوە ئەو کارەی لێوەرناگیرێ و لە دواڕۆژدا لە ڕیزی ڕەنجەڕۆو زیان مەندەکانە]

پەیامە یەزدانیەکان پرۆسەی گەشەکردن و تەواو کاریان لە داهێنانی تەشریعی و شارستانیەتی خۆیاندا لەڕێگای دوو ئاکارەوەیە .

یەکەم : ئاکاری سڕینەوەو هەڵوەشاندنەوەی حوکم: ئەویش بریتیە لە هەڵوەشاندنەوەی شەریعەتێکی پێشو تر وە هێنانە کایەی جێگیرێك کە بریتی بێت لە شەریعەتێکی پشتگیر بۆ ئەوەی جێگای ئەوی تر بگرێتەوە بۆشایەکان پڕ بکاتەوە کە بە گورەی سەردەم و کات گۆڕاوە.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجاً وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ**يَمْحُو اللّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ.
سورەتی رعد ئایەتی 39،38

[لەڕاسیدا ئێمە بەر لە تۆ پێغەمبەرانێکمان نارد ژن و منداڵمان پێ دابوون وە هیچ پێغەمبەرێک نەبوە بەر لە تۆ نیشانەیەك ببینێت، مەگەر ڕێگەی لەلایەن خوای گەورەوە پێ درابێت وە بۆ هەر ڕۆژگارێك پەرتوکێکمان ناردوە یان (پەڕاو) هارچی خوا بیەوێت لەناوی دەبات و وە هەرچی ئەو ئارەزومەند بێت دەیهێڵێتەوە وە کۆڵەکەو کتێبی ئەسڵی بریتیە لە حەڵاڵ و حەرام یان یادی پەروەردگار]

جا هەر بەو جۆرە شەریعەت وپەیامە ئاسمانیەکان بەگشتی کەوتونەتە ژێر باری دیاردەی هەڵوەشاندنەوە مەبەست لە حوکم گۆڕینە، ئەحکامەکانی شەریعەتی ئیسلامیش لەچوارچێوەی خۆیدا کەوتۆتە ژێر باری بنەمای تەواوکاری زاتی لە ئەحکامەکانیدا.

قورئانی پیرۆز ئامازەی بۆ ئەم دیاردە تەشریعیە تەواوکاریەی شەریعەتی ئیسلامی کردوە کە دەفەرمێت :

مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّهَ عَلَىَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
سورەتی البقره ئایەتی 106

ئەگەر ئایەتێك لە ئایەتەكانی قورئان هەڵبوەشێنینەوە "نەسخ" بكەین یان لەبیری ببەینەوە ئەوا ئەو ئایەتە هەڵناوەشینینەوە ئەگەر لەو چاكتر یان نمونەی ئەومان نەهێنابێتەوە وە خوای گەورە توانای بەسەر هەموو شتێكدا هەیەو هەر خۆی باڵا دەستە .

ئەمە مەبە ست بە گەیشتبە فەرمانڕەوایەتی و حوكمرانیەتییە و گەیشتنە بە بنەما یاسایەكان وە بۆ داڕشتینی بنەما تەشریعیەكان وە چۆن مرۆڤەكان ئاراستە دەكات جۆری ڕەفتارو پەیوەندیان پتەوتر دەكات.

دووەم: ئاكاری پەرەپێدان و گەشەكردن و درێژە كێشان لە ئەحكام و یاساو تێگەیشتن لە چەمكەكاندا: بێگومان هەر پەیامێك كە لەلایەنی خوای گەورەوە بۆ مرۆڤایەتی هاتبێت لە قۆناغێك لە قۆناغەكانی ژیاندا بووە گومانیشی تێدا نییە خاوەنی بەرفراوانترین ئاسۆ بوون وە سەرتاپا گشتگیر تر لە ڕێخستنی كۆمەڵگا بوون وە چالاك كردنی مرۆڤ و باڵا ترین لایەنە جۆراو جۆرەكانی سۆسیۆلۆژی و ئەنتۆنۆژیاو پڕ توانا ترین پەیام بووە لە هەموو سەردەمەكاندا بەگوێرەی شاستانیەتەكان.

بەم پێیە ئەگەر لەسەر ئەم ڕێچكەیە ووتوێژ بكەین درێژەی ڕەوتی خۆی داوە پەیامە ئاسمانیەكان تا دوا مەنزڵگای خۆی كە كۆتا پەیام پەیامی ىێگەردی ئیسلامە كە بۆ حەزرەتی (محمد)پێغەمبەری ئیسلام (دروودو سولامی خوای لێبێت) هاتوە كە قورئانی پیرۆز لە فەرمودەیاكی خۆیدا ئەم دیاردە شریعیە یاسا داڕێژە داهێنانە لە پەیامەكەدا تۆمار كردوەو پەیوەندی نێوان بنەماكانی ڕوون كردۆتەوە كە دەفەرمێت

وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللّهُ وَلاَ تَتَّبِعْ أَهْوَاءهُمْ عَمَّا جَاءكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً وَلَوْ شَاء اللّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَـكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم فَاسْتَبِقُوا الخَيْرَاتِ إِلَى الله مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ. سورەتی المائدة ئایەتی 48

[ئەو كتێبە كە بریتیە لە قورئانی پیرۆز ناردویەتیە خوارەوە بۆ سەر پێغەمبەر كە هەموو كتێبە ئاسمانیەكانی بە حەق زانیوەو شایەدی داوە بە حەق بۆ هەموویان وە هەموویانی بەڕاست و دروستی پەرتوكە ئاسمانیەكانی دەرخستوە كە وا بوو تۆش ئەی پێغەمبەر لەناو ئەواندا (ئەهلی كیتاب) حوكم بەوە بكەن كە خوا ناردویەی شوێن هەواو ئەرەزوەكانی ئەوان مەكەوە پەیڕەویان لێمەكە ئەگەر داواین لێكردی وە بۆ هەریەك لەو گەلانە شەریعەت و بەرنامەو پرۆگرامێكمان ناردوە وە بەندایەتیشمان بۆ دیاری كردبوون وە (ئەگەر خوا بە ویستی ئەزەلی و بڕیاری ئەزەلی بیویستایە) ئەوە هەموتانی دەكردە یەك ئومەت و نەتەوە بەلام خوای گەورە ئەوكارەی نەكرد تا پێشبڕكێ لە ئاكاری خێروچاكەدا بكەن چونكە گەڕانەوەی هەموتان بۆلای خوایە وە ئەو خوایە لەهەرشتێكدا كە ئێوە جیاوازیتان هەیە ئاگادارتەان دەكاتەوە لە سزای ناكۆكیەكان و كارو كردوە خراپەكانتان].

مژدە پێدانی پێغەمبەری خوا (دروودو سلاوی خوای لێبێت)

پاش ئەوەی بۆمان دەركەوت كە سەردەمی دوو ئاینی یەهودی و مەسیحی لە ڕووی واقعیی، مێژووی كۆتایی هاتووە ئەو كات پرۆسەی هەلوەشانەوەو تەواو كردن دەبێتە كارێكی سروشتی لەبانگەوازی پەیامی خودایدا وەهەر دەبێت مرۆڤ پەنا بەرێتە بەر ئاینێكی تر تا ڕۆحی خۆی تێر بكات.

پوختەی باسەكەمان ئەوەیا كە كۆتای هاتووە بە تەواوی یاسا تەشریعی و ئەحكام و هەموو بنەماكانی ئەو دوو ئاینە كە بەهیچ شێوەیەك كاری پێ ناكرێت وە هەر ئەو دوو ئاینەش مژدەی تەواویان داوە بە هاتنت پێغەمبەری ئیسلام تە خەلكی ئاگادار بێتەوە كە شوێن ئەو سەرووەری مرۆڤایەتیە بكەون.

وَلَمَّا جَاءهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُواْ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُواْ فَلَمَّا جَاءهُم مَّا عَرَفُواْ كَفَرُواْ بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّه عَلَى الْكَافِرِينَ
سورەتی البقرە ئایەتی 89

[كاتێك كە قورئان لە لایەن خواوە هات بۆ پێغەمبەر لەگەڵ ئەوەدا كە پەیام و كتێبەكانی ئەوان ئەم قورئانەیان دەسەلماند وە لەگەڵ ئەوەشدا پێش هاتنت و

چاوەڕوانی زاڵ بون و سەرکەوتنیان دەکێشآ بەسەر کافرو خوا نەناسەکاندا بەهۆی دەرکەوتنی کۆتا پێغەمبەر(ئەوان لە خوا بە نێوی ئەو پێغەمبەرە داوای سەرکەوتن و زاڵ بونیان دەکرد)، بەڵام کاتێك کە هات نیشانەی ئەو پێغەمبەرەیان ناسیەوە بەڵام بڕوایان پێ نەهێنا دەك نەفرینی خوای گەورە لە کافرو بێباوەڕان بێت]

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ اللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ   فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. سورەتی الاحقاف ئایەتی 10

[واتا ئەی پێغەمبەر ئێوە لاتان وایە ئەو کەسانەی کە ئینکاری قورئان دەکەن پێیان بڵێ ئێوە لاتان وایە چ کارێك لەسەر ئەوە دەکات کە ئەم قورئانە بڕوای پێ بێنن و لەلایەن خوای گەورەوە هاتوە مادام کە ئێوە هەر بڕوای پێ ناهێنن لە کاتێکیشدا کە شاهێدێکی بەنی ئیسرائیلی (عبدالله کوری سەلام) شایەتی لەسەر حەقیقەتی ئەو قورئانە بدات و بڕوای پێ بێنێت بەڵام ئێوە لوت بەرزی دەکەن جگە لەوەی کە بەدەستی خۆتان خۆتان ماڵ وێران دکەن بێگومان خوای گەورە کەسانی ستەمکار ڕینمونی ناکات]

ئەم ئایەتە لەسەر (عبدالله کوڕی سەلام) هاتە خوارێ کەسێك بوو لە بەنی ئیسرائیل پاشان موسڵمان بوونی خۆی ڕاگەیاند بە پێغەمبەر (درووددو سڵاوی خوای لێبێت) فەرموی لە جولەکەکان بپرسە دەربارەی من بزانە چی بە تۆ دەڵێن دیار بوو ئەو ئازیزە کە پرسی لە وەڵامدا ووتیان (عبداللهی کوڕی سەلام) لە هەمومان زانا ترو وە دەم ڕاستی هەمومانەو وە گەورەو پێشەوامانە وە کەسێکی بەتوانایە پێغەمبەری خوا (درووددو سڵاوی خوای لێبێت) فەرمووی لەو بپرسن کە سیفەت و وەسفەکانی من لە تەوراتدا بە ڕوونی و ئاشکرای باس کراوە ئەوە بوو ئەویش شایەتی بۆ پێغەمبەر(درووددو سڵاوی خوای لێبێت) داو ئیمانی خۆی ڕآگەیاند .

چەندەها ئایەتی تر هەیە کە باس لەوە دەکات کەلە تەورات و ئینجیلدا کە باسی پێغەمبەری خوا (درووددو سڵاوی خوای لێبێت) کراوە با لێرەدا واز لە دەقە قورئانیەکان بهێنین تا نەڵێن موسڵمانان بە قورئانەکەی خۆیان باڵگە دێننەوە بۆ باسی پێغەمبەرەکەیان، بەڵکو بڵگەی تەورات و ئینجیلی خۆیان بهێنینەوە وە یان ووتو وێژی زاناکانی خۆیان کە لێکۆڵینەوەکانیان لەبەرانبەر پێغەمبەری ئیسلامدا (درووددو سڵاوی خوای لێبێت) کردوە.

پرۆفیسۆری زانای مەسیحی (دایڤید بنجامین کلدانی) کەلەبارەی پێغەمبەری خواوە دەڵێت: تەورات و ئینجیل دەربارەی هاتنی (محمد) (درووود و سڵاوی خوای لێبێت) وا دەڵێت کە لە دەقە ئینجییەکاندا هێناویەتی جاخت لەسەر کەسایەتی ئەو پێغەمبەرە دەکات مژدەی پێدراوە کە هەواڵێکی سروشییە کە دەڵێت نورێکی درەوشاوە نمونەی درەخشانی خۆر وە نورێک لە(فاران)ەوە هاتووە کە خۆی بریتیە لە (سارانی مەککە) وە ئەم ووشەیەش لە تەوراتدا هاتوە لە بەشی (33)ی تکوین کە لە ڕستەی دوای ئەو دەقە ئاوا نوسراوە [پەوەردگار لە سیناوە هاتوو لە سەعیرەوە بۆیان هەڵهات وە کاتێك لە چیای فارانەوە درەوشایەوە لەدەم کەلەکەیەوە لەگەڵیدا دەهەزار پیاوی پیرۆز هاتن لەدەستی ڕاستی ئاگرێك بوو کە شەریعەتی تێدا بوو هەڵچوو بوو].

جا نوری پەروەردگار تەشبیهی کردوە بە نوری خۆر کەلە خۆی لە سیناوە هاتوە و لە سەعیرەوە بۆیان هەڵهاتوە بەڵام نورەکە لە ماجدی فارانەوە درەوشاوەتەوە کە پێویست بوو دەربکەوێت لەگەڵ دەهەزار پیاوی پیرۆزدا بەدەستی ڕاستی شەریعیتێکی بۆ هەڵگرتبوون.

لە ڕاستیدا لە هیچ سەردەم و کاتێکدا هیچ یەکێك لە پێغەمبەرانی بەنی ئیسرائیل بە مەسیحیشەوە (سڵاوی خوایان لێبێت) هیچ پەیوەندیەکیان بە فارانەوە نەبووە وە فارانیش شاخێکە لای مەککە.

بەڵکو هاجەر لەگەڵ ئیسماعیلی کوڕیدا لە ناوچەی سارانی فاراندا نیشتەجێ بوون.!

هەروەها لە جیگایەکی تردا لە لاپەڕە (33)دا لەوەحی (ئیسحاحی ئەشعیا) هاتوە کە لە ئیسحاحی (21)ئایەتی (13-17)دەڵێ :ئەم سروشە سروشێکە کە لە تەرەفی وولاتی عەرەبەوە شەو نەخونیتان بۆ دەکات و کاروانی ڕاستیتان بۆ دەخاتە ڕێ ئەی دانیشتوانی سەر زەوی کە دەزانن دەگاتە جێ هەریەکە بۆ خۆی بە نانەکەی دەستیەوە هەڵدێت چەنکە ئەوان لەبەرانبەر شمشێرەکاندا و لەبەرانبەر تیرە دابەستراوەکاندا و لەبەرانبەرتین سەندنی جەنگدا هەڵدێن، سەروەر ئاوای پێ ووتم، کەلە ماوەی ساڵێکدا وەك ساڵی (ئەجیر) هەموو سەربازێکی قیدار لەناو دەچێت وە باقی تیرهاوێژەکانی تر، پاڵەوانانی بەنی قیدار هەڵدێن و دەپوکێنەوە.

لە دەقێکدا بە ئاشکرا باس لە پێغەمبەری خوا (درووودو سڵاوی خوای لێبێت) دەکات دەڵێت:

لە داهاتودا هەموو نەتەوەکان دەشڵەقێنم (ئەحمەد) دێت بۆ هەموو نەتەوەکان ئەوجا ئەم هەموو ماڵەکان پڕ دەکات لە سەربەرزی....

پەروەردگاری سەربازان ووتویەتی زیو من خاوەنیم وە زێڕیش هەر من، ئاوا دەڵێت پەروەردگاری سەربازان لەم شوێنەدا سەلام و ئاشتی دەبەخشم ئاوا دەڵێت پەروەردگاری سەربازان ئەم دەقە لە ئیسحاحی دووەم لە سەفەری حەجی ڕستەی (7-9)دا هاتووە.

پرۆفیسۆر دیڤید بنجامین کلدانی دەڵێت: خۆم هەڵسام بە وەرگێرانی ئەم دەقە کە نوسخەیەکم لە ئینجیلە کۆنەکە لەلا مابوو کە ئەویش ئافرەتێکی ئاشوری ئامۆزای خۆم بەخواستن پێی دابوم وە ئەو بەرگە بە زمانی نیشتمانی باوی ئەو سەردەمە نوسرابوەوە بەڵام با سەیرێکی ووشە تەرجومە کراوەکەی کەلە عیبرییەوە وەرگیراوە ووشەی (حەمدا)یە بۆ (ئەحمەد) بەکار هاتوە ئەویش بەمانای ئومیدو ئارەزو تەرجومە کراوە وە ووشەی (شالوم)یش بۆ (ئیسلام)

تەرجومە كراوە وە پاشان (قسيس. پرۆفيسۆر عبدالاحد) دەڵێت: كاتێك كە ئەم دەقەم بينى يەكسەر بروام پێ هێناو زانيم كە (محمد) (دروودو سڵاوی خوای لێبێت) نێردراو و فرستادەی خوايە وە موسڵمان بوونی خۆم ڕاگەياند ئيتر نكۆڵی و ئينكاريم نەكرد تێيدا چونكە ڕێك گەنجاوە لەگەڵ كەسايەتی (ئەحمەد) ونێردراوی بە ئيسلام هەردوو ووشەی (حەمدا ، شالۆم) يان لە جێگايەكی تردا بە(شەلاماش) كە دەلالەتن لە سەر مانای هەردوو ووشەی (ئەحمەد وە ئيسلام) .

ئەوەی كە لێ دواين پێشتر ئاماژەمان بۆ كرد سەردەمی كۆن بوو يان تەورات،بەڵام بێنە سەر ئينجيلە ی كە لەبەر دەستايە بزانين چۆن باسی پێغەمبەری ئازيز دەكات(درودوسڵاوی خوای لێبێت)وێڕای ئەو شێواندنانەی كە ئاشكرا پێوەی دیارە. لە لاپەرە (49-50)ی يوحەنادا هاتووە دێڕی (15-25)دەڵێت ئەگەر ئێوە منتان خۆش دەوێت وەسيەت و ڕاپرسييەكانم بپارێزن منيش لە باب داوا دەكەم ئەويش "بارقليد" خەبات گێڕێكی ترتان پێ دەداتتا لەگەڵتان بمێنێتەوە بۆ هەتاهەتای .
خەبات گێڕی گيانی پيرۆز ئەو كەسەيە كە لە دوای باب هەربەناوی من دينێرێت ئەو خۆی هەمووشتێكتان فێر دەكات ئەو شتانەتان بير دەخاتەوە كە من پێشتر پێم ووتون.
زۆرتان لەگەڵ نادوێم چونكە سەرۆكی ئەم جيهانە بۆ خۆی دێت و كە هيچ شتێك نييە لە مندا هی ئەو نەبێت جا كە ئەو هات ئەو خەبات گێرە لەلايەن گيانی حەقەوە من بۆتان دەنێرم ئەويش هەر لە بابەوە دەردەچێت ، ئەو دەم ئەو شاهيديش بۆ من دەدات بەڵام من حەقيقەتان پێ دەڵێم ئەو كەسە چاكترە بۆ ئێوە لەوەی كە من دەربچم تا من دەرنەچم وە نەڕۆم ئەو خەبات گێرە نايەت بۆتان، بەڵام گەر من چووم ئەو دەنێرم بۆتان ئەويش هەركات هات جيهان شمشێر دەگريت بۆ ئەوەی گوناهو تاوان نەهێڵێت و خێرو چاكە لەسەر دادپەروەری و لێپرسينەوە ئەنجام دەدات لەسەر گوناهو تاوان هۆكەی ئەوەيە كە ئەوان بڕوا

بە من ناكەن ناهێڵن كە من ڕۆشتم بۆ لای پەوەردگار ناشم بیننەوە بەڵام ئەو سەردارو لێپرسراوە چونكە ئەو سەرۆكی ئەم جیهانەیە خۆی دین و ئاینێكی گرتووە ئەوجا من گەلێ شتی تریشم لەلایە كە پێتان ڕابگەیەنم، بەڵام ئێوە ناتوانن بچنە ژێری و لەئەستۆی بگرن بەڵام ئەو گیانی حەقە كە هات ڕێنمونیتان دەكات و ئامۆژگاریتان دەكات بۆ هەموو حەق و ڕاسیتیەك چەنكە ئەو كەسە لە خۆیەوە نادوێت و قسە ناكات وە هەر شتێك لەلای بابەوە بێت پێتان دەڵێت هەواڵی كۆمەڵێك ڕووداوی داهاتوتان پێ ڕادەگەیەنێت ئەو كەسە من سەربەرزو مەزن دەكات چونكە من هەرچیم هەیە ئەو بۆ خۆی دەبات و وەری دەگرێتەوە هەموو هەواڵێك بە ئێوە دەگەیەنێت.

لێرەدا بە ووردی دەمەوێت چەند خاڵێك بخەمە ڕوو

1- مەسیح (سلاوی خوای لێبێت) وەسیەت دەكات و مژدە دەدات بە هاتنی خەبات گێرێك و كار سازێك لەدوای خۆی.

2- هاتنی كار سازو ئەو پەیامبەرە بەستراوە بە ڕۆشتنی مەسیحەوە (سڵاوی خوای لێبێت).

3- ئەو كەسە نێردراوە لەلایەن خوای گەورەوە واتا موعجیزەی هەیە.

4- ئەو كەسە هەموو شتێك دەزانێت.

5- ئەو كەسە بە یادی خەڵكی دێنێتەوە ئەوەی كە مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) وتوویەتی.

6- ئەو شایەتی راستگۆی بۆ مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) دەدات.

7- جیهان شوێن ئەینەكەی دەكەون.

8- ئەو كەسە لە خۆیەوە نەدوێت بەڵكو بەوە دەدوێت كە دەی بیستێ.

9- ئەو كەسە هەواڵ بەشتی داهاتوو دەدات.

10- ئەو كەسە مەسیح (سڵاوی خوای لێبێت) سەر بەرزو مەزن دەكات.

11- ئەو كەسە بۆ هەتاهەتای لەگەڵتان دەمێنێتەوە.

کەواتە (تبيان لكل شيئا) بە ئاشکرا هەواڵی ناردنی پێگەمبەری ئازیزە (دروودو سڵاوی خوای لێبێت)

من (11)خاڵم نوسیوە، بەڵام زۆر لەوە زیاتر هەڵدەگرێت کە لێی بکۆڵیتەوە.

شتێکی زۆر باڵکێش کە سەرنجی منی ڕاکێشا ئەویش ئەوەیە کە نوسراوە ئاینەکەشی لە جیهان بڵاو دەبێتەوە بۆ هەمیشەی و هەتا هەتای دەمێنێتەوە، دیارە ئەو بیرو باوەڕەی ئێمە زیاتر پتەوتر دەکات. موعجیزەیەکی تر ڕووی داوە ئالەم دەقەدا ئەوەش ووشەی خەبات گێرو کارساز هاتوە ، لە ڕاستیدا تەرجومەی ووشەیەکی شێوێندراوی یۆنانیە کە ئەو زمانەیە کە لە سەرەتادا ئینجیلی یوحەنای پێ نوسراوەتەوە کە ووشەکەش بریتیە لە (بیریکلیتۆس) کە بنەڕەتی ووشەکە بریتیە لە ووشەی (ئەحمەد)، بەڵام ووشە کە لە ئینجیلدا گۆڕاوە بۆ (بارکلیتۆس) کە بنەڕەتی ئەم ووشەش بە خەبات گێرو کارساز دێت.

ئامەش بەتەواوەتی ئەو ئایەتە موعجیزەکەیمان نیشان دەدرێت کە خوای گەورە دەفەرمێت لە سەر زمانی (عیسا) (درودی خوای لێبێت):

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ

سورەتی صف ئایەتی (6)

{کاتێك کە عیسای کوڕی مەریەم بە بەنی ئیسرایلیەکانی ووت منیش هەر پێغەمبەری خوام و ڕەوانەکراوم بۆلاتان، بڕوام بەوەیە لەبەردەستمدایە لە تەورات هەیە ، مژدەی پێغەمبەرێکتان پێ دەدەم کە پاش من دێت و ناوی (ئەحمەدە) بەڵام کاتێک ئەوپێغەمبەرەی ئێمەیان بۆ هات ولە گەڵ خۆیدا چەندین ئایەت وبەڵگە وموعجیزەی هێنا،ووتیان ئەم (ئایەت وبەڵگەنە قورئانەی) ئەو سحر وئەفسانەیە وجادویەکی ئاشکرایە].

....

تێبنی : قەشە (دیڤد بنجامین کلدانی) بەوەڕی بە ئیسلام هێناو ناوی خۆی گۆڕی بۆ پرۆفیسۆر

(عەبدول ئەحەد داود) و، خۆی لە هۆزی کلدانیە خوا پەرستەکانی سەر بە کڵێسای کاتۆلیکی ڕۆمانیەو ، خاوەن بەڵگە نامەی[لیسانسە]لە زانستی لاهوت دا ، کەپاش ئیسلام بوونی کتێبێکی دانا بە ناوی {موحەمەد لە پەرتوکی پیرۆزدا}.

(فاران) بریتیە لە سارانی مەککە، ئاماژە کردنە بە جێگاو وولاتی هاتنی پێغەمبەر حەزرەتی {موحەمەد} [درودو سڵاوی خوای لێبێت]، کە دەهەزار جەنگاوەری لە مەدینەوە هێنا بۆ گرتنی مەککە، هەروەك هەمومان ئاگامان لە داستانی گرتنی مەککە هەیە.

www.regayrasty.com